

Ağır İnsan Hakları İhlallerine Maruz Kalan Farklı Toplumsal Kesimlerin Hak İhlallerinden Etkilenme Biçimleri, Yaşadıkları Travmatik Süreçlerle Başa Çıkma Yöntemleri ve Etki Eden Faktörler

Hazırlayanlar

Melek GÖREGENLİ, Aslı AYDEMİR,
Ercan ŞEN, Merve FİDAN, Dilek KARABULUT,
Esra DABAĞCI, Melda YAMAN, Orhan KAYA,
Mustafa Kemal COŞKUN, Canani KAYGUSUZ,
Doğan Emrah ZIRAMAN

TIHV
Türkiye İnsan Hakları Vakfı

Ağır İnsan Hakları İhlallerine Maruz Kalan Farklı Toplumsal Kesimlerin Hak İhlallerinden Etkilenme Biçimleri, Yaşadıkları Travmatik Süreçlerle Başa Çıkma Yöntemleri ve Etki Eden Faktörler

ARAŞTIRMA RAPORU

Hazırlayanlar

Melek GÖREGENLİ, Aslı AYDEMİR, Ercan ŞEN, Merve FİDAN,
Dilek KARABULUT, Esra DABAĞCI, Melda YAMAN, Orhan KAYA,
Mustafa Kemal COŞKUN, Canani KAYGUSUZ, Doğan Emrah ZIRAMAN

Ankara, Kasım 2019

Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları 132

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

Mithatpaşa Cad. 49/11 6. Kat 06420 Kızılay, Ankara

Tel: (312) 310 66 36 • Faks: (312) 310 64 63

E-posta: tihv@tihv.org.tr

Web: <http://www.tihv.org.tr>

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Türk Medeni Yasası'na göre kurulmuş,
hükümet dışı ve bağımsız bir kuruluştur.
Statüsü 30 Aralık 1990 tarihli ve 20741 sayılı *Resmi Gazete*'de
yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Kasım, 2019

SIGRID RAUSING TRUST

Bu yayın Avrupa Birliği ve Sigrid Rausing Trust'ın maddi desteği ile Türkiye İnsan Hakları Vakfı tarafından hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Türkiye İnsan Hakları Vakfı sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği ile Sigrid Rausing Trust'ın görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

İçindekiler

Giriş	VII
Amaç ve Yöntem	XI
Derinlemesine Görüşmelerin Analizleri	1
1. Grup: Dindar Grupların Deneyimleri	1
2. Grup: Çatışma Bölgelerinde Yaşananlar	10
3. Grup: Bombalı Saldırıların Hedefleri Olan Sivillerin Deneyimleri.....	21
4. Grup: Hak Temelli Örgütlerin ve İnsan Hakları Savunucularının Deneyimleri...	33
5. Grup: LGBTİ+ Örgütleri ve Aktivistlerin Deneyimleri	44
6. Grup: Kapatılan Üniversite Çalışanlarının Deneyimleri	56
7. Grup: Üniversitelerden İhraç Edilen Akademisyenlerin Deneyimleri	63
Genel Değerlendirme	73

Giriş

Bu araştırma, Türkiye’de sosyal travmanın, devlet tarafından uygulanan baskı ve siyasal şiddet süreçlerindeki değişimler sonucu yeni bir boyut kazanmış olduğu varsayımına dayanmaktadır. Türkiye’de sosyal travmanın siyasal anlamda neredeyse gelenekselleşmiş görece bilindik boyutlarına eklenen, son yıllarda, özellikle OHAL Döneminde yoğunlaşarak ortaya çıkan yeni boyutlarından söz edebiliriz. Öncelikle, Türkiye’nin güneydoğu ve doğu bölgelerinde yerel halk Temmuz 2015’te silahlı çatışmaların yeniden başlaması sonrasında çatışmalar, sokağa çıkma yasağı ve askeri operasyonlardan ciddi biçimde etkilenmektedir. 1990’lı yıllarda silahlı çatışmalar nedeniyle köylerini terk etmeye zorlanan ve şehir merkezine taşınmak zorunda kalan Kürt aileler göz önünde bulundurulduğunda, sosyal travmanın nesiller arası aktarımına odaklanmak gerekmektedir. Türkiye’nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde, Kürt yurttaşların yoğun olarak yaşadığı şehirlerde yerel halk, ülkedeki genel politik iklimin değişmesi ile Temmuz 2015’te silahlı çatışmaların yeniden başlaması sırasında ve sonrasında, çatışmalar, sokağa çıkma yasakları ve bunların sonucunda ortaya çıkan çok yönlü yoksunluklar ve hak ihlallerinden ciddi biçimde etkilenmiştir. İkinci olarak, İstanbul ve Ankara gibi metropollerde sivilleri hedef alan bombalı saldırılar, doğrudan hak ihlallerine maruz kalmayan grupların da kendilerini tehlike altına hissetmesine neden olmuştur. Bu durum, Türkiye’de yaşanmakta olan sosyal travmayı genel olarak derinleştirmiştir. Aşağıda yakın dönemde gerçekleşen bu saldırılar ve sadece yaşam hakkı ihlalleri bakımından, TİHV raporlarına dayanılarak sonuçları sunulmuştur; kuşkusuz bu saldırılar çok sayıda yurttaşın hayatını kaybetmesinin yanı sıra fiziksel yaralanmalar, organ kayıpları ve daha pek çok maddi ve psikolojik kayıp ve olumsuz sonuçlara yol açmıştır:

“2015 yılında doğrudan sivillere yönelik en az 4 bombalı saldırı: 5 Haziran 2015 tarihinde beş sivilin yaşamını yitirdiği Diyarbakır’da HDP mitingine yönelik saldırı; 20 Temmuz 2015 tarihinde 33 sivilin yaşamını yitirdiği Suruç’taki saldırı; 10 Ekim 2015 tarihinde 101 sivilin yaşamını yitirdiği Ankara tren garındaki saldırı ve 23 Aralık 2015 tarihinde Sabiha Gökçen havalimanında 1 sivilin yaşamını yitirdiği saldırıdır. 2016 yılında ise çok sayıda güvenlik gücü görevlisinin yaşamını yitirdiği güvenlik güçlerine yönelik bombalı saldırıların yanı sıra doğrudan sivillere yönelik ya da sivillerin de yaşamını yitirdiği en az 20 bombalı/silahlı saldırı; 12 Ocak 2016 tarihinde 11 sivilin yaşamını yitirdiği İstanbul Sultanahmet’teki

saldırı; 14 Ocak 2016 tarihinde üçü çocuk beşi sivil ve biri polis altı kişinin yaşamını yitirdiği Diyarbakır Çınar'daki saldırı; 17 Şubat 2016 tarihinde 14'ü sivil 29 kişinin yaşamını yitirdiği Ankara Merasim sokaktaki saldırı; 13 Mart 2016 tarihinde 37 sivilin yaşamını yitirdiği Ankara Güvenpark'taki saldırı; 19 Mart 2016 tarihinde dört sivilin yaşamını yitirdiği İstanbul İstiklal caddesindeki saldırı; 2 Nisan 2016 tarihinde bir sivilin yaşamını yitirdiği Mardin Kızıltepe'deki saldırı; 10 Mayıs 2016 tarihinde üç sivilin yaşamını yitirdiği Diyarbakır'daki saldırı; 12 Mayıs 2016 tarihinde 16 sivilin yaşamını yitirdiği Diyarbakır Dürümlü'deki patlama; 7 Haziran 2016 tarihinde beşi sivil, yedisi polis 12 kişinin yaşamını yitirdiği İstanbul'daki saldırı; 8 Haziran 2016 tarihinde üçü sivil, ikisi polis beş kişinin yaşamını yitirdiği Mardin Midyat'taki saldırı; 28 Haziran 2016 tarihinde çoğu sivil 45 kişinin yaşamını yitirdiği İstanbul'daki saldırı; 10 Ağustos 2016 tarihinde ikisi sivil, biri polis üç kişinin yaşamını yitirdiği Mardin Kızıltepe'deki saldırı; 10 Ağustos 2016 tarihinde beş sivilin yaşamını yitirdiği Diyarbakır'daki saldırı; 15 Ağustos 2016 tarihinde biri çocuk iki sivil, beşi polis yedi kişinin yaşamını yitirdiği Diyarbakır'daki saldırı; 17 Ağustos 2016 tarihinde ikisi sivil, ikisi polis dört kişinin yaşamını yitirdiği Van'daki saldırı; 20 Ağustos 2016 tarihinde 56 sivilin yaşamını yitirdiği Gaziantep'teki saldırı; 9 Ekim 2016 tarihinde sekizi sivil, onu asker 18 kişinin yaşamını yitirdiği Hakkari'deki saldırı; 4 Kasım 2016 tarihinde yedisi sivil, ikisi polis dokuz kişinin yaşamını yitirdiği Diyarbakır'daki saldırı; 24 Kasım 2016 tarihinde iki sivilin yaşamını yitirdiği Adana'daki saldırı; 10 Aralık 2016 tarihinde sekizi sivil, 37si polis 45 kişinin yaşamını yitirdiği İstanbul'daki saldırı.” (TİHV Çalışma Raporu- Mart 2016- Haziran 2017)

Bu araştırmada, bütün gruplara ulaşılmaya çalışılsa da araştırmamanın sınırlılıkları nedeniyle bu mümkün olamamış sadece Ankara ve Suruç saldırılarının doğrudan hedefleri olan kişiler ve yakınları ile görüşülmüştür.

Üçüncü olarak, Temmuz 2016 askeri darbesi girişiminin arkasındaki örgütle bağları bulunduğu iddia edilen muhafazakâr / dindar bir grup, “FETÖ Terör Örgütü” operasyonları başlığı altında, Türkiye’de OHAL’den kaynaklanan insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Binlerce yurttaş KHK’larla işlerinden atılmış, gözaltı ve tutuklamalara maruz kalmış, yasal süreçler sonunda suçsuz bulunanların ise halen işlerine dönmek ve kayıplarının giderilmesi konusunda büyük zorluklarla karşılaştıkları bilinmektedir. 130 binden fazla kişi bir daha kamu görevinde yer almamak üzere KHK’lar aracılığıyla kamu görevlerinden ihraç edilmiştir. KHK ile kamudan ihraç edilmeye itiraz mercii olarak kurulan OHAL Komisyonları, yıllardır binlerce itirazı değerlendirmekte; çok ağır işleyen bu süreç iç hukuk yolu sayıldığı için AİHM’e başvuruların da engellenmesine yol açmaktadır. OHAL Komisyonlarının itirazları kabul ettiği durumlarda bile, göreve dönülmesi önünde engeller bulunuyor. Bu gruptaki yurttaşlarla yapılan araştırmaların gösterdiği gibi, bu grupların çatışma bölgelerinde yaşayan Kürt yurttaşlar ve genel olarak muhalif gruplar ve insan hakları savunucularının aksine bugüne kadar insan hakları için mücadele etme gelenekleri yoktur. Bu grubun karşılaştığı insan hakları ihlallerinin boyutları, bu toplumsal travmayı nasıl deneyimledikleri ve bununla nasıl baş ettikleri konusunda yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Ayrıca yine bu dönemde insan hakları savunucularına ve hak örgütlerine yönelik baskılar ve ifade özgürlüğünün kullanılması konusunda var olan kısıtlamalara ek olarak, özellikle sosyal medya üzerinden yaşanan gözaltı ve tutuklama sayılarında ciddi artışlar gözlenmiştir. İnsan haklarının farklı alanlarında çalışan yüzlerce dernek yine KHK'larla kapatılmış ve veya çalışmaları idari ya da keyfi kararlarla engellenmiştir. Bu dönemde LGBTİ+ gruplar ve bu alanda çalışan hak örgütleri üzerindeki baskılar da artmıştır. Ankara Valiliği Kasım 2017'de OHAL Kanunu'na dayanarak süresiz LGBTİ+ etkinlik yasağı ilan etmiştir. 16-17 Kasım 2017'de tarihinde yapılan "Kuir Fest" yasaklandı. İstanbul'da da LGBTİ+ etkinlikleri fiilen yasaklandı. Ankara Valiliği'nin yasakları resmen kalksa da fiili yasaklar uygulanmaya devam etmektedir.

Araştırmamızda yer alan bir diğer grup da ilk KHK'larla kapatılan üniversitelerde çalışanlardır. Toplam 5 bin 600 akademik kadrosu ve daha fazla sayıda idari personeli ve çalışanı olan 15 vakıf üniversitesi ilk KHK'larla kapatılmıştır. Bu üniversitelerde çalışanların yasal statüleri açısından hiçbir düzenleme yapılmamış, binlerce çalışan işsiz kalmıştır. Üniversitelerden ihraçlar yoluyla, emekliliğe zorlanarak ya da vakıf üniversitelerinde sözleşmeleri yenilenmeyerek işsiz ve güvencesiz bırakılan bir başka grup da "Barış Akademisyenleri" olarak anılan gruptaki akademisyenlerdir. 11.01.2016 tarihli "Bu Suça Ortak Olmayacağız" başlıklı barış bildirisini imzalayan kamu ve vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenlerden, imza nedeniyle 549 kişi, KHK ile kamu görevinden ihraç edildi, işten çıkarıldı ya da istifa etmeye veya emekliliğe zorlandı; haklarında, terör örgütü propagandası yapmak (TMK 7/2 ve TCK 53) suçlamasıyla, 15 ayla 36 ay arasında değişen hapis cezaları verilen davalar açıldı. 3 akademisyen 40 gün ve 1 akademisyen 22 gün tutuklu kaldıktan sonra çıkarıldıkları mahkeme tarafından tahliye edildiler. Cezası kesinleşen Prof. Füsün Üstel, 8 Mayıs 2019'da Doç. Dr. Tuna Altınel ise 11 Mayıs 2019'da Fransa'da gerçekleşmiş bir konferans gerekçe gösterilerek TMK 7/2 suçlaması ile tutuklandı. Şu anda tutuklu barış akademisyeni bulunmuyor. Bir yandan davalar, bir yandan da çıkan mahkûmiyet kararlarına ilişkin itiraz süreçleri devam ederken Anayasa Mahkemesi 26 Temmuz 2019 tarihli Genel Kurul kararıyla, "Bu Suça Ortak Olmayacağız!" başlıklı bildirisinin "kamu gücünü kullananlara hukuk içinde kalmaları ve meseleleri şiddeti dışlayan yöntemlerle çözmeleri çağrısı" içerdiğini vurgulamış, metnin "ifade özgürlüğü" kapsamında olduğunun altını çizmiş ve metnin imzacılarına yönelik cezai işlemlerin ve her türlü müdahalenin kişilerin ifade özgürlüğünün ihlali anlamına geldiğine hükmetmiştir. Bu karardan sonra çok sayıda akademisyen beraat etmiştir; süreç devam etmektedir fakat bu karara rağmen akademisyenlerin işlerine dönme süreçleri önündeki engeller ve pasaportları üzerindeki kısıtlamalar devam etmektedir.

Amaç ve Yöntem

Bu araştırma küçük çaplı bir pilot çalışma olarak tasarlanmıştır. Sosyal travmaya yol açan deneyimler ve farklı gruplar tarafından ihtiyaçlarının algılanması hakkında bir fikir vermek için niceliksel veriler yerine nitel verilerin üretilmesini amaçlamaktadır. Bu araştırma çalışması kapsamında, kartopu tekniği kullanılarak farklı gruplardan oluşan 120 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Gruplar:

- (1) OHAL kapsamında ihlallere maruz kalan dini / muhafazakâr gruplar (21 kişi);
- (2) Silahlı çatışmalardan, sokağa çıkma yasağı ve askeri operasyonlardan etkilenen bölgelerde yaşayan sivil halk (21 kişi);
- (3) Kentlerde yaşayan insan hakları ihlallerine maruz kalmamakla birlikte, bombalı saldırılardan etkilenen kesimler (18 kişi);
- (4) OHAL kapsamında ihlallere maruz kalan aktivistler, kapatılan dernek çalışanları ve muhalif gruplar ve LGBTİ+ kişi ve dernekler (10 LGBTİ+ derneklerden olmak üzere 30 kişi);
- (5) Kapatılan üniversite çalışanları (10 kişi); (6) “Bu Suça Ortak Olmayacağız” bildirisini imzalayan ve pek çok hak ihlaline maruz kalan barış akademisyenleri (20 kişi).

Katılımcılarımızı oluşturan kişilerin dağılımı, araştırmanın örneklem sayısının sınırlılıkları ve niteliksel bir çalışma olması nedeniyle, normal dağılım göstermemekle birlikte, cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey gibi değişkenler açısından dengelenmeye çalışılmıştır. Her bir katılımcıyla yüz yüze derinlemesine görüşme yöntemiyle yapılan görüşmeler, daha sonra metinler üzerinden tematik içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

Araştırma, bu gruplar hakkında üç bulguya ulaşmayı amaçlamaktadır; (1) yaşanan deneyimler ve sonuçları, travmatik etkileri; (2) sosyal çevrenin sosyal travma ile mücadelede nasıl bir rol oynadığı (örneğin destekleyici olup olmadıklarını); ve (3) bu grupların ihtiyaçlarının neler olduğu. Her bir grubun özel ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla farklı sosyal grupların travma deneyimlerindeki benzerlikler ve farklılıklar üzerine bir araştırma çalışması yapılmıştır.

Derinlemesine Görüşmelerin Analizleri

Araştırmaya katılan farklı gruplardan katılımcıların yaşadıkları deneyime ilişkin anlatıları, her grup için ayrı ayrı, tematik içerik analizi ile çözümlenmiştir. Katılımcıların aktarımları, yaşanan deneyimin ne olduğu, hayatlarını nasıl değiştirdiği, yaşanan bu deneyimin yarattığı sonuçlarla nasıl başa çıkıldığı, hangi dayanışma-direnme mekanizmalarının kullanıldığı ve katılımcıların geleceği nasıl algıladığı alt başlıklarında kategorilendirilmiş ve her grubun deneyimlerinin son bölümünde kısa bir değerlendirme bölümüne yer verilmiştir.

1. Grup: Dindar Grupların Deneyimleri

Ne oldu?

“22 aydır devletin hakkımda karar vermesini bekliyorum.” “Ben ise şaşkınlık yaşadım. Yaşadıklarım hayal gibi geldi. Ne olduğunu anlayamadan gelişti süreç. Hiçbir zaman mantığıma yatıramadığım/ yatıramayacağım şeyler başımıza geldi. 50 binden fazla insan gibi bir gecede tüm hayatım değişti. Şaşkınlık, üzüntü...Terörist damgası yiyerek işten atılmak, bunun açıklanabilecek bir durumu yoktu. Sendika yasaldı oysa. Kısa sürede işime döneceğimi düşündüm. Bundan dolayı da ne yapacağımı bilemedim. OHAL olduğu için hukuki olarak yapacak bir şey yok diye düşündüm ne yazık ki. Bu nedenler ile oturduğum yerde kalakaldım.”

“672 sayılı KHK ile işten atıldım. Sonra sabahın kör vaktin de iki ekip arabası yollar tutulmuş zil sesi ve ikinci bir şok gözaltı bu durumu hazmetmek ya da kendimi balkondan atmak arasında ince çizgi. Sonrasında bir hafta gözaltı yaşadım. Adli kontrol şartıyla tahliye oldum. Mahkeme oldu sonucu beraat, çok şükür. Ama hayattan çalınan 23 ay. Bu süreçte çok ciddi sıkıntılar çektim her tarafım yara oldu, çokta eve yansıtmamaya çalışsam da tabii ki herkes fark ediyordu.”

“İlk tepkim. Rüyadayım sandım. Şok oldum, beklemiyordum, AKP seçmeniydim, büyük şok oldu. Hâlâ inanmıyorum. Rüyadan bir an önce uyanmak istiyorum. Gözaltına alındığım ilk saatler anlamadım ama sonra kendime yediremedim ve ölmek istedim. Öylece kalakaldım, her şey çok hızlı ilerledi zaten hiçbir şeyi anlamadım. Devlet memuru hali galiba hiçbir şey yapmadan öylece beklemek gerekir diye düşündüm. Hâlâ da bekliyorum.

“Toplumdan soyutlandım başka semte taşındım genelde çok dışarı çıkmıyorum. Evde sürekli oturuyorum. Aynı yerlerden alışveriş yapamıyoruz”

“Ankara oturduğum sitenin yöneticisi aradı. Evime polislerin geldiğini söyledi. Ben de ona istedikleri aramayı yapabileceklerini söyledim. Sonra annemin yanına çıktım ve ona dedim ki “artık bu dünya gözüyle son görüşmemiz, bundan sonra ne sen beni göreceksin ne de ben seni” (ağlamaya başladı). “Bunlar beni alacaklar, sebebini bilmiyorum. Şunu iyi bil, senin oğlun terörist değil, vatanperver, vatanını seven birisi, hakkını helal et” dedim. Annem de sadece ağzını oynatabiliyordu, gözünden yaşlar akıtarak bir şeyler demeye çalıştı. Elini tuttum, öptüm, başını okşadım, zaten bir deri bir kemikti. Sonra hakkımda arama var diye karakola geldim. Çok ilginçtir 750 km geldim, TEM’e çıktım. Polisler arandığımı söyledi, ben de onlara yanlısınız var, sabah GBT’den geçtim dedim. Sonra ne olduysa ortalık birden bir hareketlendi, savcılığa çıktım. Bir gün gözaltında kaldıktan sonra tutuklandım. Savcıya durumu anlattım, annemi komşulara emanet ettiğimi, bir yere kaçmadan buraya geldiğimi söyledim. Tabii bu durumda savcıya bunları anlatınca onun bana yardımcı olabileceğini düşündüm ama o da tutuklama kararıyla mahkemeye gönderdi. Orada bayan bir hâkim vardı dosyayı bir tarafa bırakıp, sizin tutuklama kararınız zaten verildi dedi. Yani emniyet yolunu bilmeyen, karakol yüzünü görmemiş bir insandan böyle bir şey çıktılar.”

Nasıl başa çıkıldı, hayat nasıl değişti?

“İlk başlarda baskıyı kaldıramadım psikoloji biraz bozuldu sinir arttı ailem destek oldu, arayıp sormayan maddi manevi akrabaları sildim evdeki telefon numaralarını değiştirdim birkaç arkadaş ve ailemden başka kimseyle görüşmek istemedim. Ailem en büyük manevi destekçimdi. Zaman zaman eşime maddi ve manevi yönden yük olduğumu düşündüm. Ne yapacağımı bilmiyordum. Muhafazakâr olduğum için Allah’a tam teslimiyet içinde güvenerek içimdeki boşluğu giderdim. Hayatta her şey oluyor da olanlara uyum zamanla oluyor, insan her şeye alışıyor düzelecek umuduyla iki yıl geçti. Şimdi rutin bir hayatım var ama hâlâ çalışmıyorum. Kendi durumumu çevreyle paylaşamıyorum. İlk günkü durumdan çok da bir farkım yok. Her şeyim ailem oldu, sosyal hayatım ailemle beraber olmak bunun dışı genelde yok bu lekeden kurtulmadan yeni sosyal çevre edinmek de istemiyorum. Devlete güveni sıfıra inmiş ancak umutlu bir bekleyiş içindeyim.”

“İntihara hiç bu kadar yakın hissetmemiştim. Hayatım boyunca bırakın FETÖ’yü diğer hiçbir cemaatle işi olmayan birisi olarak çok şaşırmıştık. İlk tepki olarak fazlasıyla öfkelen dim. Bu duygu daha sonra yerini telaş ve kaygıya bıraktı.”

“Bizi hayattan da ihraç ettiler. Herkes selam vermekten korkar oldu. Bir acıyı gerçek anlamda ancak yaşayan ve ondan etkilenen aile hisseder. Kardeş, akraba arkadaş vs. hikâye kimsenin samimiyetini inanmıyorum. Necip Fazıl’ın dediği gibi bir hayat yaşıyorum; dünyaya kapalı, Allah’a açık.”

“Anlatılmaz, yaşanması gerekir. İşinden olmuşsun. Ayrıca eşten olmuşsun. Eşim hemşireydi, atıldı ve 20 aydır tutuklu. Aklıma bile getirmek istemiyorum. Çocukların

sorumluluğu, eşimin hasreti, sosyal çevre, hayat her şeyim elimden kaydı, her şey değişti. Çocuklarım için bir şeyler yapmam gerektiği aynı zamanda eşim varken de yaşadıklarını bir şekilde sağlamalıyım. Sırtıma sanki bir ton yük yüklenmiş gibi oldu.”

“Hayatımda ekonomik olarak bir değişiklik oldu tabii ama ekonomi bir şekilde kazanılır. İkincisi dünyaya bakışım değişti. Farklı görüşteki insanlarla aynı masada oturmaktan temkinli davranırken, benim yakın çevremdekiler, akrabalarım ben hapse girince telefon numaramı sildiler. Eşimi aramadılar, eşimi aramaktan korktular. Bunun yanında farklı görüşteki arkadaşlardan da uçağa atlayıp gelip hatırlamı soran insanlar oldu. Bu benim dünya görüşümü çok etkiledi. Bir insan artık dindar mı değil mi benim için çok önemli değil. Benim için insan olması önemli. Evrensel değerlere saygı duyması önemli. Yani, benim için önceden değerli olmayan şeyler artık çok çok önemli olmaya başladı. İnsan olması önemli artık benim için. Yaradılanı hoş gör yaradandan ötürü sözünü içeride çok iyi anladım. İnsanların farklı düşüncelere sahip olmalarının zenginlik olduğunu bu süreçte öğrendim. İnsanları dışlamamayı öğrendim. Başında örtü var, namaz kılıyor kisvesi altında yapılan zulümleri alkışlayanlar benim için artık diğer taraftan da başında örtü olmasa da evrensel değerlere sahipse benim için daha değerlidir. “

Başlıca direnme mekanizmanız nelerdi, eksik olan neydi, olması gereken ve olmayan neydi vb.?

“Allah inancı ve aile ayakta kalmamı sağladı. Masum olduğum bilmem kuvvet verdi ve ailem.”

“İnsanları tanıdım, hayatı tanıdım. Hayatı tanımaya çalıştım daha doğrusu. Siyasi görüş olarak çok zıt kutuplarda yetiştiğimiz insanlarla artık bir tasta yemek yemeyi öğrendim. Onların da insan olduğunu fark ettim, onların da zamanında mağduriyetler yaşadığını fark ettim. Neden bu kadar tepki verdiklerini, haklarını savunmak için ellerinden geleni yaptıklarını, akrabaları yakınları olmasa da bazı insanlar için fedakârlıklar yaptıklarını bu süreçte anladım. Devlet bunu yapmaz dediğim şeyleri devletin yapabileceğini öğrendim, gördüm, yaşadım. Yani devlet bana teröristin diyor ama ne terörist ne demek onu da bilmiyorum ben. Yani beni tanımladıkları kavramın ne olduğunu bilmiyorum ben ve ben diyorum ki “benim annem bu durumda” ama bana izin vermiyorlar. Ama beni zorla bir grubun içine sokmaya çalışıyorlar, o zaman bazılarının 2011’deki konuşmalarına bakın, 2013 yılında Pennsylvania’ya gidenlere bakın. Milletvekilleri, bugün bir meclis başkan çıktığı zaman, beni teröristlikle aşağılıyor ama kendi damadının şirketine kayyum atanıyor ve başka bir akrabasını atıyorlar. Diğer damadı da dışarıya çıkıyor. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı’nın damadı dışarıya çıkıyor. Ama arkamızda kimse olmadığı için ve suçsuzluğumuzu kanıtlamamıza imkân verilmediği için ben içeride 14 ay yattım.”

“İnsanlara güvenim kalmadı özellikle cahil dindarlardan nefret ediyorum... Eksik olan; adalet ve vefa’nın olmaması. Olanı gereken; sadece adalet ve vefa. Olmayan da adalet ve vefa”

“Bakın hocam ben milliyetçi bir insandım. Zaten Türk Eğitim-Sen üyesiydim. Ülkesini, milletini, bayrağını seven bir insanım. Ben devletin böyle adaletsizlikler, hukuksuzlar yapmayacağını düşünüyordum benim devletim yapmazdı çünkü. Ama yapıyorlar bunu, demek ki biz zamanında insanları yeterince anlayamamışız. İçeride bu konuda bir aydınlanma yaşadım diyebilirim. İşte içeride bu haksızlıklara karşı ben aileme sığındım, Allah'a sığındım. Ben en çok ayakta tutan şeyler onlardı. Annesini gömmesine izin verilmeyen bir milliyetçiydim, devlet başkalarına Allah bilir neler yapıyordur. O zaman dedim ki, ben çıkacağım ve bir gün hakkımı alacağım. Şimdi onun hukuki mücadelesini veriyoruz. Ama şunu söyleyebilirim ki hayat ilginç şeylerle dolu. En yakınınızdaki uzağınıza düşürdüğü gibi uzağınızdaki birini de yakınınıza düşürebiliyor. Ben elimden geldiğince yakınimdakilere destek aldım. “

“Allah'a inancım olmasa sanırım intihar ederdim. Onun dışında maddi yönden ilk ailelerimiz destek oldu. Ama 2 baba da bu süreçte vefat ettiler. Her şey üst üste geldi sanki. Acılarını bile yaşayamadık. Ayrıca sürekli gözaltı yaşama korkusu ve hapse girme endişesi insanı bitiriyordu. Arkadaş çevresinin yarısı ilişkiyi kesti. Manevi olarak eşim ben ve biri üniversite biri de lisede okuyan 2 oğlum birbirimize destek olduk. Sağ olsunlar onlarda olmasaydı ne yapardım, iyi ki varlar. Hâlâ da destek oluyoruz. Uzun süreli plan yapmamayı öğrendim. Hukukun önemini kavradım. Demokratik bir toplum olmanın ne demek olduğunu iliklerime kadar anladım. Suç ve cezaların kanuniliği ve bireyselliği ilkelerinin ne olduğunu yaşayarak öğrendim. Bir gün oğlumla eve dönüyordum ezan okundu camiye hadi oğlum vakit girdi namaz kılalım dedim girdik namaz kıldık eve dönerken çalıştığım kurumdan dengesizin biri herkesin içinde naber lan fetöcü... diye adımı haykırdı orda oğlum olmasa dalmıştım adama. Meslek olarak bir tanıdık ile perde dükkânı açtık. En azından zamanım orada geçiyor bu da ayakta kalmamı sağladı. Hayat devam ediyor ama ben durdum.”

“Aile ve dostlar en önemli maddi manevi destek mekanizmaları ama işe dönemediğiniz sürece Hiçbir şey değişmiyor hiç kimse aklandığınızı düşünmüyor. Adalet sisteminden aldığınız beraat veya takipsizlik kararları vatandaşlar nezdinde hiçbir şey ifade etmiyor. Anlımıza ağır bir leke çalındı temizlenmiyor. Ne olacak durumum bazen karamsarlığa da kapılıyorum”

İlk andaki tepkiniz neydi? Daha sonraki günlerde neler oldu?

“Açıkkçası ilk tepkim şaşırardım kuzenim vekil danışmanıydı biraz o yönlendirdi. Ben ilkin ne olduğunu pek idrak edemedim, yanlışlık olmuştur, düzeltilir diye umut ediyordum. Ama sadece bu durum da bir yanılsamaymış süreç içinde bunu da gördüm ve anladım”

“İlk tepkim “terörist” ve “hain” ilan edildiğim için derin bir üzüntüydü. Çevremdeki insanlar ilk başlarda bir şey olmasa ihraç olmazdı dediler. Çevremdeki insanlar güçten yana olunca iktidar ne derseler inanıyorlar. Yaşadığım olayları ve işimden ihracı saklama duygusu vardı, galiba bunun sonucu olarak da kabullenememe oldu uzun süre. Zaman geçtikçe bulunduğum durumu da görmezden geldim. Aslında insana her durumu kanıksıyormuş onu anladım. Zaman uzadıkça ümitsizlik ve belirsizlik duygularımda arttı. Ayrıca artık biraz daha sinirli, oldukça öfkeli kafası karışık, güvensiz tedirgin

biriyim. Marjinalleştiğimi düşünüyorum. Dinin kullanılması doğru değil bu durum beni eğlendiriyor.”

“Kendini tanıma; BEN terörist değilim ve bu yönde hiçbir filim olmamıştır. Adalet olmalıydı ama adil olunmadı. Dik durma ve hep eğilmeden yaşama. Eksilen maddi imkanlara ve insanlara aldırış etmeme, üzülme. Başımıza gelenler hayatta direncimi arttırır. İnançım sağlandı. Sabır sabır sabır. Bu üç kelime galiba hayatımdaki en önemli kavram haline geldi. Bakalım sabır.”

“İlk gün herkesin ilk dediği şey neyse ki araban var satarsın bu cümle beni çok üzüyordu ya niye satayım neden yenilmiş gibi elimde avucumda ne varsa satayım ki hem ne yapmışım ki bunu devam ettirecekler itiraz edecem kabul olur falan gibi hayallerdeyim daha durumun vahametini anlamaktan kaçıyorum sürekli tabi eldeki para bitince gerçekle de yavaş yavaş yüzleşiyorsun ve arabamı sattım 6 ay sonra. İhraç olduğum ilk zamanda bu kadar umutlu olmasaydım herhalde ruhsal çöküntüm bu kadar büyük olmazdı diye düşünüyorum biz ihraç olduğumuzda sürekli Umut ediyorduk bu KHK da alacaklar referandum olmadan alacaklar referandumdan sonra alacaklar düzelecek falan derken o süreçte aslında kayboluyorsun enerjin tükeniyor ve zaman geçtikçe artık bir şey yapamadığına inanıyorsun bizden sonrakiler bu anlamda daha şanslıydılar çözümün uzun vadede olacaksa olacağını bizden gördüler hemen iş buldular bulabilen tabi ya da kurdular.”

“Adalet olsaydı, hukuk olsaydı her şey daha kolay olurdu. Düşünün sizi ne dinleyen var ne anlamaya çalışan var. Sizi suçluyorlar ama diyorlar ki suçsuzluğunu sen kanıtla. O yüzden dedim ki bana bunu yapanlar, solculara falan ne yapmıştır. O yüzden cezaevinde kendimi onlara çok yakın hissettim. Cezaevinde ve sonrasında başka bir insan oldum. Keşke onlara zamanında kulak verseydik dedim. “

Profesyonel destek aldı mı?

“Yardım almadım kendi kendimi motive ettim güzel günler gelecek diye. Allah'a olan inancım ayakta kalmamı sağladı. Benzer sıkıntısı olanları görünce veya konuşunca da rahatlama yaşadım. Onun için özellikle aynı yerden atılmış olan birkaç arkadaş ile zaman zaman konuştum. Onların anlattıkları ile kendi kendime bak, herkes aynı şeyleri yaşıyor diye telkinde bulundum.”

“Almadık, almalı mıydık? İmkânım olsaydı kesinlikle almak isterdim. Hanım ve çocuklar için de isterdim açıkçası. Onlar da çok etkilendiler bu olaydan çünkü.”

“Doktora giderek depresyon hapları aldım yoksa intihar kaçınılmazdı. Terörist ifadesini haz etmek çok zor. O ilaçlar olmasa ne yaparım bilmiyorum. İlacımı almazsam boğuluyorum, kötü şeyler düşünüyorum. Sadece bu durum ilaçla düzeler mi bilmiyorum ama şimdilik ilaçla biraz durumumu toparladım gibi. Halen hayattaysam ilaçlar etkili olmuş demektir.”

“Başa çıkabiliyor muyum bilmiyorum ilaçla sakin kalıp uyuşuk bir yaşam başa çıkma yöntemiye çok başarılıyım sanırım. Hayatımda ailem ve iki üniversiteden arkadaşım beni hiç yalnız bırakmadılar”

“.. Sadece Nefes alıp veriyorum. Arkadaşlarım azalmadı. Halen yerlerinde duruyorlar. Birkaç kişi hariç onlarda koyu iktidar partisinden zaten sağda solda inanmadıklarını söylemişler ama benle konuşmaya çekiniyorlar. Çevre yapısı kayboldu. İş, arkadaşlar görünmez oldular. Hayat yalnızlaştı. Arkadaş çevrem kalmadı dediğim gibi evden dışarı çıkamıyorum her anlamda kısıtlandım. Halen de böyle devam ediyor. Anlayacağınız helva ekmek çay bana ailem bakıyor. Üst üste her şey üstüme geldi, tüm emek ve kazanımlarım bir anda yok edildi kısacası ama olsun hepsinin yaşanması gerekiyormuş yaşıyorum. İyi ki ailem var onlar sağ olsun.”

“İlaçlar uyumamı sağlıyor tek yardımı bu ondan önce geceleri uyuyamıyordum ve internetten sürekli hangi intihar yöntemini kullansam diye araştırma yapma aşamasına gelmişim. Bu beni çok korkutuyor, o düşünceden kaçıyorum hâlâ da... Arkadaşlarımla konuşmak beni rahatlatıyor. Biraz durumum düzgün olsaydı bir psikoloğa gitmeyi de düşünürdüm tabi ki ama şimdi bu konuda bir harcama yapabilecek durumda değilim. Belki bir iş bulabilirsem psikoloğa gidebilirim, bilemiyorum.”

“Ailemin yanında olması, güldüren moral veren işler yapma, balık tutma veya güldür güldür gibi programlar izleme yaşadıklarım ile başa çıkabilmemi sağladı. Daha çok yaşadıklarımı kısa süreliğine de olsa unutmam benim biraz daha ayakta kalabilmemi sağladı.”

“Eski alışkanlıklarımı devam ettirmeye çalışıyorum, sanki bir şey değişmemiş gibi. Bizimle aynı kaderi paylaşan insanlarla bir araya gelmek. İnsanlarla konuşup yaşantıları paylaşmak sanki biraz rahatlatıyor gibi bilemiyorum. Açıkta ve ihraç olanların grupları var. Onlara katılıp fikir alışverişi oluyor. Twitter acayip iyi geldi. Sahte gündemler yerine gerçekler sık konuşuluyor. Önceden twitter hesabım yoktu.”

Şunlar şunlar olsa her şey daha kolay olurdu diye düşündüğü neler var?

“Ülkede Adalet olsa işler bu kadar uzun sürmezdi insan haklarına saygı olsaydı. İnsan önemsenseydi gibi şeyler aklıma geliyor ama ne yazık ki bunların olmaması da bu ülkenin gerçeği galiba...ayrıca akrabalarımın arkadaşlarımın, en azından yöntemin zalimane olduğunu beyan etmeleri daha iyi olurdu. Ama bu süreçte kimsenin, özellikle muhafazakâr kesimin “ahlak” diye bir derdi olmadığını anladım. Herkes kendi çıkarının kulu kölesi olmuş. Biraz ağır olacak ama gerçek bu ne yapayım, kimse Allah’ı takmıyor.”

“Şaka gibi gelecek ama bu süreçte insanın suçunun olması sanki aklanması için daha kolay bir süreç gibi geliyor. Hiçbir şekilde suçunuz olmadığı halde suç isnat edildiğinde ne yapacağınızı gerçekten bilemiyorsunuz. Gördüğünüz kâbus da başrol gibi bir şey... Uyanmak için kendinizi çimdikiyorsunuz. Ama nafle gerçek yaşadıklarınız. Sanki birileri bir program yapmış bir bilgisayar programında oradan oraya sürükleniyorsunuz gibi. Bazen bunları yaşamak da çok zor...”

Şu anda durumunuz ne? Yola girenler ve giremeyenler...

“Hayatım 2 yıldır genelde evde geçiyor çocukları okula bırak al ev de yapılması gerekenleri yapıyorum. Zaman zaman evin genel işlerini de yapıyorum, yemek bile

yapmaya başladım. Eskiden sadece eşim bu işlerle uğraşıyordu artık bende yardımcı olmaya başladım. Buda aslında evdeki eskiden olan dayanışmanın az olduğu durumları kaldırdı. Daha çok birbirimize destek olmaya başladık. Çocuklarda bu durumdan galiba olumlu etkilendi. Diğer yandan yola giren bir şey yok. Üstelik girse de kapanacak, iyileşecek bir yara değil bendeki. İlk başta KHK ile damgalanarak onurum zedelendi. Canla başla çalışarak yaptığım öğretmenliğim, HAKKIM elimden alındı. Özel sektör de iş imkânı yok. Yanlırların düzeltildiğine dair hiçbir karar yok. Zaman geçiyor ve hayatım elimden kayıp gidiyor gibi geliyor.”

“Hanımla evde ekmek açmayı öğrendik. Çocukların isteklerini duymazlıktan gelmeyi öğrendik bu bana çok ağır geliyor. Böyle zamanlarda ölmek istiyorum.”

Geleceği nasıl görüyorsunuz?

“Gelecekte umutluyum güzel olacak inşallah masumlar her zaman galip gelmiştir. En azından çocuklarım için umutluyum, umutlu olmak zorundayım. Sanki zamanla her şey yoluna girecek gibi. Başladığı noktada değil. İlk ihraç olduğumuzda kimseye bahse demezken şimdi kamuoyu daha duyarlı. Hukuk sanki yavaş yavaş çalışma emareleri var. İşime dönmeyi çok istiyorum belki de bu benim umudumun artmasını sağlıyor.”

“Güzel ülkeme eğer adalet gelirse görevime iade edildikten sonra emekliye ayrılmayı, açacağım tazminat davalarını sonuna kadar takip etmeyi düşünüyorum.”

“Ümitlerimizi hiçbir zaman yitirmedik. Bu hükümet kalırsa geleceğimiz karanlık. Gelen bizim durumları düzeltmeye bile bu iktidardaki kişileri görmek istemiyorum artık. Hayatımızı karartan bunlar”

“Çok büyük travmalar yaşadım. Toparlanmaya çalışıyorum. Adaletin ne kadar önemli bir şey olduğunu öğrendim. Artık herkes için Adalet istiyorum. Bol şans... Hepimize, çünkü şansa ihtiyacım olacağını düşünüyorum.”

“Madem bu kadar suçsuzum beni bu cehennemde niye yaşatıyorsunuz bunun mutlaka hesabı sorulmalı bunca çıkmazın bir açıklaması olmalı. Ama bu soru ve talepler nereye iletilecek. Bir muhatap bulmak o kadar zor ki bazen boğazım sıkılıyor, nefesim kesiliyor.”

“Hiç kimseye güvenim kalmadı bu işler bitse dönsem de eskisi gibi olmayacağım kesin çevremde bulunanlar veya diğer insanlara yardım duygum bitti artık başkasını değil kendimi düşüneceğim ye iç gez eğlen kim ölmüş kim kalmış artık umrunda değil çünkü biz ihraç olurken kimse ses çıkarmadı savunmadı sessiz kaldı destekledi hakaret küfür gibi nasılsanız öyle yönetilirsiniz bunu hak ediyormuşuz okulumda çok sevilen bir öğretmen iken terörist olmak değişik duygu. Ne yapaım bunu da yaşamam gerekiyormuş. Diyecek bir şey yok.”

“Darbeye teşebbüs eden kim varsa en ağır şekilde cezasını çeksin ama masumların hakkını gasp edenlerde yaşadığımızı yaşamadan ölmesinler. Bu sadece kuru bir beddua değil bu konuların uygulamaya geçmesi için de elimden geleni yapacağım.”

“Umutlu olmak istiyorum ama değilim. En çok da çocuklarım için üzülüyorum. Bence onlar bu durumu hak etmiyorlar. İnşallah düzelir de bizim yaşadıklarımızı onlar da yaşamak zorunda kalmazlar. Bunlar bizi öyle bir duruma soktular ki hem anneannem hem de annem beni belki de terörist bilerek öldüler. Son nefesinde bir deri bir kemik kalmış anneme sarılamadım. Annemin cenazesine yetişemedim, annemi komşularımız gömdü. O yüzden bunları asla unutmayacağım ve bize bu hukuksuzlukları yaşatanları asla ama asla affetmeyeceğim.”

Aktarımlardan izleneceği gibi, yaşanan deneyimler ortak olarak “beklenmeyen” dolayısıyla derin şaşkınlık yaratarak “açıklanamayan” deneyimlerdir. Katılımcılarımızın bazılarının ifade ettiği gibi, kendilerini iktidara oy veren, destekleyen kişiler olarak gördükleri, dolayısıyla bir anlamda iktidarın bir parçası olduklarını düşündükleri için, ülkede yaşanan genel hak ihlalleri tablosunun bir parçası olmak, açıklanamamış, dolayısıyla derin bir “belirsizlik” duygusu yaratmıştır. Genel olarak yaratılan gayri meşrulaştırılma ve terörist olarak, darbe girişiminin sorumlusu olarak adlandırılma, yaygın bir “damgalanma” süreci yaşanmasına ve bu damgalanmanın günlük hayatın her anında hissedilen bir dışlanma biçiminde hissedilmesine neden olmuştur.

Duygusal olarak yaşanan ilk deneyimler telaş, korku, belirsizlik algısının eşlik ettiği ne yapacağını bilememe ve çaresizlik hatta “şok” duygularıdır. En yakın aile üyeleri dışında sosyal destekten, damgalama sonucu mahrum kalma, travma deneyiminin derinleşmesine, katılımcılarımızın birçoğunun belirttiği gibi “intihar” isteğine yol açacak ölçüde derin bir çaresizliğe yol açmıştır.

Katılımcılarımız genel olarak uğradıkları hak ihlallerini, adaletsiz olarak değerlendirmekte, kısa sürede zaman zaman “yanlışlık” olarak değerlendirdikleri muamelelerin değişmediğini aksine yoğunlaştığını deneyimledikçe, dünyevi adalet ve hukuka olan güvenlerini kaybetmektedirler. Bu deneyimin yarattığı duygusal yıkımın karşısında gerekli insanı desteği çevrelerinden görmemişler ve büyük bir çoğunlukla, inançları doğrultusunda “Allah” a sığındıklarını ifade etmişlerdir. Bu, dini inançla bağlantılı “Allah’a sığınma” yönelimi, sadece rahatlama, güç bulma ve dayanma gücü kazanma dışında aynı zamanda bir ilahi adalet beklentisini de içermektedir. Katılımcılarımızın yasal süreçlerle ilgili kazanımları da damgalanma sonucunda yaşadıkları dışlanma deneyimini azaltmamaktadır. Son alıntıda ifade edildiği gibi, dışlanma ve damgalanmalarının temelini oluşturan bütün kayıpları giderilmedikçe, yakın çevreleri ve toplum nezdinde “masumiyetler”i iade edilmemekte ve bu da travma deneyiminin sonucunda yaşadıkları çaresizlik ve durumun değişmeyeceğine dair inancı beslemektedir.

İlk anda yaşanan şaşkınlık, inkâr, kabul edememe ve güçlü karamsarlık duyguları zaman içinde de devam etmiş hatta ağırlaşmıştır. Katılımcılarımızın, maruz kaldıkları muamelelerin biteceği hatta geri alınacağına dair inançları ve bu yöndeki çabaları –iktidara yakın ilişkilerinden destek bekleme vb.,- sonuçsuz kaldığında, olumsuz duyguların daha da yükseldiği görülmektedir. Yukarıdaki

sorulara verilen yanıtlarda gözlenen inançlara sığınma ve sabretme eğilimi genel bir savunma davranışıdır. Bununla birlikte, bazı katılımcılarımızın ifadelerinde, gayri meşrulaştırmanın yarattığı dışlamanın sonucunda kendisini değersiz hissetme duygusuna karşı, benlik saygılarını korumak için çaba gösterdikleri ve “dik durmak” gerektiğini belirttikleri görülmektedir. Bu yaklaşım, kişisel benlik saygısının geri kazanılması ve daha olumlu duygular oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Katılımcılarımız çoğunlukla profesyonel destek almadıklarını, alanlar da daha çok “ilaç kullanma” sonucunda tepkisizleştiklerini, uyuştuklarını belirtmişlerdir; bunun sağlıklı bir biçimde durumla başa çıkmaya yardımcı olmadığını düşünmektedirler. Genel olarak ifade edilen yalnızlık, yakın çevrenin değişmesi, aile ve yakın arkadaşlar dışında sosyal destek alamama hatta dışlanma duygusudur. Profesyonel destek almak için gereken maddi güce sahip olmamak da sıklıkla belirtilmiştir.

Katılımcılarımızın bir grubu, sanki hiçbir şey olmamış gibi, bir tür inkâr duygusu içinde geçmişteki alışkanlık ve çevrelerini korumaya çalışarak ya da zamanı daha iyi geçirmeyi sağlayacak eğlendirici faaliyetlere yönelmeyi tercih etmişlerdir. Diğer başa çıkma mekanizması ise, önceden içinde olunmayan gruplara dahil olarak dayanışma duygusunu yaşamaktır. Ayrıca, sosyal medya mecralarındaki anonimlik duygusu ve başka muhalif kişi ve grupların varlığını hissetmek de olumlu duygular yaşanmasına neden olmuştur.

Yoğun olarak hissedilen, adil olmayan bir muamele ve hak ihlali yaşanmasının yanında, bu durumun, en yakın ilişkide olunan kişiler tarafından bile görülmemesi dolayısıyla yoğun bir yalnızlık duygusudur. Bütün katılımcıların ortak deneyimi ise, yaşadıkları deneyimin “inanılmaz” olduğuna ilişkin algılarıdır. Sıklıkla “kötü rüya-kâbus” gibi ifadelerle aktarılan bu düşünce, sebep-sonuç ilişkisi kuramamakla sonuçlanmakta ve belirsizlik duygusunu yoğunlaştırmaktadır.

Yukarıda örnek olarak sunulan deneyimler, hayatın, yaşanan hak ihlalinin üzerinden zaman geçmesine karşın, değişmediğini göstermektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun hayatı bütünüyle değişmiş, aileler dağılmış ve aile içindeki roller de değişime uğramıştır. Bir erkek katılımcının ifade ettiği gibi, zaman içinde bu durum olağanlaşmış, aile içindeki ilişkiler yeni biçimler kazanmış fakat maddi kayıplar açısından herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Katılımcıların gelecekle ilgili beklentileri, yaşadıkları deneyimlerden çıkardıkları sonuçlara bağlı olarak değişmektedir. Yoğun olarak hissedilen “adaletin yerini bulması”, sorumluların cezalandırılması isteğidir. Bu soruya verilen yanıtlarda en çarpıcı tema, katılımcıların yaşadıkları acı veren hak ihlalleri sonucunda, ilk sorularda ve yaşadıkları deneyimi aktarma sırasında sıklıkla kullanmadıkları “hak ve adalet” kavramlarının sıklıkla kullanılması ve adaletin herkes için gerekli olduğuna dair düşünce değişiklikleridir.

2. Grup: Çatışma Bölgelerinde Yaşananlar

Ne oldu?

“İlk baştan beri etkilenmeye başladık, Tahir Elçi öldürüldüğünde ben klas otelin yanına tursilim bitmişti tursil almaya gitmiştim. Ben bilmiyordum Tahir Elçi öldürülmüş. Silah sesleri geldi bana. Klas oteli karşısındaki sokakta baktım dört beş tane genç kendilerine polislere bakıyor, polisler küfür etti onlara silah sıktı, ben de kendimi sokağa attım kurşun bana değmesin diye, dedi yasak başladı, dışarı yasağı başladı. Biz geldik eve girdik, elektriğimiz yoktu, suyumuz yoktu, masraflar yapmıştık, zahiremizi almıştık onlar bitti. Dedi iki saatliğine size izin veriyoruz, valilikten izin geldi millet gitsin masrafını yapsın. Biz de gittik tanıdık aramadı çünkü işe kimse gitmiyordu üzerimizde beş kuruş para yoktu. Gittik borca biraz şeker getirdik. Zahirelik kendimize getirdi attık içeri. Gine yasak başladı. Allah’ım ne ceyranımız var, tüpümüz bitti, dışarı çıkamıyoruz uçaklar başımızda geziyi, ateş yaksak yanlış anlıyorlar. Bizi bombalayacaklar. Bizimki yasak bölge değil ama yasak olmuş bize.”

“Özel hareket evimizin çevresini sarmıştı, dışarı çıkmamıza müsaade etmiyorlardı. İçerde aç, susuz kaldık üç ay... Suyumuzu kestiler, elektriğimizi kestiler biz de camiden su getiriyorduk. Onun için caminin suyunu kestiler. En sonuna bir gün oğlum dedi kepçe gelmiş bunlar evimizi yıkacaklar. Biz gittik yıkmayın dedik yarım saat dil döktük ama eşyalarımızı bile almaya müsaade etmediler. Yazmam beyazdı ben araya girdim siyah mıydı beyaz mıydı belli olmuyordu... Kocam 13 sene belediyede çalıştı işten çıkardılar. Oğlum astım, kocam da bu saatten sonra ne iş yapacak. Bütün malımız bütün eşyamız da gitti. Kira yardımı da alamıyoruz. Ev için de 26 bin lira veriyorlar. Biz 10 kardeşiz bir kuruş para kalmıyor. 3 tane öğrencim var ben bu çocuklarla ne yapayım. Dersleri iyi olan kızım yokluktan sıkıntıdan ben okula gitmeyeceğim dedi. Yokluk zordur, hiç kimse bize sahip çıkmıyor. Baro başkanı öldürüldükten sonra bir hafta sokağa çıkma yasağında kaldık, çocuklarımız eşimin akrabasına bıraktık Dicle kentte. Ama biz çıkmadık. Bir gece çıktuktan sonra döndüğümüzde ne eşya ne de başka bir şey kalmıştı. Eşyaya da üzülmiyorum ama fotoğraflarımız falan vardı onlar da gitti. Geldiğimizde bizi Sur’un içine bırakmadılar. Ben de ilacımın olduğunu söyledim. Dediler ambulans çağırıp seni doktora gönderelim, dedim ben ilaçların isimlerini bilmiyorum. Eşime siz nereye gidiyorsunuz dediler kocam da eşyamız var, eşimin ilacı var karaciğer hastasıdır dedi. Elimizde limon vardı özel hareket bu limonları teröristler gazdan korunsun diye götürüyorsunuz değil mi dedi, bizde yok dedik. İki üç gün sonra da panzerle her tarafı kapattılar zaten. Bir hafta aç susuz içerde kaldık gene de evimizi terk etmedik. Yerimiz çok güzeldi. Biz Sur’dan memnunduk. Sur’un işi başkaydı. Sonra göçebe olduk bu hale düştük. Şimdi beş yüz lira kira veriyoruz. Hendekler döneminde hiç bir şeyimizi çıkaramadık. Altı aydır buradayız.”

“.. Gerçekten mesela girdikleri her evde insan olsun olmasın, kapıları kırıyorlardı kimsenin kapıyı açmasına izin vermiyorlardı. Bizim mahalle geldiklerinde, baktık kapıları kırıyorlar, biz kapıları açık bırakıyorduk, yine tekme vuruyorlardı. Açık bırakıyorduk ki hani kapımız kırılmasın. Ona rağmen kapıya tekme atıyorlardı içeri giriyorlardı. Evde bebek

vardı, benim en küçük kızım o zaman 30 günlük falandı, yani biz yalvararak söylüyorduk, bakın bebek var, küçük, yatıyor diye, ona rağmen dinletemiyorduk. Yani bi geldiklerinde 20-25 kişi geliyorlardı, evi didik didik ediyorlardı, kanepeleri dağıtıyorlardı, her şeyi yere atıyorlardı, kırıyorlardı, yani insani bir davranış değildi. Hani daha sonraki şeylerde zaten bizim ev mesela, biz evden çıktığımızda, yani süreç biraz yoğunlaştığında biz evden çıktık. Rahmetli Tahir Elçi'nin şehit düştüğü gün biz evden çıktık. Hani aslında evden çıkmamıştık. Benim bacanağım kanser hastasıydı onu ziyarete gittik. Biz hastanedeyken televizyondan haber geldi, dediler ki "Tahir Elçi 4 ayaklı minarenin orda şehit düşmüş". Biz geldik zaten eve giremedik. Bizim çıkma gibi bi niyetimiz yoktu, çıktık sonra evimize giremedik. Hani bizim mahallede çok yoğun çatışmalar yoktu, aşağı mahallelerde vardı. Biz yaklaşık 3 ay sokaklarda kaldık. Sokaklarda kaldık derken onun evine gittik, bunun evine gittik, hiçbir yerimiz yoktu. Biz çıkarken zaten bi üstümüzdeki elbiseyle çıktık, daha sonra hani burda ben şahsen Ağrılıyım, Doğubayazıtlıyım, biz babamgillerin evine gittik, Doğubayazıt'a gittik. Bizi Ramazan'ın 6. günü dalga geçer gibi aradılar dediler ki, gelin evinize, eşyanızı çıkartın, yani benim dediğim bu şey, süreçten 6 7 ay sonra. Valilik aradı, dedi ki gelin eşyalarınızı çıkartın. Biz gittiğimizde bina ayaktaydı, evi yakmışlardı, evde hiçbir şey yoktu. Biz hani evimizi boşaltmaya gidiyoruz ya, sevinçli gittik. Pikap tuttuk, işçi tuttuk bir sürü şey yaptık ve onlar hepsi bizim cebimizden gitti, dalga geçer gibi dediler gelin evinizi çıkartın, biz gittiğimizde ev diye bir şey yoktu hani, bina ayaktaydı fakat evin içinde yanmamış hiçbir şey yoktu, biz gittiğimizde evimizin kanepelerinin demirleri bile yanmıştı, yok olmuştu. O şekildeydi, hani.

"Aslında Sur'daki savaş süreci daha öncesine dayanan bir süreç. 2013 başlayan ve çözüm süreci diye adlandırılan süreç sonrasında başlayan bir durum. Bir savaş ortamının gelişeceği daha o süreç devam ederken bir anlamda görünüyordu. Hükümetin politikaları, çıkardığı yasalar bir savaş hazırlığı yaptığının adeta kanıtıydı. O dönem de kimi, çoğu insan böyle umutlu, her şey değişecek diye bakarken ben hiç öyle düşünmedim. Dediğim gibi bir savaş rejiminin gelişeceği hatta eskisinden daha şiddetli bir sürecin gelişeceğinin emareleri vardı. Bu anlamda böyle çok şaşırmadım."

"Bilmiyem neydi hama ateş ediydiler böyle uçuydu. Bilmiyem nereye gidiydi. Bir defa da böyle parça bir şey ayağımın önüne düştü. Bizim o çektığımız acı, televizyonumu kırdılar, kayınım gitti bunu tek başın aldı, benim buzdolabımı kırmıştılar. Babam rahmet etti babamın eski buz dolabını getirdiler. Makinam rahmetli anam sağdı annem bana almıştı. Onu kırmıştılar. ... Allah senden ondan razı olsun serviste çalışıyordu, makinamı tamir etti. Bizim sokakta çatışma çıktı, bomba koymuşlardı karşılıklı birbirlerine sıktılar, ben o zaman evden çıkmıştım. Ablamgilde evden kovulmuştu, bir ablam kaldı ablam da aldı çocuklarını geldi babamgile, biz iki ev bir de babam aynı evde kalıyorduk. Zaten bizim evde bişeyimiz kalmamıştı."

"Savaşın içinde yaşama, bomba sesleriyle silah sesleriyle her sabah uyanma ya da o seslerle uyuyamama gözünün önünde çocukların, kadınların ve insanların o savaşa tanıklık etmesi ya da ona sivil alanlarda insanlar ölürken hiçbir şey yapamamak insanı en kötü etkileyen durumlardan biri de bu herhalde. Bireysel olarak en çok etkilendiğim

durum o oldu işte. Yanı başımda hemen insanlar ölürken can verirken benim orda bir şey yapamam, o gücümün olmaması beni belki de kendi içimde bir kaosa bir bunalıma sürükleyen bir süreçti.”

“Zaten biz bu olayla öncesinde Cizre, Nusaybin ve Şırnak'ta şehir savaşları yaşadığımız ve sıranın Yüksekova'ya geleceğini biliyorduk. Zaten ruhumuz dışında hiçbir şeyimizi de kurtaramadık. Altın gibi birkaç parça değerli eşyamız dışında evimizden hiçbir şey alamadık. Ne olur ne olmaz diye de çıkarken ne durumda olduğumu belgeleyebilmek için evdeki eşyaların fotoğrafını çekip öylece çıktık. 13 Mart'ta ailemle Yüksekova'dan çıktım ve Van'a geldiğimde durumum olmadığı için amcamın oğlunun ailesinin yanına yerleştim. Amcamın oğlu da bu olaylar nedeniyle Van'a yerleşmişti ama hem bizden bir süre önce yerleşmişti hem de maddi durumu bizimkinden daha iyiydi. Bana evini açtı, dört ay boyunca onun ailesiyle aynı evde yaşadık.”

İlk tepkileri ne oldu ve ne yapmalıyım diye düşündüler?

“O zaman derdim çoktu ne gecem geceydi ne gündüzüm gündüzdü.”

“Ben kendi açımda o dönem bir travma yaşadım rahatlıkla diyebiliyorum. O dönem gerçekte çok kötü olmuştum. İşin en kötü boyutu dediğim gibi ilk etapta bir şey yapamamak olmuştum.”

“Oradaki yaşantımız çok zordu. Kimse yardım yapmadı, belediyedekiler iki üç tane bayandı. Mahkumum vardı benim çocuğum da yakalandı, 14 yaşında şimdi çok şükür bırakmışlar. Belediyedekiler geldi dedi durumun düşüktür. ...belediyedekiler erzak merzak veriyorlardı sen de gel dedi ben kalktım ne halle gittim polisler bırakmıyordu, surların kapılarına gördün büyük taşlar koymuşlar, onların aralarında kedi gibi kendimizi geçiriydik. Ordan bile çıkış zordu. Biz geldik baktım polis beni gördü. Dedi sen ordan çıkmışsın korkudan dedim yok yoksa vururdu. Dedi nerden gelisen dedim Ali paşadan çikiyem eve gidiyem ablam gile gitmişem, korkudan dememişim kapıdan taşların arasından çıkmışem, belediyedekiler de bana dediler sen hangi bölgeye gitmişsin o bölge sana versin, ben sinirlendim dedim başınızı yesin, nerden nereye kadar ben geldim ihtiyacım vardı ki ben geldim. ...Çocuklar ilk başta okula gidemedi. Okullar kapanmıştı dört ay gitmediler. Sağlık ocağına gidiyor bile bizi almıyorlardı. Bizim ismimizi her tarafta Suriyeli diye koymuşlardı. Sur'un Suriyelisi olmuştuk. Dedim valla doğrudur biz memleketimizdeyiz Suriyeli olmuşuk. Ne sağlık ocağı, hiçbir okul çocuklarımızı almadı. En son okullarımız açıldı. O da dört ay boyunca gitmediler. Dört aydan sonra gittiler. ... Yemin ederim hiç kimse ne kapıyı açtı bize hiç. Yengelerim ne bir gün kapıyı ne bir gün biri geldi. Ne de biri bizi davet etti. Ben babamın yanında ağladım. ...Abim cezaevindeydi. Eşim ilk başta işe gidemiyordu. Babamgildeyken gidiyordu. Oda korka korka gidiyor her taraf dolu polisti. Bende çok korkuyordum ya çocuklarımı ya da eşimi öldürseler. Ben o korkuyla hep yaşıyordum orada. O korkuyla kaçtık orada da o korkuyla yaşıyorduk. Eşim hastanede bulaşık yıkıyor”

“Sokağa çıkma yasağı döneminde dolaptaki erzak bitince aç kalıyorduk. Ne çıkmamıza ne de girmemize izin veriyorlardı. Ekmeğe ihtiyacımız olduğunu söylediğimizde

ekmeğin olmadığını söylüyorlardı. Siz kalmasaydınız diyorlardı. Burda üç ev kalmıştık, herkes çıkmıştı. Dolaptaki eşya bitince de aç kalıyorduk, kuru ekmeği yiyorduk. Diğer üç aile de çocuklarını çıkarmıştı, onlar da sadece karı koca kalmışlardı. Bir hafta sonra herkes gelip malına mülküne baksın denildiğinde herkes gelip oturdu.”

“Biz böylesini beklemiyorduk. Biz gün sayıyorduk, saat sayıyorduk. Diyorduk ki, acaba bu yasaklar ne zaman kalkacak da biz evimize, yurdumuza geri döneceğiz. Üç ay boyunca bu böyle devam etti. Gönlümüz her daim oradaydı. Ama işte ev yıkılınca, gidecek yerimiz kalmayınca mecbur burada kaldık. Gönlümüz hep oradaydı. Çocuklarım orayı çok özliyordu, burada da okuyorlardı ama ne yapabileceklerini bilmiyorlardı. Yabancıydık, gurbetteydik çok zordu. Şimdi ilk zamanlara göre biraz daha iyiyiz ama yine de ne olacağımızı bilmiyoruz. Devlet yıkılacak yerlerimiz için bize TOKİ vereceğini söyledi ama halen bir şey yapmadı. Neredeyse iki yıl oldu ama halen bir gelişme yok”

“...O süreçte çocuk psikolojisi, insan psikolojisi gerçekten kötüydü. Hâlâ da çocuklarımızın psikolojisi tam düzelememiştir. Yani başta anlattığım gibi, mahalleler açılıp kapatılıp devletin baskısı, o şeylerden halkın en büyük şeyi kınarlığı ondan oldu. Yani çünkü her kapatıldığında devletin halka büyük büyük baskıları oldu. Ondan dolayı mesela çoğu insan akıl hastanesine yatacak duruma gelmişlerdi. O şekildeydi.”

Başlıca direnme mekanizmaları nelerdi, eksik olan neydi, olması gereken ve olmayan neydi...?

“Ben hiç kimseden ne devletten ne de bizim belediyelerden bir şey gördüm. Daha geniş bir eve gidebilseydik daha iyi olurdu hepimiz bir odada kalıyorduk. Üstümüzde özel hareketçiler karşımızda özel hareketçiler. Babamın evi eskiydi hep su damlıyordu, kış boyunca o günler geri gelmesin surdan beter oldum.”

“Biz de karşı çıktık polislere, direndik. Partiden geldiler onlara siz de gelin çadır kurun burada dedik, bizimle beraber direnin dedik. Yalnız bizimle olmaz dedik ama dinlemediler. Bir iki saat yanımıza gelip birkaç kelime konuşuyorlardı, sonra çekip gidiyorlardı.”

“.. Biz maddi manevi olarak bir tek partiden gördük, başka hiçbir şey görmedik. Hani tamam devletin mesela aylık, 45 günde bir verdiği 1 milyar para vardır, kira yardımı olarak. Onun dışında mesela en büyük desteği partimizden gördük, onun dışında kimseden görmedik. Başta söyledim, biz ev tuttuğumuzda sadece kuru beton vardı, bir şey yoktu. Bize yatak, halı, battaniye, soba, kap kaşık, erzak falan verdiler, o şekilde biz kendimizi idare edebildik. Yoksa hani bi evi düşünün, sıfırdan başlamak nasıl bir şeydir, o şekildeydik.”

“.. Ama mesela şimdi hâlâ da bir evi düşünün, bir aileyi düşünün, bir evde hiçbir şey yoksa en az 10 15 milyarlık eşya vardır. Çünkü bir evin kurulması o evin tüm ihtiyaçlarının olması çok zor. Bizim evin, bi de biz yeni evliydik, 6 yıllık falan evliydik, düşün daha eşimin çeyizleri vardı, sıfır hiç açılmamıştı. Ve devletin o eşyalara karşılık verdiği bedel 5 milyar. Hani düşünün 5 kişilik bir ailenin tüm elbiseleri bile 5 milyarı geçer. Devletin

en büyük eksiklikleri bunlardı mesela. Şimdi senin kendi özellikle mesela kendi partisine oy veren insanları mesela bizim üst katımız iktidarın taraftarıydı. Hani onlara verilen değerle, bize verilen değer bir değildi. Bütün eşyalarını çıkarmışlardı mesela onlar.”

“Devlet bize yardımcı olmalıydı. Devlet böyle olacağını biliyordu. Biz öyle bir yardım vermeliydi ki millet mağdur olmasın. Zaten ilk sene insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için de herhangi bir destek verilmedi. Sonrasında ise evleri yıkılanlara kira yardımında bulunmaya başladı. Şimdi verdikleri kira yardımı bizim buradaki kiramızı karşılamaya yetiyor. Mesela ben şimdi gündelik bir işte çalışıyorum, çalışmadığım gün para kazanamıyorum. İnşaat işinde beton işinde çalışıyorum. Aklımız fikrimiz bir an önce Yüksekova'ya dönmekte. Devletin bize TOKİ sözü var, verdikleri an geri döneceğiz. Yani burada zor dayanıyoruz, bir an önce yerimize yurdumuza dönmek istiyoruz. Çünkü ne millet ne de devlet bu süreçte bize destek olmadı. Kimse sesini çıkarmadı.”

“Biz oradan çıkarıldığımızda devlet normal bir hayat sağlayabileceğimiz bir imkân sağlayabilirdi. Bu sayede biz de rahat edebilecektik, belki gönlümüz daha rahat olacaktı. Bizlere ulaşıyaydı, ev ihtiyacımız, iş ihtiyacımızı sorsaydı, bizlere doktor yollasaydı daha iyi olurdu. Bizim psikolojimiz bozuldu, çocukların ki bozuldu bize bu konuda yardımcı olsaydı daha kolay olurdu. Bunları görmedik.”

“Kimse bize destek olmadı ne parti ne de başkası. Karakola gittik, başsavcılığa gittik, savcılık mahkememizi reddetti. İnsan hakları da buna sesini çıkarmadı. Bize Avrupa'ya gönderelim diyorlar (AİHM) Avrupa için de param yok. Bizi dövdüler ben hâlâ hastayım, karaciğer hastalığım var Malatya'da tedavi görüyorum. Sur'dan çıktıktan sonra ne bir Kürt ne bir dernek ne de başka biri arayıp sormadı. Ne yapıyorsunuz, yaşamınız nasıl gidiyor diye sormadı. Partinin adına bu hale düştük geri kaldık... ..Milletimiz fırsatçıydı geçen sene 250 TL ye Cizre'ye nakliye giderken, burda Yenişehir'e 500 lira istiyorlardı. Tabi tersi de vardı. Adam o kadar ki üzülüyordu o kadar ki üzülüyordu diyordu benim dairem var gelsin baksın ben üstüne para verecem. Ben kendin denk gelmedim ama ben gördüm. Emniyet müdürü dedi sizin gibi 5-6 aile daha olsa kimse burayı yıkamazdı. Kimse bize yardım etmiyordu. Müdahale ediyorsunuz ama boş ediyorsunuz. Çünkü üç tane aileyiz her birinizin kafasını kırarız burnu kırarız kulağını bükeriz yine de sizi götürürüz. Bu süreçte hiç kimse bize yardım etmedi, yakınlarımız da yardım etmedi. Sonra da bizi kandırdılar. Hepimizi kandırdılar bizim millet erken canıyor. Önce sürekli, sonra altı ay sonra da üç ay yardım ederiz dediler millet altı aya razı oldu onu da yapmadılar. Evlerimizin yerine Çöl güzelinde TOKİ vereceğiz diyorlardı.”

“Zaten ben bazı sivil toplum kuruluşlarıyla o dönem de tanıştım, çocuk çalışmalarına o dönemde katıldım bir şeyler yapma isteği vardı içimde çevreme falan soruyorum araştırıyorum, o dönemde tanışmıştım, bazı sivil toplum kuruluşlarıyla. Çocuk çalışmalarına da o dönemde katıldım. Bunu yapan birileri var, o çalışmalara katılmak benim için çok daha iyi olmuştu...Orada savaş mağduru çocuklarla çalışma yaptık. Manevi olarak en iyi gelen şey bu oldu benim için.”

İlk andaki tepkiler neydi daha sonraki günlerde neler oldu, ilk tepkileri ve durum nasıl değişti?

“Altı ay sonra döndüğümüzde evimiz açılmıştı, hiçbir şey kalmamıştı. Dşekler hep kan olmuştu. Param yoktu şartellerimi değiştireyim. İki gün boyunca yıkıyordum geçmiyordu. Odamı bomboş etmişlerdi. Televizyonum yerdeydi. Masamı ters çevirmişlerdi. Altı gün yasak olunca mahalle hepsi gitti. Altı dediler ama toplam sekiz gün dokuz gün oldu. Çocuklarımız hastaydı kimliklerimiz evdeydi bırakmıyorlardı gelip kimlikleri alalım. Sigara imiştiler yoğurdun içine koymuştular. Camların hepsini kırmıştılar. Pencere vardı pencereleri kırmışlardı. Anahtarımı verdim kapıdaki polise almadı dedi ne malum ki evde tünel yok, biz Kürtlere güvenmiyoruz dedi.”

“Aslında o süreç içerisinde zaten başlı başına insanın gündelik yaşamı değişiyor. Dediğim gibi bizim ev çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir yerde olmamasına rağmen, bizim mahallede birkaç gün kısmi olarak sokağa çıkma yasağı ilan edildi. İnsanın günlük yaşamı baştan sona değişiklikler oluyor. Bazen evden ıkamadığımızdan en temel ihtiyaçlarımızı karşılayamadığımız oluyor. Her yer kapalı oluyor. Bazen evde ekmek yapıyorduk ya da ekmeğin yerini alabilecek makarna pilav ve benzeri şeyler yapıyorduk. Sokağa ıkma yasağı olmadığı zamanda büyük bir değişiklik oluyor. Resmi sokağa çıkma yasağı olmadığında da fiili sokağa çıkma yasağı olabiliyordu. Çünkü çıkıyorsun ama güvenlik kaygısı hissediyorsun. Yoksa yle çok da rahat bir ortam yok istediğin zaman istediğin gibi ıkamıyorsun.”

Profesyonel destek aldı mı?

“Evet akademidir akademidir, belediyeye aitti geldiler sokakta gezdiler, iki üç defa biz oraya gittik. Doktor bize konuştu, sorular sordu biz de cevapladık. şimdi çok şükür kklerimiz iyidir. Kızım on yedi yaşında çok sinirliydi. Öyle değildi ama o süreçte öyle değildi. Cezaevine girmişti.”

“Yok, ruh sağlığımız bozuldu, çocuklar süreçte etkilendiler. şimdi de etkisi var, ses geldiğinde benim kızım yanımızdayken böyle irkildi. Bir korku ilerine girmiş böyle. O süreçte kurşunlar bizim eve bile değmişti. Dersleri eskiye nazaran daha kötü. Sur'da takdir getiriyordu, şimdi teşekkür bile getirmedi. Okula gittim ya siz ders veremiyorsunuz ya da çocukta bir sorun var. Ben sordum psikolojisi etkilenmiş. Psikolojimiz çok etkilenmişiz, psikolojimiz daha düşmemiş, çok etkilenmişiz. Çatışma, silah baskı bir yana oradan ayrılmanız bizim için en zor kısmı oldu. Babamıza dedemize ait yeri terk ettik ben ora doğumluyum. Oradan ayrılmanın etkisini üzerimizden atmamışız. Bize ne kadar eski, müstakil ev olsa bile orası yani geimimizin sağlandığı yerdı. Biz çadıra da razıyız. Bize bir çadır versin biz gidip adırımızda kalırız öylece. Biz bin tane daireyi orasıyla değişmeyiz. Çünkü bizim için cennetti. Oranın rızkı da çoktu. Bir kuru ekmeğimiz varsa bile yine huzurluyduk. şimdi buraya gelmişiz. Fayanslı ev olsa ne olmasa ne huzur olmadıktan sonra. “

“Ayrı kendi evim vardı, şu anda mesela düzen bozuldu oğlum mesela 1 yıl boyunca okula gitmedi, psikolojisi bozuldu ve hâlâ da öyle. Evde bağırıyordu benle kavga ediyordu, hatta elime bıçak soktu. Çocuk deli olmuştu. Çünkü evde kalıyordu ya, bütün silah mermilerini sorsan çocuğa hepsini biliyordu. Diyordu bu keleşindir. Hepsinin kovanlarını toplamış duruyor evde. Hatta keskin nişancıların mermileri, roketatar parçaları geliyordu ya, onları poşete koymuş, evde duruyor hepsi. Benim psikolojim bozuldu mesela ben bir sürü ilaç içtim, intihar ettim. Evde psikolojim bozulmuştu, duvarlara vuruyordum, camları kırıyordum, kavga ediyordum evdekilerle. Hâlâ da öyleyim, biraz yeni yeni sakinleşmişim. Yani bir sürü şey yaşadık Sur’da.”

“Hayır... Benim için en önemli şey savaş mağduru çocuklara yardım ediyor olmaktı. Belki yüzde doksanı veya daha fazlası benim için oydu. Benim gibi Surda yaşayan, benim gibi ya da benden daha fazla etkilenen bu çocuklara yardım etme aslında az önceki soruyla da bağlantılı, bu da benim için bir profesyonel destek sayılır. Çocuklarla çalışırken o bana bir terapi gibi geliyordu. Belki daha önce hiç hesaplamadığım kadar terapi gibi geldi. Gerçekte çocuklarla çalışırken ben terapi görüyor gibi hissediyordum.”

Bu süreçte hayatını kolaylaştıran, yaşadığı sonuçlarla başa çıkmasına en yardımcı olan şeyler nelerdi? -Olsa her şey daha kolay olurdu diye düşündüğü neler var?

“Babamın evinin olması, Rojava derneği bana biraz ekonomik katkıda bulundu iki defa. Beni şikâyet etmişler günah boyunlarına başka yerden de yardım alıyor tövbe keşke olsaydı öyle bir şey de yoktu.”

“Bu para olsaydı çok işimize yarardı. Kimse bize yardım etmedi komşumuz bari bir tabak yemek pişirseydi bize verseydi kimse yardım etmedi. Benim bir küçüğüm altı yedi sokak ötedeydi babamgilin evinden bir tabak yemek pişirseydi bize getireydi. Dayımoğlu biraz yardım etti. “

“Kendi evimizin yerine ev istedik, ama babamın adına iki katlı müstakil evi 26.500 TL ye saymışlar niye o da toprak diye vermişler. Orada iki katlı villa tipli avlulu ev yapmışlar, biz dedik kendi evimizin yerine ev istiyoruz, tamam dediler ne kadar dedik o zamanlar geçen yıl değil evvelki yıl iki yıl aradan geçti 480 milyar, bizim evimizi kaçta sayıyorsunuz, 26,5 milyar, peki zemin artı 1 idi bizimki valla yıkıma elverişlidir biz onu da vermiyoruz. Sadece yer. Peki bize ne şekil vereceksiniz 480 alıyoruz ya, yüz m2 yüz ölçümü metrekaresi 2 milyardan size veriyoruz, 500 milyondan sizden alıyoruz yani sadece yeri 106 liraya satacaklar bize. Yüzde yirmi indirimli vermişler bize dört yüz seksene, normalde 600 milyar. Peki bizim evimizi niye öyle hesaplamıyorsunuz, valla onu biz bilemeyiz. Biz vermedik mahkemeye verdik. Şu an altıncı mahkeme devam ediyor. TOKİ de diyor 230 milyar yüzde otuz indirimli 188 milyar ne öyle bir şeye geliyor. 26 milyarı peşin 160 milyarı da on sene. Ayda bir milyar falan, çöl güzelinde veya üç kuyularda. 2+1’i 188 miyara verecekler. Mahkemelerimiz sürüyor, hepte talok atıyor (erteliyor). İt iti ısırılmaz diyorlar beklentimiz de yok.”

Şu anda durum ne? Yola girenler ve giremeyenler...

“...Eşyalarımız gitti. Bir yerden yardım almamışım, evime de gidenlerin yerine bir şey kuramamışım. Yoktur kurayım. Çalışan bir tek eşimdir. Kızım yakalandı baktılar küçüktür bıraktılar. Kocam asgari ücretlidir. Oğlum Yenişehir’de iki sene çalıştı iki sefer trafik kazası geçirdi. Hastaneye götürmüşler senet yapılmıştı. Devlet hastanesi. İki yıl sonra yeşil kart çıkardım.”

“Eşim 2 nisanda işten çıkarıldı. Belediyede taşeron olarak çalışıyordu. Avukata gittik. Ancak avukat kaynak madde olarak gösterilen maddenin vatandaşlıktan çıkarılma maddesi olduğunu söyledi. İnternet aracılığıyla ihraçlar yapmalarının sebebi kimse mücadele etmesin. Bir süre farklı bilgi verdiler işten çıkarılma gerekçesi için ama biz me için işten çıkarıldığımızı bilmiyoruz. 13 yıldır çalışıyor. Bu ekmekle terbiye etmedir. TOKİ’ye evimizi vermediğimiz için baskılar gözaltılar oldu. Bizi kandırdılar önce ev yapılıncaya kadar kira vereceklerini söylediler ama daha sonra altı ayla sınırlıdır üç aydan fazla da ödemediler.”

“Bana göre bu tür süreçlerden sonra bir tür durgunluk zihinsel olarak dinlenme gibi şeyler yaşıyor. Şu anda yaşanan da bence, belki dışarıdan bakılınca insanlar tepki göstermiyor gibi anlaşılabilir. Durumların belki de alta yatan neden o insanların zihinsel olarak dinlenme sürecine ihtiyacı var. Ki onu yaşıyorlar bana göre. Bundan kaynaklı hayatımızda yaşanan kimi olumsuz durumlara tepki vermemelerinin ya da tepki vermiyorlar gibi düşünülen durumların nedeni bence bu. Belki de bu dinlenme süreci sonraki süreçlerde çok daha iyi bir dayanışmayla açığa çıkacaktır.”

Geleceği nasıl görüyor?

“Gelecek yoktur. Bir kişinin çalışmasıyla ne gelecek olacak bir, anladın? Şu anda eşim tek çalışıyı oğlum askerdir. Param olsa buradan çıkarım, madde kullanmıyoruz hırsızlık yapmıyoruz. Biz diyoruz çocuklarımız öyle şeyler bilmiyor öğrenmesin. Benim durumum kira verecek durumum olsaydı ben giderdim. Bu ev kayınbabamındır, şimdi de kaynıma aittir kaynım bizde kira almıyor. Ben gittim İŞKUR’a yazıldım iş için, dedim belli olmuyor. Kızım cezaevine düşmüştü, avukatın parasını verelim. Avukata 5 milyar mı 7 milyar mı bilmiyorum öyle bir şey verdi. Kredi çekti. Tek eşim çalışıyordu. İŞKUR başvurusundan herkese çıktı bana çıkmadı. Her evden bir kişi aldılar işe beni almadılar. Ama en azından getirip o kredilerimizi kapattık. Borçlarımızı kapatacak ev temizliğine gidemiyorum hastayım. Dedim cami mami temizliyidiler, okul temizliyidiler. Dedim ama temizlik giderim 24 saat onların tuvaletini yıkarım. Yeter ki borçlarımızı biraz hafif edek. Oğlum şimdilik çalışıyı aylığı 700 milyondur. Gençtir sigarası vardır. Emin ol onun parası 50 milyon bana ya yetişiyi ya yetişmiyi ya da yüz milyon bana yetişi. Küçük kızım gidiyi çalışıyı günde 10 milyona çalışıyor. Adamın döner dükkânı şimdi ramazandır, döneri kapatmış. O da Kobane’den gelmiş. Günde 15 milyon da veriyor bazen.”

“Bir gelecek göremiyoruz ki ne düşünelim, TOKİ vermediler, pahalı saydılar, bizim doğduğumuz büyüdüğümüz yeri pahalı saydılar. Bizi göçber ettiler. Bizim iki katlı tapulu evimizi 26 milyara sayıp bizi göçber ettiler, burada güneş görmeyen önde apartman bir yere kaldık.”

“Sürecin aslında bu yaşanan Sur'da, Cizre'de, Şırnak'ta, Nusaybin'de yaşananlar Kürt oluşun sonucu. Gelecekte bir anda kısa sürede değişecek çok iyi şeylerin olmadığını düşünüyorum. Tabii bu mücadeleyle, farklı farklı alanlardaki mücadelelerle bunun üstesinden gelinebilir. Biranda çok iyi bir değişimin olabileceğini düşünmüyorum. Bu biraz zamanla birikimle olabilecek bir şey. Biraz da gerçekçi bakarak ama mücadeleden de kaçmayarak gerçekleşebileceğini düşünüyorum.”

“Valla benim hayatımda hiçbir şey yolunda değil. Başımı koyacağım bir evim dahi yok. Evi boş ver, bir odamız bile yok. Bir üstümüzdeki kıyafetimiz var, o kadar. Valla hakkımızda hayırlısı olsun. Allah hakkımızı da bırakmasın.”

“.. Valla hiçbir şey yoluna girmemiş. Yavaş yavaş yol alıyoruz ama Allah sonumuzu hayır etsin. Yani bizim daha 2 3 ay öncesine kadar ne bir televizyonumuz vardı ne çamaşır makinemiz vardı. Yani hepsini daha yeni yeni alıyoruz. Tabii ki hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. Maddi olarak. Ama tabii mücadelemizin devam etmesi lazım.”

Aktarımlardan görüleceği üzere, çatışmalar sırasında yaşanan deneyimler, sokağa çıkma yasakları, bombalama ve kurşunların hedefi olmak ya da bu olasılığın sürekli olarak var olması; aileden, yakınlardan kayıplar, gözaltılar, yaşama çevresinden uzaklaşma, maddi kayıplar, işini kaybetme, iletişim ve haberleşme imkanlarının kesilmesi; temel ihtiyaç maddelerine –yiyecek içecek vb.,- ve sağlık kurumlarına ulaşmaktan yoksun kalmak ve bunlara ulaşmak için çabaların engellenmesi ve daha pek çok yaşamsal koşulların kökten değiştiğini göstermektedir. Bu değişim, tekil “hak ihlalleri” olarak tanımlanmanın çok daha ötesinde, olağan hayatın bütünüyle durması anlamına gelmektedir. Çatışmaların yarattığı olumsuz koşulların sonuçlarının giderilmesi konusunda yeterli önlemlerin alınmadığı hatta katılımcılarımızın kendilerinin de hedef olarak görüldüğünü belirttikleri görülmektedir.

Katılımcılarımız yaşanan süreci, sadece çatışmalar sırasında yaşanan geçici bir durum olmaktan çok, politik iklimden ve yaşadıkları çevrede yaşanan başka olaylardan doğrudan etkilenen politik bir sürekliliğin parçası olarak görmektedirler. Dolayısıyla yaşanan travmaların duygusal sonuçlarından çok “hayatta kalmak” için, gündelik yaşamın gereklerini yerine getirebilmek için çaba gösterme eğilimi öne çıkmaktadır. Çabaların genellikle sonuçsuz kalması, çaresizlik duygusuna yol açmakta, korku ve endişe yoğunlaşmaktadır. Katılımcıların anlatıları evlerin ve yaşama çevrelerinin kaybının yarattığı maddi kayıplar dışında aynı zamanda, geçmişin, anıların da yitirildiğini göstermektedir. Bu durum ve yaşama çevresinin bütünüyle değişmesi, ya da geriye dönebilenler için, artık eskisi gibi olamaması, kayıpların yarattığı psikolojik yıkımın daha ağır yaşanmasına neden olmaktadır.

Katılımcılarımızın bu soruya verdikleri yanıtlar, özellikle yaşadıkları maddi kayıpları gidermek ve günlük yaşamı sürdürmek için gereken koşulları sağlamak konusunda sadece çatışmalar ya da yerinde edilme nedeniyle göç etmek sürecinde değil sonrasında da resmi organlardan ya da sosyal çevreden yeterince destek alınmadığını ve bunun yaşanan psikolojik sorunların daha yoğun yaşanmasına

neden olduğunu göstermektedir. Bir katılımcının kullandığı “Kendi yerimizde Suriyeli olmuştuk.” ifadesi, yaşanan travmalara, dışlanma deneyiminin de eşlik ettiğini göstermektedir.

Aktarılan deneyimler, katılımcılarımızın ne devlet kurumlarından ne de parti ya da STK’lardan yeterli destek almadıklarını göstermektedir. Ağır kayıplar yaşadıkları bu sürecin doğrudan ya da dolaylı olarak sorumlusu olmadıklarını düşündükleri için, yardım beklentisi bir hak olarak görülmektedir. Evin, eşyaların, yaşama çevrelerindeki bütün imkanların kaybedilmesi ciddi maddi sonuçlara yol açmış ve bu kayıpların giderilmesi konusunda sağlanan destekler yetersiz kalmıştır. Maddi kayıplara yol açan olayların dışında maruz bırakıldıkları hak ihlallerine, saldırılara karşı direnmek konusunda da yalnız kaldıklarını ifade etmektedirler. Bununla birlikte, karşı çıkmak direnmek ve çatışmaların sonuçlarından zarar görenlerle dayanışmanın, bu konularda çalışan dernek ve STK’larda çalışmanın, olumsuz duyguların onarılması konusunda çok yararlı olduğu belirtilmiştir.

Anlatılar, sadece çatışmalar ya da yaşanan diğer kayıplar, hak ihlalleri sırasında değil, süreğen bir biçimde travmalar yaşandığını göstermektedir. Bunun nedeni, herhangi bir onarım ortamının oluşmamış olması ve yaşam koşullarının olumsuzluğunun devam etmesidir. Özellikle ocukların yaşadığı psikolojik sonuçlar, eğitim ortamından uzak kalmalarına yol açtığı için, akranlarından da uzak kalmalarına yol açmıştır; okula gidebildiklerinde de başarılı olamamışlardır. Çocuklar, yaşama çevrelerinin değişmesinden çok daha fazla etkilenmektedirler. Özellikle Sur’da çocuklar için uygun oyun ortamlarının bulunması, daha sonra yerleşilen yerlerde bu imkanların bulunmaması yaşanan yoksunluk ve olumsuz psikolojik sonuçların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu süreçte yetişkinler için kısmi psikolojik destek sağlandığı ifade edilmekte, bazı STK’ların mağdurlara ulaştığı belirtilmektedir. Bazı katılımcılarımız profesyonel destek almadıklarını fakat sürecin mağdurlarıyla dayanışma ve yardım etme faaliyetlerinin kendilerini olumlu etkilediğini belirtmişlerdir.

Anlatılarda ifade edildiği gibi, katılımcılarımız eğer bu süreçte maddi kayıpları ve yaşama koşulları daha iyi olabilse ve bu konuda yardım alabilseler, yaşadıkları bütün olumsuzluklarla daha kolay başa çıkabileceklerini düşünmektedirler. Özellikle evin kaybı ve gelecekler ilgili belirsizlik, sürecin sonuçlarını ağırlaştırmıştır. Katılımcılar, hak ihlallerinin yargı süreçleri içinde giderileceğini ya da telafi edileceğini de düşünmemektedirler.

Katılımcılar, yaşanan kayıpların daha da arttığını ve hak ihlallerinin giderilmemesinin altında politik nedenler olduğunu, bir tür yeniden cezalandırma ve terbiye edilme amacı taşıdığını ifade etmişlerdir. Bütün bu hak ihlalleri ve kayıplar karşısında, direnme ve dayanışmanın yetersiz oluşu ise bazı katılımcılarımız tarafından “genel bir yorgunluk” olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların anlatıları, gelecek konusunda umutlu olmadıklarını göstermektedir. Koşullar değişmemiştir, değişeceğine dair herhangi bir belirti de bulunmamaktadır. Maddi kayıpların ve yaşam çevresinin imkanlarının bütünüyle yitilmesi söz konusudur ve telafi edilmesi konusunda bir çaba bulunmamaktadır. Devletin bu yaklaşımının, yukarıda da görüldüğü gibi, Kürt kimliğine yönelik politik bir tavır olduğu düşünölmekte ve bu yaklaşımla mücadele edilerek koşulların değişebileceği belirtilmektedir.

3. Grup: Bombalı Saldırıların Hedefleri Olan Sivillerin Deneyimleri

Ne oldu?

"20 Temmuz günü ESP (Ezilenlerin Sosyalist Partisi)'den bir grup genç Kobane'de toplanıp oradaki çocuklara bir hediye götürmek, daha doğrusu bir oyuncak ve kütüphane kurma gibi bir projeleri vardı. Onunla ilgili Amare Kültür Merkezi'nin orada bir basın açıklaması ile işler yapmaya çalışacaklardı. O esnada bir bomba patladı. Adıyamanlı bir İŞİD'linin kendi vücuduna monte ederek patlattığı bir bomba var. Katliam sonucunda 34 kişi hayatını kaybetti. Onlardan biri de benim kuzenimdi... .. Sonra akşama doğru abim dedi ki şehadet haberi geldi. Onlar da kalkıp Antep'e gittiler. Çünkü orada da ilginç bir durum var tabii olay Urfa/Suruç'ta oluyor. Cenazeler orada tutulmuyor, Antep adli tıp morguna götürülüyor. Herkesinki oraya götürülüyor. Abim oraya gidiyor cenazeyi alıp geliyorlar. Ben de o esnada İstanbul'dan Van'a gittim. Öyle bir şeyimiz oldu. Olayı haber alma şeklimiz öyle oluyor."

"...oraya otobüs geldi bizi aldı ve yol başladı böyle. Yolda sürekli şarkılar türküler bilmem ne. İnsanlar birbirleriyle dürtüşüyoruz, gidiyoruz lan gidiyoruz diye... Neyse işte gittik yolda falan insanlarla oturuyoruz, konuşuyoruz falan. Ben erkek arkadaşımınla birlikte gittim o zaman. Evde şey hazırlamıştık, kimsenin aklına gelmeyecek herkes çok acıkacak diye. 2 kilo domates almıştık, onları dilimleyip poşete koymuştuk, 7-8 tane de ekmek almıştık. Peynir yolda bozulabilirdi, hava çok sıcaktı, onu hiç almadık. Ekmek arası domates dağıttık bütün otobüse ve bayıldılar, dünyanın en güzel şeyiymiş gibi. Oraya gitmeden önce de Bim'e gitmiştik, bir sürü bu paykekler var ya, dilimli, sevgilim çok sever onları. Ondandır böyle tonlarca almışız, 50 tane almışız, çantaya doldurmuşuz. Orda çocuklara dağıtırız diye düşünüyorduk. Sonra ben şeyi hatırlıyorum bi de. Cüzdanımda çok yeni basılmış 1 lira vardı, pırıl pırıldı. Ben bunu harcamayım, orda birine bırakırım diyordum hatıra olarak. Düşünüyorum da ne kadar salakçaymış, şimdi parlak paralara bakamıyorum bile. 20'si sabahı ordaydık."

"...Sloganlar atılıyor işte. Hatırladığım son slogan şeydi "Arin'den Sibel'e, yürüyoruz zafer". E ikisi de kadın. Kadınların arasındayım nasıl da heyecanlıyım. Yanımdaki arkadaşla oynamaya, dans etmeye başladık. Sonra "tık" diye bir ses geldi. Ben dedim ki "geri zekâlı çocuklar maytap atıyor herhâlde," falan diyorum. Birkaç saniye sonra hepimiz yerdedik. Kocaman bir ışık, ses, hiçbir şey duymuyordum. Herkes etrafımdan, üstümden koşuyordu. Yanık et kokusu, yanık saç kokusu geliyordu sürekli burnuma. Çok can sıkıcı bir andı o an ve ne olduğunu hiç anlamadım ben. Birkaç kişi işte "havanı toplu geldi Kobane tarafından" dediler. Bana da çok mantıklı geldi, sonuçta çok yakınız sınıra, olabilir diye düşündüm. Umarım kimseye bir şey olmamıştır falan diye düşünüyoruz. Bahçenin arka tarafında, bankların olduğu yerde alçak bir duvar vardı, insanlar onun üzerinden atlayarak kaçmaya başladılar. Ben etrafıma baktım ve yaralı insanlar gördüm. Sonra onlara bağırdım "Nereye kaçıyorsunuz, bakın yaralılar var" Sonra boş verdim onları. Geri döndüm ve yaralılara bakmaya başladım ama kafamda tek bir cümle var... "İyi ki hiç kimse ölmedi." Çünkü birisinin ölmüş olabileceği aklıma gelmedi ve kabul

edemedim. O zamanın fotoğraflarına baktığımda görüyorum ki etrafım yarım bedenlerle doluymuş.”

“...Bu sırada aklıma 5 Haziran Amed patlaması geldi. Onun videolarını izlediğimizde, insanların ne kadar hazırlıklı olduğunu görüp çok şaşırılmışım ben. Bir anda kürsüden “ambulans hevalno” diye bağırışlardı ya, ben de bir anda “ambulans hevalno” diye bağırırken buldum kendimi. O sırada ben bunlarla uğraşırken kapıya toma akrep gelmiş, yığılmış. İnsanları kaldırıp çıkartmaya çalışıyoruz, izin vermiyorlar bahçeden çıkartmamıza. Hastaneye gitmemiz gerekiyor diyoruz, ambulanslara izin vermiyorlar falan. Bir tane beyaz Tofaş geldi, refüjden atladı tam önümüze. Arka bagajı açtı, ...’a dedi ki atla. Benim kafamda çok kötü şeyler canlandı, dedim hayır veremem, ben de geleceğim...”

“Olan bitenin tamamını Ankara’da tam olarak öğrenebildik. 1 haftaya yakın Urfa merkezde kaldık. İnsanlar bize o kadar iyi davrandı ki, film falan getirdiler bize, farklı şeyler izleyelim, televizyonu açmayalım diye. ...’a sürekli kebab söylemeye çalıştılar. Hastane odasına berber getirdiler, ...’un saçını, sakalını kestirdiler. Ben insanların bu kadar tecrübeli olmasına bir kez daha sinirlendim.”

“Adana’dan geldim. Yok biz BTS olarak Adana’dan 10 kişi gelmiştik. 10 kişi geldik 5’ini kaybettik. 2 kişi yaralıydık. Diğer 3 kişi de su almaya gitmişlerdi, yanımızdan öyle uzaklaşmışlardı. ... diye bir arkadaş var, Sivas’tan gelen bir arkadaşı, o da sendikadan, gölgeye oturalım da biraz sohbet edelim demişler. Onlar da bizden ayrı. Ondan dolayı o üç kişi yaralanmadı. Diğerleri de rahmetli oldu. ..., ..., ...’ın eşi ..., ... abi, ..., ... abi, ... abi vardı ... rahmetli oldu. İkinci bomba bizim yanımızda patladı, patlamış. BTS’den ağır kayıplar oldu... Çok mutluyduk. Biz 24 otobüs gelmiştik Adana’dan. 5.40’da girdik, girişte arama filan da olmadı, rahattık. Büyükşehir belediyesinin otoparkında indik. Orada müthiş bir kalabalık vardı. Bizim Ankara şube Ankara garının içinde, kahvaltı için gittik. Rahmetli ...’la beraber yürüyorduk. TCDD Genel Müdürlüğü’nden Gar’a doğru yürüyorduk. Ben 25-30 tane polis sırada gördüm. ...Tahmin etmiyordum böyle bir şey olacağını. Çünkü, başkentinde böyle bir şey... hiç aklımın ucundan geçmezdi. İlk bombayı duydum, döndüm baktım. Ve o anı hatırlıyorum. Dedim herhalde ses bombası gibi bir şey. O alevi, o tozu gördüğüm anda. 2. bombanın sesini duymadım. Biz kaçışmaya çalıştık o arada. Yatın mı kaçın mı diye bir şeyler söylediler. Ben o gün rahmetli Ali Kitapçı ile yan yana idim. Havada çarpıştığımızı hatırlıyorum. İşte biz kaçışırken o 2. bomba ile yere düşmüş ve orada patlamış. Ondan sonra şey oldu, havada çarpıştık ben düştüm. Zaten her şey simsiyahtı filan. Şey vardı, sanki böyle masa yüksekliğinde bir yerin üstüne düştüm. Şey oldu Ali abinin üstüne düşmüşüm. Daha sonra gözüm görmeye başladı, toz bulutu filan. Ali abinin üstündeki şey yaptım. Ali abinin bir hırkası var. Rengarenk bir hırkaydı. Kahvaltı yaparken de dalga geçmiştik. Bizim köyde neneler bunu giyiyor diye. Hırkasından tanıdım. “Ali abi iyi misin” dedim. Ali abi elini kaldırmış, başından alıp, ben görmedim, ya da hatırlamıyorum...”

“.. Sonra da gaz bombası attılar. Sesler filan. Daha öncesinde ben şey oldum. Ben baktım, ayaklarım filan parçalanmış durumda idi. Özellikle sağ ayağım. Sırt çantamda

yastık vardı. Bir de sırt çantamda küçük çantam vardı. Askısını alayım da ayaklarını bağlayayım. Kan kaybı olmasın diye, o zaman acı çekmiyorum. Sırt çantama elimi attım, yastık elime geldi. Yastığın içinde demirler bilyeler filan. O zaman anladım yani Suruç gibi bomba olduğunu. Daha sonra şey oldu, gaz maz geldi biraz önce dediğim gibi. Silah sesi geldi sonra. Ben dedim ki herhalde, bu sefer de kalanlara saldırıyorlar. Ölenleri öldürdüler, kalanlar silah... yani öyle bir şey sandım. Polisin gaz attığını, polisin silah sıkıldığını hiç tahmin etmedim. Sonradan öğrendim.”

“Sonra babamın bana söylediklerini ben de arkadaşlarıma söyledim. “Atlayın buradan sizi sıkıştırırlarsa” dedim. Onlar beni uyardılar “gitme nereye gidiyorsun” diye ama gittim. Gittim babamın peşinden ama babamı bulamadım. Baba baba diye bağırarak aradığımı ben sonradan fark ediyorum. Yer kan dolu, basmak istemiyor insan, seke seke gidiyorsun. Yaralıları gördüm, arkadaşlarıma bakındım biraz. Anneme bir şey olmuş olabileceği aklıma hiç gelmedi o ana kadar. Yerde kemiği fırlamış bir kadın gördüm. Bir süre sonra ne yapıyorsun dedim kendime. Babanı nasıl bulacaksın? Bulamazsın. Çünkü kaybettim zaten. Yerde bayrakları gördüm, yaralıları gördüm, kanlar gördüm ama hiç ceset görmedim. Hiç ölü görmedim. Görmediğimi zannediyorum yani. Ama sonradan psikiyatristle konuştuğumda, ani şok anlarında beyin kendini kapatır. Hatırlayabilirsin, hiç ya da hatırlamayabilirsin. Yani bulunduğum noktadan ölüleri görmemiş olmam mümkün değil ama hiç hatırlamıyorum. Vücut parçalarını gördüm, et parçaları gördüm ama hiç yüz görmedim. Gördüysem de hatırlamıyorum. Sonra arkadaşlarım beni almaya gelmişler. Babamı bulamadım dedim. Onlar babanı gördük, koridor açıyor dediler. Annem hâlâ aklımda yok. Galiba ben o sırada çok korkunç bir şey oldu çok insan öldüyü anlamamıştım hâlâ.”

İlk tepkiniz ne oldu, bu olayı nasıl açıkladınız?

“Önce bi reddetme kabulleneme durumu var. Fiziksel olarak temas kurduğun, bildiğin ve önünde uzun bir ömür olduğunu düşündüğün bir insan bir anda yok oluyor. Bir yıldır da doğru düzgün görmediğim için yok öyle değildir diye düşündüm. Sonra memlekete gidip de çok kitlesel bir cenaze töreni oldu zaten. Taziye yerinde falan fotoğrafı var işte siz de muhtemelen denk gelmişsinizdir. Taziye yerinde bir resmi var o sürekli size bakıyor. Şey gibi bir yerlerden çıkıp gelecekmış gibi. Reddetme durumu var. Çıkacak gelecek. 22 yaşında bir çocuk gitmesi nasıl mümkün. Ya da bir bombanın ona zarar verebileceğini düşünmek de mümkün değil. Ve çok ciddi bir öfke nefret şeyi vardı. Bu bazen sönümleniyor. Bu sönümlenmesi bitti anlamına gelmiyor. Balon gibi düşünün. Üflenmediğinde boş gibi olabilir ama üflendiğinde yine doluyor. Hiçbir zaman o balon patlak falan değil. Doluyor yani. Dolayısıyla bu öfke nefret görülen faili İŞİD’e karşıda değil sadece, acaba o insan oraya nasıl gitti, bunun oraya gitmesine sebep olan kimlerdi, neden arama yapılmadı? Bu gencecik çocuklar kaç defa aramadan geçerken bu kişi nasıl elini kolunu sallayarak oraya girebildi? Sonradan videoları çıktı nasıl gittiği üzerinden falan... Bana bu sınır mevzusu bana hep ilginç geliyor. Sınır dediğiniz şey hani bir şeyin sonu ya Kobane’yle Suruç arasında bir sınır var gibi görünüyor resmiyette, bir çizgi var. Türkiye’nin sonu ve Suriye’nin başlangıcı. Ama gerçekte öyle bir şey yok. Kuzenler

oradakiler. ...Sordunuz ya duygu olarak neyi getiriyor? Bir yalnızlaşmayı getiriyor. Kimse yok yanımızda durumunu getiriyor. Tam da o dönemde açıkça katliamlar oldu. Bir grup elinde silahlarla sınırı olmayan, savaşla falan kullanılmayacak yöntemlerle üstlerinize geliyor ve siz orada kendinizi savunuyorsunuz. Bu daha öncede Kürtlerin çok yaşadığı bir şeymiş gibi geldi bana. Bu yaşanmış ve bu insanlar bizi görmüyor, duymuyor durumu her ne kadar sınırın bir tarafında oluyor gibi olmuş olsa da size de yansıyor.”

“...Ve ben böyle bayram gibi, 1 Mayıs'ta da öyle hissederim, özel bir şey olacak hep birlikte olacağız gibi hissettiğim, anlam atfettiği bir gün. Uyanamadığım için gitmedim. Geciktim. 10 Ekim'e gitmeliyiz diye insanlarla konuştuğum için insanların beni orada zannettiği ve orada mıydın diye aradılar. İlk hissettiğim orada olmadığım için vicdan azabı oldu. Suçluluk duygusu daha doğrusu. Uyuyakaldım gidemedim, orada olmalıydım gibi bir şey. O gün de Sıhhiye'de toplanıldı. 2. Gün itibarıyla. Hep böyle sersem gibi dolaştığımı hissettim. Önce Sıhhiye gittik, halkevleri filan hâlen alandaydı. Çoğu insan hastaneye gitmişti. İşte kan verebilir miyiz? İhtiyaç var mı gibi bir şey ilk önce Numunedeydik filan. Gazi'nin adli tıpına gittik. Morgdan çıkan doktorun yere yığıldığını hatırlıyorum. Muhtemelen hayatı boyunca çok ceset görmüştür. Dışarı çıkıp yere çöktüğünü nefes almaya çalıştığını hatırlıyorum.”

“Şöyleydi, benim tepkilerim biraz insanlık dışıydı. Yani şimdi düşünüyorum nasıl verdiğimi bilmiyorum o tepkileri. ...yaralı, o ağlıyor, o çok kötü durumda, onun ağlaması bitmeden ben kesinlikle ağlamayacağım diye bir kafadaydım. ...Ben ağlayamadım gene. Sonra yanda eczane vardı, eczanede çalışan bir kadın vardı, benden 5-6 yaş küçük, ... diye bir kız. Şey dedi bana “annem seni istiyor, bize geleceksin” “Bu çocuğu bırakmam, gelemem” dedim. Sürükleye sürükleye beni evlerine götürdüler. Sonra annesi beni önüne oturttu, yıkadı, “suratında, saçında hep kan var” dedi. Üstümü başımı değiştirdi, kıyafet verdi. Regldim ben, bir sürü ped verdi. Kendi regl kanımdan öğrendim hayatımda ilk defa o zaman. Yemek verdiler evde, et yemediğim için çok darıldılar.”

“...Yani pişman olacağım şey çocuklar... öleceğimi bile düşündüm. Çocukların yetim kalmasıydı. Bir tek pişman olduğum şey de çocuklar, dedim ya. Yoksa aynısını yapardım yine. Çünkü yarın bugün benim çocuklarım da o acıları çekecek. Ülkenin, coğrafyanın içinde olduğu acıyı benim çocuklarım da çekecek. Hani biz meydanlarda bağıyoruz. Biz çocuklarımıza iyi bir gelecek bırakmak istiyoruz. Gerçekten ya, yaşanabilir bir coğrafya istiyoruz. En azından bizim gördüklerimizi bundan sonraki kuşaklar yaşamasın. Her zaman, siyaset miyaset bir tarafa kim olursa olsun bırakacak kardeşim savaşı, ben onu istiyorum. Onun için geldim barış mitingine. Bir tek şeyim oydu. Yoğun bakımdan çıktığımda, şey düşünüyordum, ayaklarımdaki yaraları yoğun bakımdayken görmüştüm. Bu şekilde iyileşeceğim hiç aklımdan geçmemişti. Tekerlekli sandalye ile devam edecek hayat diye düşünüyordum. Daha öncesinde köyde büyümüşlüğümden dolayı da bir şey var. Bir de doğa sporları filan çok seviyorum. Dağları bayırları filan çok severim. Şimdi bu halimle bile köyde bayırlara dağlara çıkıyorum. Onun şeyi var biraz. %64 engelli durumundayım. Hâlâ ayaklarım zonklu oluyor yani, devam ediyor hâlâ. Eskisi gibi değil ama, hâlâ zonklu oluyor. Kulağımdaki rahatsızlık devam ediyor. Zarların ikisi de yırtık.”

Bu olaydan sonra hayatınız nasıl değişti?

“...Bir de şöyle bir şey var, akrabalarım, arkadaşlarıma bana bakışı değişti. Şey işte, niye gittin? Hâlâ diyorlar ki “hâlâ sendikayla mı uğraşıyorsun?” oradan da sıkıntı oluyor. Halbuki ben daha öncesinde de sendikayla uğraştım. Ama işte hayati bir durum oldu, bir katliam oldu. Oradan çıktım, bir cehennemden çıktım. Hâlâ onun peşinde koşuyorsun diyorlar. Ama ben daha çok hırslandım. Çünkü, birçok yerde de bunu söyledim. Şimdi ben o katliamdan önce kendimi şöyle hissediyordum. 2 çocuğum vardı, şimdi yüzlerce çocuğum var. O sorumluk eklendi. Nasıl vazgeçeceksin Uygur’ın [Uygur Coşkun 10 Ekim’de hayatını kaybedenlerden] 1 buçuk yaşında yetim kalan çocuğundan, değil mi? Mecbur bu mücadele içinde sonuna kadar devam edeceğiz.”

“Evet. Sınıfta kara çarşafı bir kız vardı mesela. Bir kere su şişesi düşmüştü onda sıçramıştım mesela. Ya da daldığım zaman kafamda bombanın sesinin yankılandığı çok oldu, güm diye. Ama sınıftaki kara çarşafı kıza öfkelenmişimi hatırlıyorum. Ve konuştum da yani. Normalde bu benim herhangi bir şey giydiği için herhangi birine yapacağım bir şey değil. Ama bu niye sınıfa böyle gelmiş diye bağırdığım hatırlıyorum sınıfta. Bomba mı var ne var içinde belli değil diye. Kız üstünde bomba olsa niye okula gelsin. 4 sene mi bekledi bombayı patlatmak için. Saçma yani. Ama baya sinirlerim bozulmuştu. Ama artık öyle düşünmüyorum. Gittiğimiz eylemlerde de garip gelen adama hani eylemlerde genelde görmediğimiz bir tipti. Adama çarpıyor gibi yapıp dokunmuştum gövdesine, acaba gövdesinde bir şey var mı diye.”

“... Ben daha aktiftim. Bir sürü dernekte üyeliğim flân vardı. Doğa sporları yapıyordum. Ayda bir iki kere doğa yürüyüşleri yapıyordum. Kayağa giderdim kışları... bir grubumuz vardı Adana’da balık tutmaya giderdik. Deniz kenarında kalırdık. Bunlar hep değişti. Ama şimdi burada çocukluk arkadaşlarım var, beraber büyüdüğümüz. 8-10 arkadaş var. Bunlardan dolayı çok grubumuz var. Gecenin yarısına kadar yazıyoruz. Hatta 10 günde bir, iki haftada bir buluşuyoruz. Kâğıt mağit oynuyoruz. Bir şeyler yiyip içiyoruz. Onlar da sağ olsunlar. Bana faydalı olduklarını düşünüyorum. İyiyim.”

“Sokakta dolaşmamaya çalışıyordum. Kızılay’a inmemeye gayret ettiğim zamanlar oldu. Çok kalabalık, mesela Kızılay AVM’nin önünden geçmeye korkuyordum. Metroya binmeye korkuyordum. Benim evimin durağında patlamıştı mesela, Güvenpark’taki, o ayrıncı durağının orada. Ben uzunca bir süre otobüse binemedim. Ondan sonra. O durağın yanından geçemedim. Yapamadım yani. Sonrasında Kızılay’daydım çünkü. Orada ölen insanların parçalarını görmüştüm, Meşrutiyette. Polisin fark etmediği, ben o arada gördüm ve çok fena oldum ve polis geldi orayı şey yaptı. Otobüse binemedim yani, çok basit.”

“Bu olay Temmuz’da oldu. Ağustos ayı tatil ayıydı. Sonra Eylül ayının başında okul başladı. Dil Tarih’in önünde böyle güzel tarihsel bir bina var arka tarafında küçük bir avlu var. İki tane küçük ek bina yapılmış. Ortasında orta avlu dedikleri bir yer var. Geldim bir gün tez danışmanıyla görüşüyorum. Fark etmemişim o ana kadar. Binalardan birine ... fotoğrafını koymuşlar. Hocamla bir şeyler konuşuyorum, gözüm ilişiyor. En sonunda

hocama dedim ki biz arka tarafa geçsek... Ne oldu dedi... Gerçekten de gördüğünde insan kötü hissetmeye başlıyor. Neyse bu bir süre sonra geçti, hayat bi şekilde devam ediyor ya. Üzüntü, öfkeye rağmen bi şekilde adapte olmaya başlıyorsun.

"...Sonra dedi üçüncü sefer yine gittim. Filmlerde görmüştüm ben de gerçekte görmedim böyle soğuk şeylerden çekiyorlar böyle. Diyor yok o değil dedim. Tam böyle iterken göz göze geldik dedi. Gözünden tanıdım dedi. O olduğunu ben gözünden anladım dedi. Öyle yani dolayısıyla o gözler gözümün önünden gitmiyor. Gözümü kapatınca da orada, gözümü açınca da orada gitmiyor dedi."

"Mücadelenin bedelini öğrendim, bunu söyleyebilirim öncelikle. Balla reçel değilmiş bir şeylere direnmek. Gaz yemek, azıcık dayak yemek hiçbir şey değilmiş. Çok daha kötü şeyler olabilirmiş. Kötülüğün sınırlarını öğrendim biraz, çok fazla olabilirmiş kötülük. Hiç tahmin edemediğin kadar her yere ellerini uzatabilirlermiş. Bir de insanlarla geçirdiğin vaktin aslında ne kadar kıymetli olduğunu öğrendim. Kaybedince değerini anlamak denilen o salak lafın ne demek olduğunu öğrendim. Bir de kendi başıma mücadele etmeyi öğrendim. Sonraki süreçte çünkü birbirimize ne kadar destek olmak istesek de hepimizin o iç yalnızlığına ihtiyacı vardı. Bu da bize hem yas tutmasını öğretti hem de gerçekten "kendimiz için neler yapabiliriz" bunları öğretti."

"Engelli durumumdan dolayı otobüste yer veriliyor. Ağır işler yapamıyorsun. Onun yerine yanındaki arkadaşın seni yerine şey yapıyor. Aktif birisiyken, pasif duruma düşmek biraz ister istemez sıkıntılı. "

"...Bu bahsettiğim kuzenim de 48 yaşında bir adam. Abim dedi ki durumu kötü kalkamıyormuş yoldan. Bir yaralanma gibi bir durum söz konusu değil ama bombalama sırasında olay yerine çok yakın, beyaz bir gömlek var üzerinde ve patlamayla kanlar gömleğine gelmiş. Görünce kilitlenip kalmış ne yapacağını bilememiş abimi aramış. Abim de beni aradı. Neyse ben gidene kadar oteline geçmiş gittim gördüm oradan kan merkezine götürdüm. Bunların hepsi yenileniyor. Habire yenisi çıkıyor, yenisi çıkıyor. ... Tüm bu yaşananlar kırıyor seni, geriye doğru götürüyor. Gittim mesela kan bankasının orada toplanmışız, kan vereceğiz. Bir gazeteci geldi. Bir hikâye anlattı. Saat 10'da canlı yayına bağlanacak miting alanını göstermek için. Sonra diyorlar ki biz seni reklam arasından sonra alacağız, bu da bekliyor. Karşıdaki simitçiye simit almaya gidiyor ki ben hiç simit yemem dokunur bana diyor. Karşıya geçip simit alması onun hayatını kurtarıyor. Böyle onlarca hikâye.... Bunlar beni çok etkiliyor. Bizi geriye götürdüğünü düşünüyorum. Bir arada durma halimizi ortadan kaldırdığını düşünüyorum. Çünkü insan hafızası öyle bir şey. Unutmuyor, o tortu orada duruyor. Mağdur olan unutmuyor. O, unutmuyor, siz unutabiliyorsunuz yeni bir başlangıç yapabilirsiniz ama o unutmuyor. Kürtleri bugün var eden şeyler aslında geçmişte yaşadıkları. O geçmiş orada duruyor. Bütün bu katliamlar da size şeyi hatırlatıyor: savaş bitmedi. Savaş bitse bile biz iyi olamayacağız. Hepimiz yaralıyız ama bize verdiği acılar da farklı. Bir yerde şey diyorsun sen benim acımı anlayamazsın. O da iletişimi kesen bir şey oluyor. Biz var ve öteki var ama bizler içinde de bizler var. "

Herhangi bir psikolojik/profesyonel destek aldınız mı?

“Gidip sorulmuştu Van Büyükşehir Belediyesi tarafından Kayyumlardan önce ama öyle bir talepleri olmamıştı. Bazen o kadar travmatik bir deneyim oluyor ki psikolojik desteğin onları anlayabileceğini düşünmüyorlar bence genel olarak. Dolayısıyla herhangi bir psikoloğun kendilerine yardımcı olacaklarına inanmıyorlar. Bu durumda çok da talep etmiyorlar. Hatta bazen bu yas sürecini yaşamak/uzunca yaşamak istiyorlar. Evlerde çok yerde fotoğrafların olması, sosyal medyadaki profil fotoğrafları bir şekilde o yası uzatmaya, unutmamaya yönelik, yası tamamlamaya yönelik değil.”

“Öncelikle Psikolog oldu. Psikoloğa gittim, TİHV aracılığıyla. Bizi parti zorunlu tutmuştu, “herkes en azından bir kez gidecek” diye. Gittik işte, ben zaten gitmek istiyordum. Önce orda fiziksel bir muayene yapıldı, kulağıma damla verdiler, sonra Psikolog ayarladılar bana. Randevu günümde beni arayıp Psikoloğun uygun olmadığını ve 1 hafta sonra alabileceklerini söylediler. “Mümkün değil, ben dayanamıyorum” dedim. 2 saat sonra başka bir psikoloğa yönlendirdiler. Mükemmel bir insan, hâlâ da onunla devam ediyoruz. Düzenli olarak görüştük. Sonrasında 10 Ekim oldu. O da ordaymış. Çok iyi gidiyor onunla. Onun sayesinde Suruç’a gidebildim, eşyalarımı alabildim. Şimdi, arkadaşlarımın mezarını ziyaret edip öldüklerine tamamen ikna olmak istiyorum.”

“Pazartesi’den itibaren, yani uyku problemi yaşamaya başladım. Her gece ciddi olarak kâbus şeklinde rüyalar görmeye başladım. Yani direkt bomba filan değil ama mesela polis saldırısı, savaş, yukarıdan bombalar atılıyor filan ve hayvan ölüleri, leşler bir fare geliyor beni kemiriyor sürekli, tavşan geliyor kemiriyor, kurbağa ölüsü sürekli böyle hayvan leşleri görmeye başladım ve sürekli polisten kaçıyorum. Bu tür rüyaları çok yoğun olarak görmeye başladım ki o kadar ki uyumaya korkar oldum ve doktora gidecektim, bunlara nasıl çözüm bulabilirim diye. O yüzden de uyku problemi yaşıyordum. ...Epey bir süre devam etti, bir süre sonra ilaç kullanmaya başladım, doktora gittim. İlaç kullanmaya başladıktan sonra biraz daha azaldı. Fakat ara ara görmeye devam ettim. Ama şu anda öyle şeylerim yok görmüyorum.”

“...uzun süre fizik tedavi aldım. Hâlâ da ilaç alıyorum, psikiyatriye gidiyorum. Paksil alıyorum. Geçenlerde M... “Demek ki sakinliğinin arkasında Paksil vardı, öyle mi”. Sonra da iş durumum şey oldu, burada tedavi gördüğümde dolayı... daha öncesinden benim çocuklar buradalardı [Ankara’da], tayin istiyordum sürekli ama tayin etmiyorlardı. 21. dilekçem, hastaneden kâğıt aldım, tedavisi devam ediyor diye. Ona istinaden tayin ettiler. “

Başka destek oldu mu?

“Toplumsal destek çok yüksekti. Politik olarak anlamı olan bir olay bu nedenle toplumsal destek çok fazlaydı. Acı vermekle beraber ailesi için bir onurdu da... Hem Kürt illerinde yaşamalarından dolayı hem de yaptıkları etkinliğin masum niteliğinden dolayı: oyuncak ve kütüphane.”

“Bu tabii ki bir süre sonra kabul ediliyor. Cumartesi annelerinde mesela o insanların ölümlerini koyacakları bir mezar yok. Mezar olmadığı için o yas hiç bitmiyor. Ama burada bir mezar, bir anıt var. Yasın süreci uzayabiliyor, farklılıklar olabiliyor, aile içindeki bireyler için bu aynı düzeyde olamayabiliyor ama kabul ediliyor sonrasında. İnsanlar da arkadaşları da çok sık ziyarete geliyor. Konuştukça, paylaştıkça daha güçlü kalabiliyorlar. Ola ki yaptığı fiali kabullenmeselerdi bu daha zor olabilirdi. Orada bulunma gerekçeleri o kadar naij ki, toplumun her kesiminden bu şekilde bulundu. Bir de Türkiye'nin bir sürü yerinden çocuklar kaybettik, karadenizi var izmiri var. Dolayısıyla toplumsal olarak da destek çok oldu.”

“Ya bu çok bireysel ve bencil bir istek olacak ama, sadece bize değil ama problemli ailelere de bir destek olsaydı, her şey daha kolay olurdu. Çünkü onlarla ben baş etmek zorunda kaldım ve çok yoruldum. Onun dışında, TİHV olmasaydı napardım bilmiyorum. Dosya hazırladılar, benim davaya müdahil olmamı sağlamaya çalıştılar, mahkeme kabul etmedi ama. Psikoloji raporlarını, Psikiyatri raporlarını, kullandığım ilaçları, kulağımla ilgili sorunları, rapor resmi bir hastanede alınmadı diye beni yaralı saymadılar ve davaya müdahil etmediler.”

“Yanımıza TMMOB bayrağını görünce bi kaç kişi daha geldi. Yolda bir kadınla karşılaştık. Anlaşılıyordu herhalde suratımızdan, ben doktorum dedi. Patlamayı duyunca evden çıktım. Bir ihtiyacınız var mı dedi. Biz iyiyiz dedik. Alana gitti o da.”

Devletin sonrasında sunduğu bir destek oldu mu?

“Benim bildiğim kadarıyla bahsettiğim kardeşlerinden birini işe aldılar. Çünkü sivil şehit diye bir kavram çıkardılar biliyorsunuz.”

Başlıca direnme mekanizmaları nelerdi?

“Varlığına daha fazla sahip çıkmak. Yan yana olmak. Bu saldırı senin kimliğinin bir özelliğine yapılmış bir şey. Dolayısıyla sen o kimliğe daha fazla sahip çıkmaya başlıyorsun. Bazen daha milliyetçi oluyorsun, bazen daha sert düşünebiliyorsun. Daha sert olabiliyorsun. Çünkü o kimliğe sahip çıkmak zorunda hissediyorsun. Sana bunu yapmalarının sebebi senin o kimliğin, sen ondan vazgeçersen hiçbir anlamı kalmayacak.

“...10 Ekim dayanışmasının derneğe dönüşmesi, kocaman bir aile olmamız hepsi biraz daha hayata tutunmamı sağladı. Akılımı toparlamama sağlıklı olarak toparlamamı sağladı. 10 Ekim dayanışmasından onların o mücadelesi iyileşmemi çabuklaştırdı diyebilirim.”

“...Benim açımdan şeydi yani, ilk başlarda takip eden günlerde yataktan kalkmak istemediğimi ama 10 Ekim için bir şey yapmanın sorumluluğu ya da ihtiyacı ile yataktan çıkabildiğimi gördüm. Uyuyayım hiç kalkmayayım duygusu, evet yapabileceğim bir şey var duygusu, biri için bir şey yapabilirim. Bir tarafından tutabilirim gibi bir düşünce ile başa çıktığım bir şeydi. Ama daha sonra şeyi de fark ettim. Bir noktada iyi gelen,

ama bir yandan da hiç mesafe koymadan kendimi işin içine attığım şeydi. Arkadaşlıklar. Sarılabildiğim insanlar, acıyı paylaşabilmek hani. Yani o çok yaklaştıran ve uzaklaştıran bir şeydi. Anlamayan biri yerine, bir şey paylaşabiliyor olmanın ferahlatan tarafı. Onun dışında çocuk kitapları ile kurduğum ilişki bir süre sonra. Hemen değil ama bir süre sonra. Örgü örmek iyi geldi. İyileştirici bir şey oldu. “

“...Askerde şey vardır, hatıra defteri tutarlar. O hatıra defterini sen verirsin arkadaşına, askerliğin bitimine yakın, senin hakkında görüşlerini yazar arkadaşların. O defterim hâlâ daha duruyor. Öyle bir arkadaşım, yazmış bana, en sonunda da şey yazmış, ben bir de askerde çavuştum. Hem takım çavuşuydum hem bölük çavuşuydum. Bir arkadaşım şey yazmış, “uçurumun kenarında kalsan bile sırf hayata gıcıklık olsun diye gülümse” diye bir şey yazmış. O söz aklımdan çıkmadı yıllardır. En çok direndiğim şeylerimden birisi o sözün etkisiydi.”

“Yani bir aradayken kendi gücümüzün farkına vardım, yapabilirliklerimizi fark ettim. Birinin hiç tanımadığın birinin ama bir ortaklığın var sonuçta, hiç bilmiyorsun tanıımıyorsun. Ama gidip elini tutup destek olabiliyorsun. Onun ameliyattan çıkmasını bekleyebiliyorsun. Hiçbir geçmişin hiçbir bağı yok ama başka bir bağ var onu biz somutta yaşadık yani. Hani bu anlamda ben, tabii ki iyi bir olay değil ama bunun sonucunda biz bir sürü şey, bağ kurduk bazı şeyleri deneyimledik, birlikte hareket etmeyi. Birlikte bir şeye karşı durmanın, bir şeyi yapabilmenin durabilmenin şeyini gördük yani. O dönemden tanıdığım arkadaşlarım var şimdi. O dönemle beraber, sen varsın mesela, bunlar benim için kazanım.”

“...İlk yardım eğitimi aldım, mesela. O bir şeydi, ne yapmak lazım, falan filan. Ve onun kafamda çok döndüğünü, tekrar öyle bir şey yaşarsak, nasıl müdahale etmek lazım meselesi. İlk yardım meselesi benim için bir güçlü hissetme şeyi idi. Başka aklıma bir şey gelmiyor.”

Geleceği nasıl görüyorsunuz?

“Geleceği her zaman bir parça eksik görüyorum, çünkü onlar olmadan her şey biraz eksik olacak. Onların olmadığını kabul ettiğim zaman çok daha zor bir şeyle baş etmeye başlayacağım, bunu da biliyorum. Şimdiki durumumu şey olarak görüyorum, hani çok büyük bir şey yersin de sindirmen günlerini alır ya, öyle bir rahatsızlık içindeymiş gibi sürekli midemde bir baskı varmış gibi, acı varmış gibi hissediyorum hâlâ. Ama gitgide rahatlıyorum, gitgide anlaşılır olmaya başlıyor bir şeyler. Belki de buna benzer çok şey yaşandığı için sonrasında bu kişisel drama olmaktan çıkıyor, “coğrafya kaderdir” gibi bir şeye dönüşmeye başlıyor. Dünyanın her yerinde de yaşanmaya devam ediyor böyle şeyler. Biraz toplumsallaştırarak normalleştirmeye çalışmak ama bireysel yönünü hiç kaybetmeden insan kalmaya çalışmak gerek. “

“İflah olmaz bir iyimserim demeyeceğim. Bizi karanlık bir geleceğin beklediğini düşünüyorum. Şundan dolayı; kötü olacak anlamında değil. Daha fazla acı çekeceğiz anlamında. Biz bazı şeyleri öteliyoruz. Mesela işsiz kalıyoruz, bunun yasını tutamıyoruz.

Bir kadının cesedi günlerce buzdolabında kalmış, insanların evleri yıkılmış bunun mu yasını tutacaksın? Tutamıyorsun. Daha büyük acılar var seninki acı değil oluyor. Sevgilinden ayrılıyorsun bunun yasını tutmuyorsun. Bu da dert mi neler var? Biz yarın öbür gün bu yaslarımızla yüzleşip yaşamaya başlayacağız. Bize o gün kurşun sıkılırken şu şunu söylemişti, bak bu şarkı vardı... gibi yüzleşeceğiz. Ben bu anlamda umutsuzum, daha iyileşemeyeceğiz uzun süre. Güney Afrika'daki deneyimler vs. de bunu gösteriyor. İyileşilmiyor kolayca. Ola ki bir gün barış gelirse biz biraz kayıp bir kuşak olacağız. “

“Tamamen iyileşsem daha iyi olurdu. Engelli kalmasaydım, tamamen iyileşseydim belki daha farklı olurdu. Hâlâ da iyileşmek için uğraşıyorum ama dur bakalım. Ondan sonra yani ülkenin geldiği durum olmasaydı. Kaybetmiş gibi geliyor. Sürekli kaybediyorsun gibi geliyor, ülkenin şeyine baktığın zaman.”

“Ülkenin geleceğini hiç iyi görmediğim için şimdiden Eylül'ü İngilizce kursuna ne öğrenirse kar gibisinden gönderiyorum. Belki diyorum ülkenin geleceği iyi olmazsa yurt dışına gider. Ben bile giderim yani, çocuklarla beraber. Çünkü şöyle bir durum var, Ortadoğu coğrafyası galiba 25-30sene daha savaşa devam edecek, öyle görünüyor. Veya da ben öyle görüyorum. Hani Avrupa'da 100 yıl savaşları gibi bir şey yaşadığımız. Orada da mezhep var, burada da var, din savaşları. O yüzden çocuklara... köyü de biraz ondan dolayı istiyorum. Çocukların şehirde yaşamasınlar böyle giderse en azından bağ bahçe, bir şeyler yaparlar diye düşünüyorum. “

“Bundan sonra şey işte. Derneğin vakıflaşma süreci olacak. Artık derneği yaşatmaya, dayanışmayı devam ettirmeye çalışacağız. Bunun için elimden geleni yapacağım. “

“Güvenli bir yerde yaşadığımızı düşünmüyorum. Bu sadece eylem ile ilgili de değil. Bomba bir rutin haline geldi. Barda da patlayabilir bomba, okulda da hastanede de. Benim için güvenli, bir yer yok artık. Havaalanında bomba patladı bu ülkede. Daha çok korunan neresi var ki, daha güvenli neresi var? Mesela Foça'da bomba patlamıştı, Ankara'dan önce. TAK üstlenmişti. O zaman da çok öfkelenmiştim mesela. Çünkü orası ailecek kullandığımız yol. Askerleri, erleri neden öldürüyorsun bi de? Bu işle alakası olmayan insanları öldürmek ne demek? İŞİD'in yapmasıyla bir sol örgütün yapması arasında benim için bir fark yok. Ya çocuklar geçerken patlasaydı? Şimdi artık bomba patlamasına alıştı insanlar bu ülkede.”

Raporun giriş bölümünde kısaca özetlendiğimiz, kısa sürede artarda gerçekleşen ve sivillere yönelik farklı örgütler tarafından üstlenilen bombalı saldırılar, sayısız yurttaş üzerinde doğrudan ya da dolaylı olumsuz etkiler yaratmıştır. Araştırma kapsamında ulaşabildiğimiz iki bombalı saldırının hedefi olan -Ankara ve Suruç katliamları- insanlar, sadece kendi yaşadıkları travmatik deneyimin yanı sıra, diğer saldırılar sonucunda tekrarlanan etkiler ve olumsuz sonuçlarla karşılaşmışlardır. Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde yer alan katılımcıların deneyimleri diğer gruplardan çeşitli açılardan farklılık göstermektedir. Ankara ve Suruç katliamlarında bombalı saldırıların hedefi olan yurttaşlar, hak temelli eylemler konusunda siyasal iradelerini kullanma tecrübesi olan ve kendi istekleriyle saldırıların gerçekleştiği

yerlerde, yasal bir eyleme katılmak amacıyla bulunan insanlardır. Bu durum, yaşanan ve ağır travmatik sonuçları olan bombalı saldırıların anlamlandırılmasını dolayısıyla sonuçlarıyla başa çıkılmasını güçleştiren bir etki yaratmıştır. Çok sayıda insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan saldırıların doğrudan tanığı olmak, öncelikle derin bir şok ve şaşkınlık yaratmıştır. Katılımcıların tümü saldırının sonuçlarını bütünüyle hemen kavrayamadıklarını, ancak saldırıların gerçekleştiği yerde ya da oradan uzaklaştıktan bir süre sonra, kayıplar hakkında gerçek bilgilere ulaşabildiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca güvenlik güçlerinin yeterli önlemleri almak ve saldırılardan sonra mağdurlara destek olmak bir yana, biber gazı kullanmak, yeterli ambulans ve yaralılara yardım etmek konusunda diğer önlemleri almamak vb., yaklaşımının, saldırıların sonrasında ortaya çıkan panik ve çaresizlik halini yoğunlaştırdığı belirtilmiştir. Dolayısıyla bütün bu faktörler birleştiğinde yaşanan olayın nedenini ve niceliksel sonuçlarını fark edememe hatta gerçekliği kavrayamama hali, sadece alanlarda değil sonrasında da katılımcıların, yaşamlarını kaybedenlere ya da yaralılara yeterince yardım edemediklerini düşünmelerine, hissetmelerine neden olmuştur. Katılımcılar, kendilerini çaresiz ve güçsüz hissettiklerini belirtmişlerdir. Saldırlardan sonra ortaya çıkan orada olamamanın ya da olup da sağ kalmanın yarattığı suçluluk duygusu, çaresizlik duygusu, öfke, kalabalıktan korkma kamusal alanlardan kaçma, olayın tekrarlanmasına ilişkin endişe duyma, başkalarının sorumluluğunu alamama, kendisine zarar gelmesi sonucunda yakınlarının sorumluluğuna ilişkin endişeler, katılımcıların çoğunlukla ifade ettiği sonuçlardır. Bu duygular, yaşanan ağır deneyimin bireysel sonuçlarıyla yüzleşmeyi ötelemiş ve ağırlaştırmıştır. Fakat aynı zamanda katılımcıların kimilerinin ifade ettikleri ve saldırı sonrasında oluşan dayanışma ortamının, saldırıların mağdurlarının birbirlerine yardım etme davranışlarının uzun süreli olumlu sonuçlarına da işaret etmektedir. Katılımcılar, kendi güçlerinin farkına varmak ve bunu geliştirmeye çalışmak, aynı zamanda nasıl bir tehdit ve sosyal-politik bağlam içinde bulunduğu daha derinden fark edilmesi gibi sonuçların ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Bu sonuçlar, bu tür saldırılar karşısında hazırlıksız olduğuna dair farkındalık kazanma ve güç kazanma edimlerine girişme biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu tür saldırıların sonucunda ortaya çıkan ağır kriz anlarında yaşanan deneyim, kamusal otoriteye güvenin azalmasıyla sonuçlanmış ve kişi ve grupların kendi krize dair önlemlerini geliştirme isteklerine yol açmıştır: Örgütlü olmanın yarattığı olumlu sonuçlara ilişkin farkındalık kazanma ya da bu konudaki farkındalığın pekişmesi, yeni örgütlenmelere girişme ve bunun sağaltıcı etkisinin farkına varma süreci örneğin 10 Ekim Dayanışması girişiminin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Katılımcılar, gerek saldırıların travmatik psikolojik sonuçlarıyla başa çıkma gerekse politik olarak güçlenme sürecinde, dayanışmanın destekleyici etkisini ifade etmiş ve dayanışmayı bir direnme mekanizması olarak algılamışlardır, benzer biçimde örgütlü olmanın sonuçlarının sağaltıcı etkisi, benzerleriyle olma ve yaşananların paylaşılması olumsuz sonuçlarla başa çıkmayı kolaylaştırmıştır. Ayrıca, saldırılara

ilişkin genel olarak ortaya çıkan toplumsal tepki ve mağdurlarla dayanışma isteği de kolaylaştırıcı olmuştur. Katılımcıların bir bölümü psikolojik profesyonel destek aldıklarını ama asıl iyileştirici olanın dayanışma olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte, gelecek ve gündelik kontrol duygusunun kaybı genel bir kalıcı etki olarak izlenmektedir. Bazı katılımcılar, bireysel gelişimlerine daha çok önem vererek farklı açılardan gelişmeye çalıştıklarını ve yeni bir hayat kurma arzuları olduğunu belirterek, kentlerden ve eski gündelik ortamlarından uzaklaşma isteğini ifade etmişlerdir. Olumlu duyguları desteklemeye ve pekiştirmeye çalışmak sağaltıcı bir mekanizma olarak ifade edilse de geleceği verilen kayıplardan ötürü, hep eksik olacak bir hayat olarak görme duygusu sıklıkla belirtilmiştir.

4. Grup: Hak Temelli Örgütlerin ve İnsan Hakları Savunucularının Deneyimleri

Ne oldu?

“...Uluslararası Af Örgütü’nde şu anda çalışıyorum. Gündem Çocuk’un kurucu üyesiyim. Uzun sürede kapatıldığı güne kadar ...Çünkü insan hakları hareketi de çocukla ilgili çalışmıyordu o dönemde. ...2006’dan itibaren biz, çocuk hakları alanının “o kadar da sevimli bir şey olmadığını”, öyle sayanlar için, tam tersine oldukça da politik bir alan olduğunu görerek ve göstermeye çalışarak yürütmeye çalışıyorduk. Dolayısıyla hiçbir zaman böyle sevimli bir çocuk hakkı örgütü olmadık. Ne devlet için ne kamu için. ...Bazı çocuklar için değil bütün çocuklar için gördüğümüz şeyleri söylemeye, gücümüz yettiğinde tabii, tamamıyla yaptığımızı iddia edemem ama gücümüz yettiğinde bütün çocuklar için ses çıkarmaya çalışıyorduk. Dolayısıyla Kürt çocukları için de ses çıkarıyorduk, kız çocukları için de ses çıkarıyorduk, Ermeni çocukları için de zamanında iste engelli çocukları için de cezaevinde hukukla, devletle, ya da yasalarla başı derdi girmiş çocuklar için de. Okulda yaşamın kaybeden çocuklar için de. Cinsel istismara maruz kalan çocuklar için de. Dolayısıyla bu çeşitliliğin bir arada olabileceğini de hem biz de gördük yani öğrenerek yaparak. Hem de göstermeye çalıştık ama bu tabii barış süreci öncesinde farklı bir şeyi vardı. Bunları dillendirmek biraz daha kolaydı o dönemde, barış süreci zaten bu anlamda bizim için şeydi. Bu sefer biz çatışmasızlık dönemi ile birlikte, barış sürecinin çocuklarla birlikte inşası mümkün mü? Çocuklar buna nasıl katılır? Onların bu süreçte sesini duyuralım diyerek aslında alana biraz daha girmeye de çalıştık. Diğer yaptığımız çalışmaların yanı sıra, kapatma ile ilişkilenen kısımına gelmek için özellikle bunları söylüyorum. Başkaca çalışmalar da elbette var. Ama bence mevzuşu şeyden sonra, özellikle bu pek çok diğer sivil toplum örgütü için de bence çatışmasızlık sürecinin bitmesiyle birlikte tersine dönmeye başladı. Gündem çocuk için de bence bu böyle. ...Sonradan fark edilerek gittikçe bu alan daraldı. Netice de kapatmaya doğru götüren süreç bana kalırsa 2015’ten itibaren başladı ama 2016 ile birlikte kendini göstermeye başladı. İşte özellikle bu sokağa çıkma yasakları, o dönem yaşamını kaybeden çocuklar, bizim işte Cizre’de raporlama yapmamız. İşte bölgede takip ettiğimiz bazı davalar. İsrarla onların gündeme taşınması konusundaki ısrarımız vs. 2016’nın 10 Nisan’ı hemen öncesinde bizim Cizre raporunun da yayınlandığı dönemde o zaman işte Tayyip Erdoğan çıkıp bizle birlikte diğer İnsan Hakları örgütlerine “siz neyin raporunu yayınlıyorsunuz?”, diye tehdit ettiğini şöyle, biz o dakikadan sonra aaa bir şeyler oluyor, bize de bir şey yönelecek ama biz diğer insan hakları örgütlerinin benzer şekilde topyekûn gideceğini düşünüyorduk. Sonra akabinde 15 Temmuz vs. meydana geldi, biz 15 Temmuz’dan hemen 10 gün sonra, bize İçişleri Bakanlığı’nda şey geldi, denetimle ilgili, bakan oluruyla denetime uğrayacağımız, haber geldi. 19 ya da 20 Temmuz falandı yani. Düşün hani devlet kendini toparlayamadan bir şey geldi biz bunun ne olduğunu önce anlamadık. Sonradan tabii birkaç ay sonrasında fark ettiğimiz üzere 15 Temmuz’dan çok önce başlayan bir soruşturma sürecinin sonucunda içişleri bakanlığının oluruyla bir

denetim söz konusu olması. Denetim sürerken kapatıldı, Gündem Çocuk. Yani o denetim daha sonra sonuçlanmamıştı bile...”

“Gittik, işte zaten o sırada Ankara'nın göbeğinde Yüksel'de Nuriye ve Semih Hoca direnişe girmişlerdi, işlerini geri iade edilmek için. Zaten sürekli gördüğümüz bir olaydı. Bu olaya bazıları siyasi olarak baktı, destekleyeni vardı, desteklemeyeni vardı. Biz grup olarak olaya siyasi bakmadık, insani olarak baktık. KHK'ların ne kadar can yakıcı olduğunu birebir deneyimlemeyen ama çevresinde onlarca KHK'lı bulunan bir kişi olarak ben çok iyi biliyordum. Bu direniş yöntemini de kişisel olarak onaylamıyordum. Bu insanlar bir şekilde tepki vermeye çalışıyorlardı ve çok yalnız bırakıldıklarını düşünmüştük. Biz de maçta bir pankart açalım, bu kalıcı bir pankart da olmayacak sadece bir fotoğraf çekip sosyal medya üzerinden desteğimizi gösterelim istemiştik. Sadece küçük bir destek olma umuduydu. İçerisinde sadece “Nuriye ve Semih yaşasın” yazan bir pankart açıldı ve bir fotoğraf çekildi. Bu pankart maçtan bir yarım saat önce açılmıştı ve sonrasında pankart toplanıp maç olağan akışı içerisinde takip edildi. Pankart açıldı, kapandı ve sonra oturduk maçın başlamasını bekledik. İşte, maçta Konyaspor taraftarları saha olayları çıkardı. Maç başlamadan önce zaten dinci sloganlarla Beşiktaş taraftarına yönelik bir saldırı söz konusuydu. Bunun akabinde de içinde bıçak olmak üzere sahaya meşale türü şeyler atıldılar, girdiler falan. Bunun sonucunda da disiplin kuruluna sevk edildiler. Kulüp savunmasında bizim sosyal medyadaki fotoğrafımızı kullanarak “teröristler taraftarımızı tahrik etti.” temelli bir savunma yaptılar. Sanırım bunun üzerine de Samsun Cumhuriyet Başsavcılığı hakkımızda bir soruşturma başlattı, bu soruşturmayı da tutuklama talebiyle yakalama kararı çıkararak başlattı. Tabii bundan bizim haberimiz yoktu, biz maç izledik ve dağıldık. Maç dışında çok bir araya gelen bir ekip değildik. Mesela ben, o dönem kız arkadaşım ile tatildegidim. Biz bunu nasıl öğrendik? O dönem bizim arkadaşlardan biri yurtdışında öğrenim görüyordu ve oraya giderken havalimanında tutuklandı ve bunun haberi bize geldi. Biz avukatlarla dosyaya ulaşmaya çalıştık ama dosyada gizlilik kararı vardı, ne olduğunu da bilemedik. İşte alelacele tatilden döndü.”

“...En son ifadeyi ben verdikten sonra bana “arkadaşlarını çağır, karar açıklayacağım” dedi. Benim dediğimi dinlemiş, bir süzgeçten geçirmiş ve karar vermiş oldu. Tabii, biz bu kadar çabuk olmasını olumlu düşündük. Arkadaşları çağırdım, girdik. İşte hâkim yine savcılığın hazırladığı mütalaayı okudu ve söz konusu sanıkların tutuklu yargılanmasına deyince biz şaşırдық. Polisler de çok şaşkındı bu arada. TEM polisleri bu karar çok şakındı ve bunu da bize açıktan söylediler. Ya benim bir de özel durumum vardı. O yüzden üzerimde bir sorumluluk hissediyordum. Ben kız arkadaşımı da bu taraftar meselesi içerisine çekmiştim ve aile yapısı nedeniyle onun ödeyeceği bedel daha fazlaydı. Ben en fazla işimi kaybederdim ama psikolojik olarak ödeyeceği bedel daha fazlaydı. Öyle olunca ben tepkilerimi de belli edemedim. Ağlamalar vs. oldu. Bekledik ve sonra bir otobüs geldi ve bizi yalandan bir sağlık kontrolüne götürdüler sonrasında da Sincan'a gittik.”

“...KHK iki aşamada oldu. Önce 3 ay faaliyet durdurma cezası, kapatılan bütün dernekler için böyle sadece bizim için değil o. 677 nolu KHK'da kapatılan 370

küsur derneğin tamamı önce 3 ay faaliyet durdurma cezası. Hemen 10 gün sonra da yayınlanan KHK ile kapatıldı. Ama sonraki KHK'lar da öyleydi. Sonra direkt kapattılar. Faaliyet durdurmaya, çok az dernek için kullandı. Faaliyet durdurma zaten OHAL kanunu çerçevesinde, 12 Eylül döneminde çıkartılmış ve o dönemden sonra hiç kullanılmamış bir yasaydı. İlk defa belki o KHK ile bize uygulandı. Biz ve diğer grup derneklere uygulanan bir şeydi. 15 Temmuz oldu, 19 ya da 20 Temmuz, yani temmuz ayının sonundan önceydi. Bize bir yazı geldi. Dediler ki ertesi gün işte defterlerinizle birlikte hazır olun denetime geliyoruz. Biz bunu önce rutin bir dernekler masası denetimi, çünkü öyle bir yetkileri var. Dernekler masası denetimi olduğunu düşündük. Ama daha sonra gelenler mülkiye müfettişi idi. Biraz konuşup sohbet ettikten sonra, onların Bakan oluruyla denetime geldiklerini anladık. Biz de bir şekilde orada sohbette bunun bile aslında şikâyet üzerine olduğu bilgisini aldık. Daha sonra soruşturma evraklarından vs. gördüğümüz üzere, aslında bu taa genel kurmay başkanlığının, daha sonra FETÖ elemanı olmakla suçlanan, halen daha hapiste sanırım... hapis cezası aldı. Hayrettin Kaldırmacı diye bir generalin ihbarı. Ama sadece bize değil. Cizre raporunu yazan bütün örgütlere, haklarında tahkikat yapılması diye, içişleri bakanlığına suç duyurusunda bulunuyor. İçişleri bakanlığı da dernekler masasını harekete geçirerek bir denetim başlatıyor filan. Fakat dediğim gibi o denetim sonuçlanmadan biz kapatıldık. “

Hayatınızda ne değişti, daha sonra neler oldu?

“...Gerçekten hayatımızın önemli bir bölümünü vakfettiğimiz birden ortadan kaybolduğunu, gerçekten çocuğun elinden alınmış gibi filan hissi gibi. Bu 3-4 ayın sonunda aslında bunu düşünmeye başladığının farkına varıyorsun. Şey hani, üzerine kurduğun sonuçlarını beklediğin. Ya da işte hani şunu yaparsan bu olur, şunu yaparsan şu olur dediğin böyle çeşitli savunuculuk araçlarının böyle tamamen ortadan kaybolduğunu ve sözünü söyleyeceğin hiçbir aracın elinde kalmadığını görüyorsun. Birincisi bu yani. Aslında onca sürenin, emeğin, çabanın, şeyin gün gün ördüğün şeyin ortadan kaybolduğunu hissetmek bence en ağır şeylerden bir tanesi o. Bunu hâlâ da çok yoğun hissediyorum. Bunun eksikliğini de hissediyorum çünkü şeye de alışıyorsun hani, onu senden daha büyük bir araç, senin sözünü daha fazla şeye duyurulabiliyor. Dolayısıyla senin aslında çocuklarla ilgili yapılmasını önemseydiğin, çocukların yararına olduğunu düşündüğün bir şeyin gerçek olması ihtimalini ortaya çıkaran bir şey, birden orada kalkıyor ve sen böyle tek başına bir şey haline geliyorsun yeniden. Bir örgütten bir tek haline geliyorsun dolayısıyla güçsüz hissettiriyor sana, birinci tarafı bu ve bir sürü şeyin elinden gittiğini hissediyorsun. İkinci de tabii örgüt dediğin şey tek kişiden oluşmuyor, bir sürü insan var. Ama herkesin o süreçte hem benzer şeyleri farklı durumlarda şekillerde tahmin ediyorsun. Bir kısmını biliyorsun zaten çok yakınıdaysa konuşuyorsun ama bir süre sonra bu vakit geçtikçe herkesin yavaş yavaş o şeyden o motivasyondan uzaklaştığını da hissediyorsun. Dolayısıyla aslında bu adaletsizlik ortadan kalksa bile biz yeniden, Gündem Çocuk açılrsa ve biz işimize gücümüze devam edelim, çocuklar için çalışmaya devam edelim dediğin noktalarda aslında motivasyon olarak da politik olarak da uzaklaşmaya başlıyorsun. Aslında Gündem Çocuk'un bana kalırsa kapatılmasının gerçek

olduğu nokta biraz o. Yani biz o kampanyayı mesela sürdürüyor olsak o bizi güçlendiren bir şey olurdu, sürdürüyor olsaydık. Ama biz o kampanyayı sürdürüyoruz. Ve birkaç aylık şeyin sonunda çeşitli sebeplerle tükendi gitti ve biz de devam ettiremedik. “

“Aslında Kadına Özgürlük Meclisi’nde bahsettiğim o toplumsal koalisyonun yavaş yavaş düşmesi meselesi sivil alanda da böyle bir karşılığı olduğunu söylemek mümkün belki. O süreç hakikaten daha işte bir barışçıl ortam var. Her birlikte bir şey yapma arzusu var. İlk çatışma noktasından bir saniye n’oluyor diye bakmaksızın geri çekilmiş olması. İsim vermeyim ama bir sürü figür vardı orada, görünür olmak parçası olmak. ...ve 300 kişilik toplantıdan daha 2015’in sonlarına doğru 15-20 kişi ancak toplandığımız bir döneme geldi. “

“...Yani ben bir yanlışlık var ve kesin bitecek diyordum. Çok korkmadım ama nerden çıktı falan diyordum. Ne yapmış olabilirim diyorum. Yani yurtdışından arkadaşlarıma ben Türkiye sizin ülkeleriniz kadar faşist veya değil derdim hep. İtalya’daki Berlusconi gibi Erdoğan da diyordum. Sizin de medyaya sahip bizimki de sahip. Sonuçta burada da hukuk var derdim. Bu başıma gelince şok oldum. Nasıl olabilir bu kadarı dedim. Ben bir gerekçeyle yapıyorlar diye düşünüyordum. Yani gerekçe derken birini almak istiyorlar ama gerekçe bulamıyorlar ve sosyal medya üzerinden gerekçelendiriyorlar diye düşünüyordum. Öyle olmadı ama. Benim alınmam hata bence. Böyle hatalar yaptığını düşünmüyordum devletlerin. Ama öyle değilmiş.” (Sosyal medya gözetlisi)

“Yani OHAL süreciyle birlikte aslında hemen hemen çok az ve çok şey kalmıştık. Koordinasyonu bile toplayamaz durumdaydık. O çatışma süreci, özellikle ikinci tur sokağa çıkma yasakları falan filan. Bu sadece şeyle de ilgili değil. İnsanlar korkmaya ve kaygılanmaya ve geri çekilmeye başladılar. Onun dışında sadece iletişim düzeyinde de takip ettiğim Ankara Feminist Kolektif vardı mesela, iletişim listesinde olduğum. Orada da sürekli bir şey yapmak çalışmak ama bir türlü bir araya gelememe hangi çerçevede biraya geleceğine karar verememe gibi bir şey söz konusuydu. Ankara Kadın Platformu, hepimizin bir şey yapmak için zeminimiz olan bir alan. Hem karma örgütlerin kadın meclisleri, kadın sorumlularının olduğu hem de kadın örgütlerinin feministlerin de bağımsız olarak katıldığı bir yapıydı. Orası da mesela KÖM’e benzer bir şekilde ilk sokağa çıkma yasakları döneminde, Cizre vs., olduğu dönemde daha bir arada bir şey yapamaya, çabalarken oranın da gitgide azaldığını. İşte eyleme katılan, basın açıklamasına katılan birlikte iş yapan insanların daha az ve daha zor bir araya gelir hâlâ geldiği bir şey. Ankara Kadın Platformu’nda da oldu. Onun dışında mesela Çocuklar İçin Barış Girişimi vardı. Yine bu sürecin içinde olan, böyle her şeyin böyle bir diyelim ilk toplantıda 60 kişi oluyoruz. Daha sonra 40 daha sonra 30, sonra maile de cevap veren olmuyor filan gibi, kendi kendine sönmüş süreçler oldu.”

“...Bir farklılık yok yani. Hiç öyle düşünmedim ama şimdi düşünüyorum. Çok bir fark yok, aynı. Ama şey oldu mesela, eylemlere basın açıklamasına arkadaşları çağırırdım, ısrar ederdim. Gelmek zorundasın filan derdim. Şimdi onu diyemiyorum. Bundan sonra diyemiyorum artık. Sadece sosyal medyada paylaşıyorum, o kadar. Kimseyi çağırılmıyorum, akrabalardan arkadaşlardan. Yarın anmamız var, 5 dakika gel anmamızı

yapalım diyemiyorum. Korku imparatorluğu oldu maalesef, onun da şeyi var. İnsanlar korkuyorlar. Belki bir şeyler olacak, daha çok suçlanacaksın. Öyle bir durum var yani...”

“Evet, bir uluslararası mülteci dayanışması diyeyim ona üyeyim. Onun bir toplantısına da gidemedim. Onun dışında buradaki yaptığım çalışmalarla ilgili bir sunuma gidecektim. Ona gidemedim. Gitmem de gerekiyor. Önümüzdeki aylarda da var. Biraz mücadele etme bıkkınlığı da var. Soğukluk da oldu. İnsanlara daha az tolerans gösterme durumu oldu sanırım. Genel olarak artık bazı şeyleri tartışmıyorum. Çabuk sinirleniyorum. Tartıştırmıyorum da. Benim için önemsiz gelen sorunlara dinlemek istemiyorum. Daha az kafama takıyorum artık bazı şeyleri. Polisle iletişime geçmek istemiyorum pek. Mümkünse mesela başımdan savmak için polisi uğraşmadan hı evet diyebilirim. Uzun vadeli planlar yapamıyorum. Gözaltına alınmadan önce düşündüklerimi yapamadım. Şimdi artık 1 haftalık plan ancak yapabiliyorum. Aslında bu OHAL ile birlikte başladı.”

Ne değişti, nasıl başa çıkıldı?

“...2013'den itibaren her yıl hayatım hiç bu kadar kötü bir yıl geçirmemişim diyerek 5 yıl geçirdik. 2014, 2015, 2016, 2018 hepsi aslında bir öncekinden daha kötü, her senin sonunda arkadaş bu kadar kötü bir yıl olmamıştı, diyerek bitirdik. Resmen öyle bitti. ...Bununla birlikte 2015'ten beri içinde olduğum, profesyonel olarak çalıştığım Af Örgütü'ne benzer, kapatılma olmadı ama yönetim kurulu başkanı direktörümüz ki Taner [Kılıç] daha yeni salıverildi bir buçuk yılını hapiste geçirdi. Büyükada davası öyle. Yani böyle peşi sıra bunlar hep birbirini takip eden... 2016 Kasım'da Gündem Çocuk kapatıldı, 2017 Haziran'da Taner içeri alındı. Temmuz'da Büyükada oldu falan böyle, ayağa kalkmaya çalıştıkça darbe alan nerden tutsan elinde kalan bir durum söz konusu. ...Bir de genel olarak bu OHAL'de yaşanan süreçte insanların psikolojilerinde de etkileri var. Dolayısıyla grup çalışmaları da zorlaştı, zorlaşıyor. Onların da etkilerini yaşadık. Bu süreçte hani Gündem Çocuk 'un kapatılması tek başına bir şey olsaydı, diğerleri daha yolunda gidiyor olsa, iş daha mı kolay olurdu. ...Dolayısıyla böyle her sabah neredeyse daha yorgun kalkar bir vaziyet. Gerçekten dinlenmeye, zihnen dinlenmeye, vücut olarak dinlenmeye hiç vakit bulamadan neredeyse iki buçuk üç yıl geçirdik ya. 15 Temmuz'u milat kabul et, o günden bugüne böyle anlamlı gerçekten ohh diyerek içimize çekebildiğimiz, nefes aldığımız bir gün gerçekten geçirmediğimiz. Bir insanların tehdit algıları çok genişledi. Daha önce çok sıradan olan işler, tehlikeli addedilmeye başlandı, dolayısıyla sen onları yapmayı devam ettiğin zaman insanların uzaklaştığını. Bu şey bile olabilir işte insan hakları eğitimi için de söz konusu olabilir. Daha önce insan hakları eğitiminde fotoğraf çekmek tehdit değildi. Ama şimdi İnsan hakları eğitimi çalışmalarında fotoğraf çekmek bir tehdit olabiliyor, bazı insanlar için. Bu anlamlı da olabilir. Hak verilebilecek de bir şey. Diğer yandan ne biliyim daha önce gazete çıkarmak muhalif bir yayının bir parçası olmak evet hiçbir zaman Türkiye'de çok rahat bir şey değildi ama şimdi daha şey. Ve insanlar bir yayından uzaklaşmak için, uzaklaşmaları gerekiyor çünkü başkaca kaygıları var. Çoluğu var, çocuğu var, işi var gücü var. Bir şekilde tehdit algılıyor...”

“10 Ekim Dayanışması açısından ...bizim temel şeyimiz katliamın çok büyük olduğu, uzun süre boyunca takip edilmesi izlenmesi, fiziksel zarar gören insanların desteklenmesi, yakınıni kaybeden insanların desteklenmesi, finansal olarak bir dayanışmanın kurulması, belki çalışanları olan bir vakıf gibi bir şeye dönüşmesi. 100 insanın öldüğü, henüz 97-98 insandı o zaman. Çok fazla insan ölü ve yaralıydı dolayısıyla sadece 10 Ekim’le ilgili bir yapının kurulması ihtiyacı üzerinden ortaklaşmıştık. İlk başta hastanedeki ihtiyaçlarımızın karşılanmasında rol almak gibi bir şeydi. Oradaki ihtiyaçların duyurulması, sağlanması takip edilmesi. “

“Tam tanımlayamayacağım bir şekilde tıkanıklık yani, ilerleyememe. Nitelikli bir şey üretememe fala gibi. Biraz da şöyle bir şey iktidara artık bir şey söyleme, ya da anlatma olanağın kalmadıkça, daha buralarda direniyor olmak varken öyle bir kitlenme yaşadık kısmen, oradan bir söz ortaya çıkana kadar. Böyle şeyler geliyor aklıma ve çok az kalma duygusu, birbirini duymuyor olmak gibi. Hep refleksif bir şey yapmayalım diye konuşup, başka bir şey yapalım deyip onu yapamama, iş çıkaramama, aldığı sorumluluğu yerine getirememeye gibi etkileri de oldu. Başka toplantılarda bir toplantıda aldığımız mesafeyi alamadığımız çıkaramadığımız bir iki insanın bireysel çabasıyla yapılan bir dönüşüm oldu. “

“Benim için ikili bir süreç oldu aslında. Ben, ailem ve bir de benim kız arkadaşımın ailesiyle olan süreç. Benim ailem çok şaşırtıcı bir şekilde, bu sürecin bana en çok kattığı şey belki de budur, çok arkamda durdular. Abim solla ilişkisi olmuş bir inşa, onun yanımda duracağını tahmin ediyordum ama babam MHP kökenli bir CHP seçmenidir. Yani terör örgütü propagandasını kaldıramaz, kabul etmeyeceği bir şeydir. Ülkedeki hükümetin yaptıklarının çok farkında ama yine de terör örgütü propagandası onun için zor bir durum. Bir de ailem ilçede yaşıyor tüm sülaleyle beraber, toplumsal olarak açıklaması da zor bir durum. Ben içeride babamın ne hissettiğini çok düşünüyordum ve ben görüşten sonra rahatladım. Babam görüşte: “oğlum ben senin yanlış bir şey yapmadığını biliyorum ve sonuna kadar arkandayım ve dik dur dedi.” Benim için kız arkadaşın ve ailesi ile ilgili durum haricinde tüm korku duvarları ortadan kalkmıştı. Babam ve ailem bunu dedikten sonra en üst seviyeden, altı yıldan ceza alsam ne olacak ki? Çıkarım, ailem var arkamda.”

“Ailem ve kız arkadaşımın bahsettik zaten. Ben içeri girdiğimde sendika benim için açıklama yapmış. Fakülteden sendikalı hocalarım ailemle buluşmuş, yemek yemişler. Aileme çok destek olmuşlar. Belki de onlar ailemi çok rahatlattıkları için babam da gelip beni rahatlattı. Bu beni çok mutlu etti. Şunu söyleyeyim, bir kişinin gelip sana görünmesi, bir kişinin sana telefon açması, bir kişinin sana mesaj atması çok değerli bir şey. Ya ben sendikadan da birlikten de (Mülkiyeliler Birliği) istifa ettim. Bunların bir nedeni de benim dava sürecimdir. Bu süreçte kimse yoktu. Biz 17 kişi yargılandık, sadece biz ve avukatlarımız vardı, bir kişi bile yoktu. Davanın çıkışında, Samsun’daydı, 4-5 tane emniyet güçleri ile ilişkisi olan tip gelip arıza çıkardılar mesela. Olay çıkarmaya, kavga çıkarmaya çalıştılar. Eee tabii biz oraya örgütlü bir destek grubuyla gitmiş olsaydık bunu bize yapamazlardı.”

“...ama başa çıkma biçimi şu, yakın olduğum insanlarla daha yakın olmak. Biraz daha fazla vakit geçirmeye çalışmak. Bu tür şeyler, o işlerde birlikte olduğun ya da olmadığın. İş dışı şeyler geliştirmeye çalışmak ki buna bir vakit olmasa da. Mesela daha fazla mümkün olduğunca evde vakit geçirmek. Fırtınanın dışında tutmaya çalıştığım bir yer olarak, evde vakit geçirtmeye çalışmak. Ankara'nın dışına da çıkmadan, daha böyle sessiz zamanları şey yapmak, gerçekten garaja çekmek gibi.”

“...Çok daha kolay öfkelendiğimi görüyorum yani. Zaten çok sessiz sakin bir insan değildim daha önce de ama toleransımın çok daha azaldığını belli konularda bu günlük yaşam trafikte filan bile öyle ama politik konularda daha az toleranslı olduğumu görüyorum. Bunun da bir savunma mekanizması olabileceğini düşünüyorum. Ama çok bu fark edilebilir bir şekilde değişti. Onu görüyorum. Diğer yandan, işlerdeki verimliliğimin de düştüğünü görüyorum. Daha kısa sürede yapabileceğim işler daha çok zaman. Konsantrasyonumla ilgili de herhangi bir iş yapmaya çalıştığım işte, konsantrasyon problemi yaşadığımı da görüyorum. ...başka şeylerle aynı anda ilgilenerek atlatmaya çalışıyorum bunu...”

“...patlamalar olduktan sonraki süreçte. Psikolog arkadaş geldi, bir tane akademisyen bir üniversitede. Bir baktık bizden daha kötü durumda, çünkü şey okuduğu üniversitede bir sürü çevresindeki arkadaşları işten atılıyor, özel üniversite de atıyor. Onlar hiç gıkını çıkartmamış. Onun ağırlığı yaşıyor ve ki geldi bize güya destek vermesi gerekiyor ama biz onu dinledik bir buçuk saat sonra gitti (gülüyor). Bize bir şeyler önereceğini zannediyorduk. Onun da tek söylediği şey kendinize başka meşguliyetler bulun, işiniz dışında filan dedi, gitti. O da zaman meselesi tabi onu da yapmaya zaman lazım.”

“Örgütlü yaşam olarak mesela KADER’de iken, kadın siyaseti vs. yani daha böyle radikal bir daha doğrusu çatışmayla ilgili, katliamlarla ilgili söz söylenemeyecek alanların anlamsızlaştığı bir şey oldu. Burada ne yapıyorum falan gibi bir şey. Oralardan çekildim. Odağım çok fazla, önce çatışmalardaydı, daha sonra katliama dönmeye başladı. Katliamları takip etmek, insansal karşılığını takip etmek gibi bir şey oldu. Diğer şeylerin biraz daha anlamsızlaştığı, benim örgütlülük yaşamım için böyle bir karşılığı oldu.”

“...Yani şey politik olarak oldu tabi. Gündem Çocuk’un kapatıldığı süreçte tabi ki oldu yani kısa bir süre özellikle politik olarak diğer insan hakları örgütleri vs. bu alanı açtılar gelin beraber yapalım. Sizin yapamadığınız işleri burada yapalım, şeyleri politik olarak oldu. Bir süre kendi aramızda da bunu çok daha yoğun ve birbirimizi besleyerek vs. falan yapmaya da çalıştık ama sürekliliği olan bir şey olmadı. Birkaç ay sonra sönümlendi ve gitti...”

“...Ben zaten evde vakit geçirmeyi seven biriydim. Çok fırsatım olmuyordu önceleri. Şimdi biraz daha fazla fırsat yaratmaya çalışıyorum. Daha az dışarı çıktığım gerçek. Bu şeyi görmek de yani özellikle milliyetçileşme, ırkçılaştırma... Mesela geçen bayram döneminde 4 gün sadece bir kere su almak için evden çıktım. 4-5 gün. Dönem dönem fırsat bulduğumda bunu daha çok yaptığımı hissediyorum.”

“Sosyal medyayı önemsememeye başladım. Böyle sonuç alacak bir anlamı olmadığını düşünüyorum. Sosyal medya ile ilgili düşüncem çok değişti. Ben o alanın gerekli olduğunu düşünmüyorum artık. Belki kendi deneyimimden konuşuyorum zannedebilirsiniz ama öyle değil. Çünkü bakıyorum diğer arkadaşların paylaşımlarına da mesela. Azalmış her şey. Üç kişi paylaşımını beğeniyor. Üç kişi benim bir cümlemi, fotoğrafımı beğenecek diye... Yüz yüze yapılması gerektiğini düşünüyorum artık. Çünkü aptalca bir kayıt sistemi veriyorsun polisin elinde. Bunları sen mi paylaştın diyor. Evet dedim ben. Özelden gönder...İnsanları etkileme yöntemi değil bence artık sosyal medya. Benden sonra bütün arkadaşlarım facebook paylaşımlarını sildiler, kapattılar... Ben destekliyorum bunu. Ben kapatmadım ama paylaşım çok yapmıyorum artık. Bazı arkadaşlar beni facebooktan çıkarmışlar, ona üzüldüm. Yani benim kim olduğumu biliyorsunuz, neden yaptınız ki. Uzun süredir, okuldan falan tanıdığım insanlardı. Bu kadar korku ortamı yaratılmasına şaşırımdı. Ki serbestim yani. Devlet bile beni almış 4 gün, demiş ki tamam serbestsin, arada gel imza ver... Beni yolda görüyor kadın ve söylüyor yani ben seni sildim diye. Hiç de fark etmemiştim keşke söylemeseydi. İşte amcalar takipte mi seni...”

Direnme mekanizmaları nelerdi?

“...Ben, birinin cesaretinin bir başkasına cesaret verdiğini düşünüyorum. Dolayısıyla belki biraz daha cesur olabilirdik diye düşünüyorum. Bu başımıza gelecek olanı engellemezdi belki ama daha kolay baş etmemizi sağlardı. Bu noktada biraz biraz kolay pes ettiğimizi düşünüyorum. Bunu ben kendi yakın çevrem için de bunu söyleyebilirim. Kendimi de bunun çok dışında tutamıyorum. ... [Pek çok insan] çevresinden cesaret alarak hareket eder. Biraz örgütlenme de böyle bir şey. Dolayısıyla sonuçta insan dediğin yalnız bir varlık. Gücü yetmeyen bir şey için birinin desteğine yanında olmasına ihtiyacın var. Bu konuda biz çok fazla, tehdit algısı kişiden kişiye çok fazla. Gereksiz bir şekilde birbirlerinden çok farklıydı. Aynı olayı yaşamış olan birkaç kişi çok bambaşka tepkiler... birisi yurtdışına gidecek kadar, hemen ertesi gün kaçıp gidecek kadar tehdit algılarken, öbürü bir dakika durun şöyle yapalım diyecek kadar farklı algılayabiliyor. Aynı yapının içerisinde bulunan bu insanlar, doğal olarak bir arada daha davranmakta daha çok zorlandı. Bunu başarabiliyor olsaydık. Bunu istişare edebiliyor olsaydık. “

“...İçerdeyken hayal kurdum. Çıkınca şunu yapacağım bunu yapacağım diye. Bir de o derneğin kurulmasını düşündüm. Kuracağız herhalde. Çıktıktan sonra da bu dönemin kapanacağını biliyorum. Kapanacak eminim. Tarihten biliyorum. Geçmişe baktığımda her sıkıntılı dönemin ardından gelen güzel bir dönem oluyor. Herhalde onu yaşayacağız. Ben öyle düşünüyorum. Çıktığımda bir sürü arkadaşım gelmiş. O hoşuma gitti. Niye geldiniz dedim ama hoşuma gitti. Bunu yapmak lazım. Arkadaşlarımdı en yardımcı olan. Onlara anlatmak. “

“...kediler. Tabi onlar o konuda çok iyiler. O evde vakit geçirme sürecinin sebeplerinden biri de o. Gerçekten orada ne olursa olsun onlar aynı sakinlikle yaşantılarını sürdürüp seni de onu içerisine bir şekilde dahil ediyor. Tabi çok yakın arkadaşlarım, işte

bahçede vakit geçirmek, onlarla, onların gelmesi. Bir miktar orada kurulan atmosfer, aura, biraz öyle şeyler. Onun dışında mesela ilk kapanma dönemindeki o dayanışma ortamı çok iyi gelmişti başlarda. Onu sürdürebilseydik gerçekten bence bunu çok daha kolay atlatırdık. O süreç çok iyiydi 3-4 aylık periyot...”

“...İmzaların –adli kontrol-- ve yurtdışı yasağının gerekçesi söylenmedi. İtiraz edeceğimiz de şu an çalışmıyorum, sosyal güvencem yok. Bir projeye başlamak üzereyim o başladıktan sonra itiraz etmeyi düşünüyorum.”

Profesyonel destek aldınız mı?

“...İstemedim ben çünkü mevzunun politik olduğunu düşündüğüm için, politik bir mevzuyu psikologla konuşmak biraz acayip geliyor bana. Politik bir şeyle baş çıkmak, ne bileyim onun psikolojik boyutu politik boyutunun arkasından geliyor. Politik boyutunu çözemeyeceğim için bir danışmanla, onunla ne konuşacağımı bilemediğim için belki hiç düşünmedim. Dolayısıyla aslında mesele bunun politik boyutunu çözmek benim açımdan. Bunu çözdükten sonra öbürü evet ya ben şeyi inkâr etmiyorum öyle bir destek alsam işe yarar mı? Kalkıp ben psikologla neyi konuşacağım politik olarak...”

“...yok... yok gitmedim, böyle anlattım herkese. Sana anlattığım gibi herkese anlattım. Kahraman gibi çıktım zaten alkışlanarak, iyi yanları da oldu... Arkadaşlarımla paylaşarak başa çıktım. Ama kapalı alanları daha az sevmeye başladım. Kapalı alanlarda kalamıyorum uzun süre.”

“...Bunları yaşadıkten sonra ve o süreçte insanların bir mekanizmaya ihtiyacı var mıydı evet kesinlikle hâlâ da var ama bu bir psikoloğun gelip bir buçuk saat konuşması değil...bu insanların birlikte o iş yerinin dışında vakit geçirmelerine ihtiyaçları vardı. Yani bu tür şeyleri konuşabilmeleri için yani o iş yerinin o toplantı salonunda yapılacak bir şey değildi mesela. Dolayısıyla da bir işe de yaramadı bence kimsede de.”

Geleceği nasıl görüyorsunuz?

“...Yani şöyle, anlamsızca umutlu olacak bir şey yok hem biz için hem kendim için. Ama kendimi motive eden şeyin umut olmadığını düşünüyorum yani ama bir şekilde mücadelenin devam etmesi gerektiğini düşünüyorum aslında bir süre sonra bizi var eden şey umut değil aslında yaptığımız iş, mücadele, sonucunun ne olduğunu kestiremiyoruz. Kimse de bize garanti vermiyor, vermeyecek de.”

“Türkiye’de bir gelecek görmüyorum. Kısa vadede güzel şeyler görmüyorum kendim için ama uzun vadede bunu güzelleştirebileceğimi düşünüyorum. Bu yüzden de kısa vadedeki adımlarımı uzun vadeye uygun atmaya çalışıyorum.”

“...Şimdiki zaman çok güçsüzleştirici geliyor. Çok daha az insanla bir araya gelebiliyoruz. Çok daha az iş yapabiliyoruz. 5 kişi Ankara Kadın Platformu’nda toplanıp bir şey yapmaya çalışıyoruz. Bunun temsili nedir? 15 kişi olduğunda 15 örgüt oluyor. Orada bir şey konuşup bir şey yaptığında ve görev dağılımı olduğunda bir şey, 5 kişi toplanıp görev dağılımı yaptığında başka bir şey. Biraz inat ve ısrar 5 kişi de olsa

toplanılsın bir şey söylensin. Orası boş bırakılmasın en azında devam ettiği imajı, imgesi olsun. Bir gün de biri çıkar gelir gibi. Ama şey yani, güçsüzleştirici bir yerden. Daha kalabalık yan yana gelmenin duygusunun yoksunluğu, bir açıklama yapacaksan da başka bir şey yapacaksan da... oradan da şöyle bir arayış çıkıyor benim için... artık herkesin çok tükendiğini hissettiğim için, ne biliyim öz savunma konuşalım. Ne biliyim, bir araya gelip örgü örelim. İnsanların biraz daha buralara ihtiyacı var. Politik olmayan, bir şeye cevap vermeyen ama kendimi koruyarak şu süreçten çıkabileceğimiz alanlar açmak gibi... onu bir arayışı içindeyim. Yoksa politik söz söylemeye çalıştığın alanlarda çok yalnız ve çok güçsüz hissediyorum. Oraya çıkıp gelmiş insanı da ne kadar zor durumda olduğunu gördükçe. Gündem dışı ama gündem dışını politikleştirerek. İyî olma halini politikleştirerek bir şeyler yapmak. Ötesinde tükendik diye düşünüyorum.”

“...Geleceği... gelecek algım yok gibi. Gelecek nasıl olur meselesinden ziyade çok küçük ölçekli şeyler var. Çünkü hani yarın ne olacağını, başına ne geleceğinin, daha da kötüsünün olabileceğine dair sürekli bir şey olduğu için hep daha kötüsü ile karşılaşabildiğimiz için daha bir şeyim yok, gelecekle ilgili. Böyle çok küçük. Böyle bir şey yaparsak işe yarar mı acaba? Küçük küçük arayışlar.”

OHAL dönemi boyunca hak savunucularına yönelik baskılar, insan hakları alanında faaliyet gösteren derneklerin KHK'lar yoluyla kapatılması ve bu dernekler, sendikalar, çeşitli STK'lar içinde ya da bağımsız olarak hak savunuculuğu yapan muhaliflere yönelik çeşitli faaliyetleri ya da sosyal medya paylaşımları nedeniyle gözaltılar-tutuklamalar şeklinde gerçekleşmiştir. Katılımcıların aktarımlarından ayrıntılı olarak izleneceği gibi, derneklerin kapatılma sürecinden çok önce, olağan denetim ve kontrol süreçlerinin dışında yeni bazı denetim uygulamalarının yapıldığı, bazı derneklerin faaliyetlerinin çeşitli sürelerde durdurulduğu ve daha sonra KHK'lar yoluyla kapatıldığı ifade edilmiştir. Özellikle çatışma bölgelerinde yaşanan hak ihlallerine ilişkin raporlama çalışmalarının bu baskıların oluşmasında etkili olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Derneklerin kapatılması gündelik hayatın bütünüyle değişmesi sonucunu yaratmış, hayata anlam katan bir çabanın son bulmasından öte, derneğin faaliyet alanında var olan birikimin yok olduğu duygusunun yarattığı kayıp duygusu yoğun biçimde yaşanmıştır. Aktarımlarda genel olarak söz edilen ve olumsuz duygulara, özellikle belirsizlik duygusuna yol açan, hak savunuculuğunun yeni yollarının bulunması, inşa edilmesi konusunda oluşan zorluklardır. Daha önce derneklerde ve bağlı olunan kurumlarda yapılan faaliyetlere katılımın giderek azalmasıyla yaşanan çaresizlik ve umutsuzluk duygusu; korku ve tehdit algısına bağlı tedirginliğin artması, her an olumsuz şeyler olacak düşüncesinin eşlik ettiği endişe hali hem kapatılan kurumlardaki hak savunucuları hem de gözaltı ve tutukluluk deneyimi yaşayan katılımcılar için ortak olarak ifade edilen duygulardır.

Özellikle gözaltı deneyimi şaşkınlık, gözaltına alınmayı gerektirecek bir suç işlenmediği düşüncesi ve belirsizlik, durumu açıklayamama ve kısa süreceği beklentisi; durumu hafife almaya ve iyi hissetmeye çalışmak; diğer ve daha zor durumda olan kişilerin deneyimlerinden daha çok etkilenmek biçiminde yaşanmıştır.

Katılımcıların bazıları, baskı ve Şiddet arttıça, hak mcadesinin anlamını sorgulamaya başlama, sosyal medya kullanımını azaltma ve sosyal medyanın bir politik aktivizm alanı olarak anlamını yitirmesi ile geri çekilme ya da başka bir alanda mücadele etmeye alıŐma Şeklinde ifade ettikleri başa çıkma yöntemleri geliŐtirmiŐlerdir.

Aile ve yakınların desteğinin önemi, eğer bir hak örgütüyle dayanışma ilişkisi kurulabiliyorsa daha iyi hissetme ya da var olan örgütlülükler içinde kalındığında dayanışmanın güçlendiği, meslek örgütlerinin ve diğer hak temelli örgütlerin desteğinin, genel olarak dayanışmasının başa çıkmayı kolaylaŐtırması, katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından direnme mekanizmaları olarak belirtilmiştir. Ayrıca bireysel, yeni faaliyetler ve gündelik farklı üretim süreçlerine dönme ya da daha fazla ağırlık verme, yeni bir dil öğrenmeye ya da yeni bir beceri edinmeye çalışma vb., evde ya da daha sakin ortamlarda daha fazla vakit geçirme, olumsuz duygular ve bütünüyle değişen gündelik yaşamı yeniden inşa etmenin bireysel yolları olarak ifade edilmiştir.

Katılımcıların bir bölümü profesyonel destek aldıklarını ifade etmiş, bazı katılımcılar ise, profesyonel psikolojik desteğin içeriği ya da biçimine ilişkin itirazlar geliştirmiş, yararlı olabileceğini belirtmekle beraber, aslolanın dayanışmanın sağaltıcı etkisi olduğunu vurgulamıŐlardır. Bir katılımcının ifadeleri hak savunucularına yönelik baskılarla başa çıkma konusunda en büyük zorluğa, yeni koşullara uyum göstermedeki zorluğa işaret ediyor.

“Birisi yurtdiŐına gidecek kadar, hemen ertesini gün kaçıp gidecek kadar tehdit algımlarken, öbürü bir dakika durun Şöyle yapalım diyecek kadar farklı algılayabiliyor. Aynı yapının içesinde bulunan bu insanlar, doğal olarak bir arada davranmakta daha çok zorlandı. Bunu başarabiliyor olsaydık. Bunu istişare edebiliyor olsaydık.”

5. Grup: LGBTİ+ Örgütleri ve Aktivistlerin Deneyimleri

Ne oldu?

“Benim kişisel olarak gözlediğim bu son 3-4 yıl öncesinden bir kere şey olmuştu. Bu ülkede insanlar sırf cinsel yönelimlerinden dolayı öldürülüyor, geyler öldürülüyor, translar öldürülüyor vs. vs. bunu biz biliyorduk. Zaten hani bu cinayetlerin önüne geçmek için, bir taraftan kendi camiamızı güçlendirmek zaten bu hareketin ikinci 10 yılında da kamusal alana çıkıp, “kamusal”ın özneleri ile bir nevi diyalog çabası artı haliyle çatışmayla geçen ikinci döneme girmiştik. Dolayısıyla kendi ölülerimizin, geçmişte olduğu gibi, düşenin düştüğü yerde kalmaması için de bir çabamız oluyordu, hareketimizin. Fakat bu dönem şey oldu. Sanki eşcinsellere yönelik ilan edilmemiş bir savaş mı var, dedirtecek şekilde, bir dönem 1-2 yıl çok fazla cinayet oldu. Orada gene bir trans öldürülmüş, burada bir gey öldürülmüş, orada saldırı olmuş, yok burada bir şey olmuş falan filan... Yani şeyde ben hatırlıyorum, bir dönemde Yüksel’de İnsan Hakları Anıtı önünde basın açıklaması yapmaktan artık yorulmuştuk biz. Basın açıklaması hazırla, orada basın açıklaması yap, onun takibini yap. N’oluyor sıra kimde diye insanlarda yoğun bir kaygı olduğunu gözlemlerdim veya sezdim. O dönem sanki, ya galiba buraya kadarmış, sanki bu iş olamayacak. Sanki bize daha fazla müsaade etmeyeceklermiş diye tasvir edebileceğim bir kaygının böyle harekette, günlük sosyal hayatta dolaşıma girmiş gibi gözlemlediğim bir dönem olmuştu. Ama bunu atlattık. Örneğin o dönemde, çok büyük bir... Şok etkisi değildi bu örneğin... sadece bir kaygı yükselmesiydi. Ve gerçekten de başta trans arkadaşlar olmak üzere, geylerini transların yaşadığı bir sorundu. Ama biz onu da atlattık. Ama senin sorunun dönemine denk geldiğimizde, ben ilk defa bu dönemde Türkiye’deki malum Haziran’daki insanların içindeki coşkunun hem sosyal günlük hayattan hem de politikaya da geçen işte siyasete, siyasetin aktüel pratiklerine patikalarına da geçen, bir nevi mecliste de bir gökkuşağının mümkün olabileceğinin dair bir hevesin, bir inancın ve burada bir ortaklaşmanın olduğu bir dönem bir pik yaptı. Sonra baktık ki yoo, demokrasi dediğimiz hiç de öyle olmuyor, bu işler öyle değil, bir durun bakalım, deyince, devletteki iktidar bu değineceğimiz yapılar ve onların söylem üreticileri geri zaten paldır küldür, gerisin geriye gitti, malum. Orada bile örneğin, neredeyse şeye kadar, kasıma kadar Suruç’un olması vs. bile daha tam n’oluyor lan dedirtmemişti diye düşünüyorum insanlara. Hani bu Ankara’daki kitlesel saldırı olsun vs. yine KAOS-GL derneğinin de dahil edildiği bir listenin, Genel Kurmay ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi kanallarından sosyal medyaya düştüğü söylenen o liste benim için örneğin şeydi, bir şok etkisi diyeceksek o bizim için bir kırılma oldu. ...ilk defa kitlesel olarak senin ve senin ait olduğun bir grubun ve o grubun ana kurumunu gözden çıkarılabileceğine dair bir mesajı hoyratça dolaşıma soktu bu ülke. Yani bir nevi, bunun gerçekleşmesine müsaade etmedim, daha ne istiyorsun mesajı şu an demokrasimizin şeyi. Ortalaması bu. Böyle bir şey olabilir mi? Ama şu anki, varsa hâlâ demokrasiden ve sivil toplumdan bahsedeceksek, geldiğimiz nokta bu.”

“...çalıştığım bir şey var işte Homofobi karşıtı buluşma etkinlikleri yerel buluşmalar. İlk 2006’da altı şehirle başladı. İşte İstanbul, İzmir, Antalya, Adana olması lazım, Eskişehir falan gibi 6 il. Ve orada etkinlikler yapılıyor. Sonra her sene bu artmaya başladı. Gitgide şehirler çoğalmaya başladı. İki sene öncesine kadar, bir yıl içinde 35 şehre gittiğimizi saydık biz. Hem bizim kurduğumuz bağlar, bir şekilde bizimle bağlantıya geçiyorlar, bir diğeri de artık konuşulmayan bir mesele daha fazla konuşulmaya başladı. Yani aslında bu mesele akademide tartışılabilir bir meseleymiş. İşte öğretmenler bir araya geliyor. Ve evet bu meseleyi tartışmamız lazım, çünkü böyle çocuklar var. Buradan doğru bir ihtiyaç yani bence bu son dönem kesintisiz olmasaydı çok güzel gidecekti çünkü atıyorum Sivas’a gittik biz ya. 350 kişi filan izledi. ...A... ile birlikte gitmiştik ve okuldaki, okulda yaptık bunu, muhafazakâr öğrenciler var, çok farklı alandan gelen insanlar var. Ve hepsi orada bu mesele aslında neyi merak edip gelen insanlar ama şu an o çatışma ortamında, yani şu anki ortamla birkaç sene önceki aynı değil o yüzden. Aynı muhafazakarlıkla mesela muhatap olmuyorsun. Öyle ve bu süreç de bunların kesilmesine neden oldu.”

“...bana göre çok maddi, çok yapısal bir fark. Daha önce bizi tekil olarak tehdit ediyordu, ya da örneğin kendi elini kirletmiyordu. Lümpen tetikçileri ile temizliyordu. Ama biz bunları dert etmiyorduk. Sıra bize mi gelecek diye kaygılanıyorduk arkadaşlarımız ama çok da dert etmiyorduk. Ama ilk defa bahsettiğin zaman dilimindeki kırılma yani devletin, hükümetin ve sistemin aslında bizi kitlesel olarak hiç gözünü kırpmadan bizi gözden çıkarabileceğinin şeyi idi, mesajı idi.”

“...12 Eylül sonrası gelişmelerin hepsini öğrendiğimizde, OHAL denilen durum da aslında bir nevi, 12 Eylül hoyratlığından hiçbir farkı yok. İlle formlara takılacak olursak, tek farkı idam yok, idam filini de başka şekilde hallettiler zaten ya da halledebiliyorlar ihtiyaç duyarlarsa. Onun dışında yaşanmayan aslında ne kaldı?”

“Benim ilk gözaltım, 12 Eylül’de 2 haftalık gözaltı oldu. O dönem ki ve son gözaltı, aradaki bir gözaltıyı düşündüğümde aslında aynı kurumun, aynı zihniyetin, aynı elemanlarla ve aynı araçlarla farklı dönemlerde nasıl yaklaştığını nasıl muamele ettiğini de gözlemek durumunda kaldım. ...Dolayısıyla bu OHAL dönemi için kabaca 2 hattan bahsedilebilir. Bir yerel araçlarla, örneğin valiliklerin, doğrudan kendi şehrinde yasak üretme ve yasak yayma merkezine dönmesi söz konusu, o yetki öncesinde zaten merkezden uygulama aşamasında, o yetkinin OHAL sürecinde, malum kurumların, tek tek kapatılması. Hiçbir farkı yok 12 Eylül’den o zaman da aynı hikayeleri dinliyorduk. O dönemde nerdeyse gece geçiş saatlerinde, resmî gazete takibi ile hangi KHK çıktı, neye ulaştı, kime temas etti, bizi kapattı mı, bize değdi mi, n’oldu diye, o dönemleri biz de yaşadık. Daha sonra anladığımız kadarıyla herhâlde, şimdilik bizi resmen kapatmayacaklar ama fiilen bir nevi fiili kapatmaya yol açtı. Senin dernek olarak şunu şunu yapamazsın ötesinde de doğrudan için LGBTİ geçen hiçbir sözün, eylemin ve akademik faaliyetin kapalı salonlarda bile, zaten yürüyüşte oradan buradan zaten vazgeçtik, kapalı salonlarda bile yapılmasını engelleyen bir yaklaşımla karşı karşıya kaldık. Burada bu süreçler katmanlı ilerler. Tamam Ankara’daki çok hoyratça fakat örneğin

Giresun'da böyle bir engel yok, görünürde. Ama Giresun'daki sendikada, toplumda, ya da bir üniversitenin kampüsüne derse filan gittiğinde başka bir sorun ile karşılaşyorsun. Örneğin daha önce oradaki LGBTİ'lerle ilgili, kadınların, LGBTİ toplumunun, oradaki kimlikleri haber yapan yerel basın, bu kesimin haberini yapmıyor. Aslında Ankara'daki OHAL'in Edirne'den Ardahan'a, memleketin dört sathına aslında fiilen yayıldığını, hani bir nevi şey oradaki insanları da eleştiremiyorsun çünkü o insanlar aslında kraldan fazla kralcı denemez, haksızlık olur bu. Hiçbir şeyin rasyonalitesi kalmadığı için, bu hoyratlığın benim yerelimde ve benim sahamda bana yansımaları nasıl olacak diye düşünüyor insanlar ve bunun öngöremiyorlar. Öngöremedikleri için de ben bulaşmayayım en iyisi, uzak durayım en iyisi diyorlar. Dolayısıyla mesele sadece Ankara Valiliği'nin sonra bir iki İstanbul'daki kaymakamlığın çıkardığı, devletin tabiiyetlerine göre bir yasak bir nevi sosyal kültürel akademik ve siyasi bir yasağa dönüştü. Bizim var olma mücadelemiz, bizim örneğin ifade hürriyetimiz, örgütlenme hürriyetimiz, akademik, kültürel, siyasi tabiiyetlerimiz aslında şey olmuş oldu. Ve bu yasağın takibini de emniyet güçleri yapıyor. Örneğin Bursa'da yaşandı. Başka bir iki yerde de yaşandı. Herhangi bir etkinliğin, özel bir yasak, oradaki valiliğin açık bir yasağı olmadığı halde fiilen, yapsanız iyi olur diye fiili engellemeleri beraberinden getirdi. Dolayısıyla bir açıdan senin hayat memet, hayatta kalma kalmama meselen üzerinden bir tehditle karşı karşıyasın."

"Benim en son gözaltımda, öğrendik ki sosyal medya furyasında ...Bir liste hazırlanmış "bugün 24 kişi gözaltına alınacak" bakıyorum, zeytinmiş Afrin'miş hikâye aslında. O listeyi görünce. Bakıyorum listeye kim var. Akademisyen var, gazeteci var, sendika başkanı var, falan filan bir de ben varım. Benim sonuçta bir açıdan bakıldığında 3 tane twit atmış bir tane sıradan vatandaş kim ne yapsın ama herhâlde şey diye düşündüler. Ya başlı başına bürokrasiden çekmektense, bir vesileyle bu LGBTİ camiayı da KAOS-GL üzerinden aradan çıkartalım. O listeyi hazırlayanlar muhtemelen öyle düşündüler. Çünkü bizden önce, TTB'nin topluca gözaltına alınması zaten ses getirmişti. Haliyle buna bir şey bulmak, aktüel ve mevzuat üzerinden bir kılıf bulmak lazım. Bu kılıfı terör ortaklığı. Bu benim için hakaret addedilecek bir şey. Benim ömrüm bu ülkede bağımsız özerk bir LGBTİ işçi sınıfı hareketinin oluşması için geçmiş. Dolayısıyla ben bu saatten sonra birinden yönlendirmeye bir twit atacak biri değilim. Sen bana ibne muamelesi çekebilirsin ama böyle bir ithamı bana yükleyemezsin."

"...Hastaneden sonra terörle mücadele birimine götürdüler. Emniyetteki kayıt ve fotoğraf muhabbeti rutindi. Hastane de rutindi. Bıkın bir doktora herhâlde anladığım kadarıyla. Herhangi bir şey olmadı, fevri ya da götürme aşamasında vs. sadece evde işte, tasvir edecek ya kimdir nedir diye, benim 20 senelik hayat arkadaşım şimdi 2 saniyede şahıs oldu. Herhangi bir olumsuz yaklaşım olmadı. Dedim ben de orada o espriyi yaptım. Yolda filan da herhangi bir negatif bir şey olmadı. Eskiden Ankara emniyet merkezi götürürlerdi. 15 Temmuz askeri darbe girişiminden sonra Ankara emniyetinin o ilgili birimi bombalandığı için, terörle mücadele başka bir yere taşınmış. Ve orada da Milli Piyango'nun bir mekanının terörle mücadeleye vermişler. Bildiğin spor salonu. ...spor salonu çok ilginç. Ankara'da o hafta o gün gözaltına alınan kim varsa orada. Genci yaşlısı, öğrencisi, akademisyeni, Fetullahçısı, solcusu, Kürdü ya da İŞİD'cisi fark etmiyor,

onların gözünde. Şey çok ilginç bir tecrübeydi. İlk getirildiğimde 3 tane böyle şey genç vardı. Onlar örneğin şey olduğunu söylediler, IŞİD'ci olduklarını söylediler. Bu açıdan şaka gibi. Sen orada oturuyorsun, yürüyorsun. 2 adım öbür tarafından IŞİD'ci denilen. Ama sonra onları götürdüler”

“Ama şöyle evden alıp emniyete gitme aşamasında kelepçe takmadılar. Fakat emniyetten adliyeye getirilme aşamasında ikili ikili kelepçelediler. ...Oradaki mekânın kendisi o kapatılma başka bir açıdan bakıldığında hepsi zulüm, kötü muamele işkenceye kadar gidebilecek bir şey. Düşünsene 24 saat ışıkların sönmemesi. ...Yani oradaki şeylerin spor salonunun volta atarken ikili yürümeyin muhabbetine kadar vs. ya da sürekli örneğin sen yataarken de orada polislerin seni izliyor olması, kamerayı kastetmiyorum. Kamera zaten Allah'ın emri. Ayrıca şeyi 2-3 tane polisin salonun en üst noktasında durması vs. bütün bunlar aslında hepsi bir bütünün parçası sonra el yüz yıkanılan bölümün aslında ille de böyle iğrenç olması gerekmiyor. Nasıl ki başka koridorların senin memurunun işi oysa ve temizliyorsan, orası da temizlenebilir ama temizlemiyorlar. Kendi pisliğiniz içinde elinizi yüzünüzü yıkarsınız ya da duş almaya mı çalışırsınız... tabii keyfiyet de şöyle yanına temiz çamaşır almak istiyorsan alabilirsin demişlerdi fakat mahkemeye çıkarılma aşamasına kadar örneğin salmadılar. Yani öbür grupta imiş dolaplar dolayısıyla oradan, tamam, her gün istemiyorum ama iki gün sonra üç gün sonra değiştirebilir miyim diye “aaa aaa” [hayır anlamında] yapıyorlar yani. Öyle bir durum yani... çok umurlarında değil yani. Yemekler, ilk gözümlerinde ekmek arası yani kireçten farklı olmayan bir peynir diyebileceğin bir peynir koyarlardı. Şimdi de sandviçe benzer bir şey veriyorlar ama onu o kadar kötü yapmak için özel çaba sarf etmek lazım aslında. O kadar nasıl kötü hazırlıyorsunuz, yani emniyetin çalıştığı şirket insan merak ediyor. Yani çok berbattı. Evet fiziki olarak senin kafanı vurmaktan belki ya sana denk gelen dönemde ya da bir aşamada vazgeçmiş olabilir ama fakat o muamele seni attıkları bir mekân üzerinden sana biçtikleri değer ve seni nerde nasıl gördükleri düşündüğünde aslında bir bok değişmemiş. O şeyler de otomatiğe bağlanmış, günlük sağlık muayeneleri sadece en son adliye göndermeden önce bir doktor vardı o ekstradan ilgileniyordu, insanlarla hatta polislerin hepsi şey demişti “uzatıyor ya” yani şey gibi “artistlik yapıyor” der gibi.”

“Mesela, o geçen sene saldırıya uğradı, sokakta işte. Bir belgesel çekimi vardı. B.... filan vardı. Adam sadece trans olduğu için B...., lubunya grubu gördüğü için Konur sokakta işte muştayı takıyor, dövüyor bunları. Böyle bir olay. Bunlar mesela son dönemin gerginliği ile ilgili saldırılar, çünkü bu 7 Haziran seçimleri öncesi, daha farklı herkes şey yapıyordu. Şey tartışmasını çok duyarsın, onlar da yürüyüşlerde çıplak yürüdüler, gibi şeyler... mesela bu söylem 7 Haziran'la o diğer seçim arasında ortaya çıktı. 7 Hazirandan önce, ne biliyim. Cihangirde mesela AKP'nin broşürleri var. Şey yazıyor. Ramazan'da Onur Yürüyüşü yapılan tek Müslüman ülke falan gibi böyle bir reklam malzemesi iken, 7 Haziran'da “aaaa aslında bu LGBTİ'ler de aslında bilmem ne” orada işte devletin bakışı değişiyor. Dönem dönem aslında bu darbe dönemi ile ilgili mesela bir sürü şey anlatırlar, yani LGBTİ'ler evet bundan doğrudan o toplumsal olaylardan doğrudan etkilene insanlar, çünkü hani translar ilk OHAL şeyi çıktığında dediler ki ya siz şimdi bunu görüyorsunuz, biz zaten OHAL'i yaşıyorduk. Sokağa çıkmamıza bile bazen izin verilmiyor. Evlerimiz

basılıyor, bilmem ne yapıyor filan, siz de şu an bizim yaşadığımız şeyi yaşıyorsunuz. Biz alışkınız diye bir söylemde bulundular. Ama bazı translar için geçerli olabilir. Şeye baktığımda, OHAL süreci ile birlikte mesela Kuir Fest'in yapılmaması. Yani işte bir koşu için başvuruyoruz. Bir trans dayanışması için bunu toplumsal bir mesele olarak görmediği için dernekler masası izin vermiyor. O yüzden bu bireysel yaşantılarımızla dernek yaşantısı arasında farklar var diye düşünüyorum ben.”

Hayatınızda kişisel ve genel olarak neler değişti?

“Şubat'tan beri her hafta Pazartesi imza atıyorum. Daha yeni “tamam hafta bire gerek yok, ayda bir olsun bari” dedi mahkeme ve bu hâlâ denetimle serbestliğe bildirilmemiş, ağustosun başındaki hâki olduğu halde. Ve bunun takibini ben yapıyorum. Aslında memurun da umurunda değil. Normalde örneğin ayda bir kere düşülmeyip haftada ikiye çıkarılmış olsaydı 40 kere tebliğ edilirdi şimdye kadar...”

“...iki boyutu var. ...Bizim zaten şeyimiz de bu, günlük halimiz, biz aslında kendi soluk alacağımız alanları genişletiyoruz. Kendi soluk alacağımız alanlar genişlerse senin soluk alanın da genişler. Aslında birlikte özgürleşiyoruz. Dolayısıyla bu dediğin kırılma öncesi, 40 kere örneğin bıkkınlık yorgunluk verecek bir şey de olsa ömür törpüsü o, meclisinden derneğine kadar ama hep bir heyecan vardı. Biz hayatı dönüştüreceğiz diye ama bu bahsettiğim süreçten sonra sanki böyle bir nevi, teslim alamadılar sürekli saldırdıkları kesimleri, insanlar herhalde bir bekleme moduna girdi. Bizim hareketimiz açısından böyle oldu. Dolayısıyla daha önce örneğin elimizden geldiğince aklımızın erdiğince kırkı yere koşturuyorduk. Yani en sıkıcı konulardan insanın kendini iyi hissettiği şeye kadar sahalara kadar. Meclisin hukukuna, anayasasından bilmem neresine, sivil toplumundan kimsenin dönüp bakamayacağı şeye kadar bir taşradaki bir şeye sivil toplumun üniversitesine kadar. Sanki şeymiş gibi, memleketin dört bir tarafına koşturuyorduk. Ama şu an fiili ve resmi yasakların da şeyi böyledir bu, artık örneğin çalışmalarımızı daha eldekini koruma anlamında bir sahaya kaydırık. Örneğin meclis, yasama bizim ana çalışma sahalarımızdan biri olduğu halde malum ortada meclis kalmadı. Kiminle gidip ne görüşeceksin de neyle ilgili ne yapacaksın, neyin takibini yapacaksın. Daha önce diyalog kurabileceğimiz herkesle görüşüyorduk. Sadece muhalif partilerle değil, aslında AKP'nin falanla görüşemiyorsak, filanla görüşebilir miyiz? Meclis İnsan hakları komisyonundaki biriyle ya da başka biriyle vs. vs., bütün bu diyaloglar kesildi. Yani şu an bir nevi memleketteki hâkim atmosfer tamam biat etmeyeceksin bile sesini çıkarma. Bak senin hayatına kastetmiyorum. Sen de kalkıp kamusal alanı zorlama bu sadece bizim toplumumuzla ilgili değil, sendikasıdan meclisindeki siyasi partisine kadar böyle bir şey oluştu. Bizim günlük hayatımızda ise, maalesef camiamızda bir sürü insan yurt dışına çıkarlar oldu, ya da geri çekilenler oldu. Ya da örneğin tamamen memlekette nerde yaşıyorsan kendi yaşam alanında, a şehrinde, b kampüsünde neredeyse oralarda örneğin yerel ve özerk seslerin örgütlenmelerin networklerin oluşması için çaba sarf ediyorduk. Şu an ama bu örgütlenmelerin büyük bir çoğunluğu kesintiye uğradı. “

“...Bu atmosfer, son 3-4 yıl diyorsun ya sürekli, pek çok insanın benim de örneğin enerjimi soğurdu. Çünkü ben daha önce, fiziken yorulsam bile dert etmezdim. Sürekli didin didin didin pratiğinden geliyoruz ya. Ama şu an bakıyorum, enerjimizin daha azaldığını görüyorum.”

“...Pek çok arkadaşıta güvenlik kaygısı tezahür etti, ama o güvenlik kaygısı bende pek yok gibi geliyor bana. ...Şu an çok pratik sormak istiyorsan evimi değiştirmedim. Sosyal ilişkilerimi değiştirmedim. Şunu fark ediyorum, benim değil de benden örneğin uzaklaşan insanlar ve davranışlar olduğunu fark ediyorum.”

“...eee bu bu kadar mı değişmiş diyorsun, böyle bir ruh hali var. Onun dışında, şey üzücü, sonuçta biz bir sokak hareketi değiliz, biz bilgi üreten bilgiyi tasnifleyen sonra bu bilgiyi farklı yerellerin ihtiyacına göre dağıtan, dolayısıyla, aslında hareketin kurulması ve katmanlaşmasına girişmesi için çaba sarf eden bir yapı olduk biz hep aslında. Farklı gelen bilgileri süzen ama tabi tabi yine şeydik, 1 Mayıs'tı, 8 Mart'tı falandı filandı böyle bir yönümüz ya da işte kurumsallaşmaya yaklaşan ama bir [anlaşılmıyor] kesilen 17 Mayıs Uluslararası Homofobi Karşıtı Gün yürüyüşleri vardı. Bunlar örneğin olmaması, sokakta bir gök kuşağı bayrağı ile yürüyememe hali filan bunlar üzücü şeyler. Örneğin tekrar ne zaman sokağa çıkarız. Tekrar ne zaman ibne olmana gerek yok gökkuşağı bayrağı altında herkese yer var, gözlerimiz bedenlerimiz temas eder, farklı insanlarla. O üzücü.”

“...Böyle geldim ama hani tuhaf bir gelmeydi o. Tanıdığım birisi vardı, geçmişte de böyle KAOS'tan destek alan birisiydi. Bir araya gelip sohbet ettiğimiz... o da hayatını yalnız sürdüren birisiydi. Onun kaybını öğrendiğimde ben kötü hissettim çünkü kendimi bir şeyde yakaladım. Onun öldüğünü öğrendiğimde şey diye düşündüm, ailesi var. İHD'den o dönem arkadaşlar aradı, herkes bir yandan insanların ailelerine ulaşmaya çalışıyorlar falan filan, bana tanıyor musun dediğinde evet tanıyorum dedim. Sonra aklıma şey geldi, Mamak'taydı o, ailesi var diye öyle bir şey yaptım. Örgütlü de bir insan. Mesela sahip çıkkanı var diye şey yapamadım o an. LGBT cenaze ve ölümlerinde şeydir yani, çok yakın arkadaşın olsa bile, işte hiç onunla görüşmeyen ailesi mesela onunla ilgili söz sahibidir çünkü buradan doğru bir alışkanlıkla hareket ettiğimi fark ettim. Yani uzak durdum. Sonradan şey duydum yani, hayır bu insanın kimsesi yok, ailesinden uzak yani. Hepsi sonradan insana şey oluyor ya. Halkevleri o dönem mesela İzmir'e yerleşmişti o. Halkevi ile birlikte geliyor etkinliğe, eyleme. Halkevindeki kadınlar götürdüler, işte o dönem E....'yi aradım. Böyle böyle Berna öldü. Hatta E.... gitti işte, cenazeye oradaki. Bayrak filan götürdü. Ya böyle çünkü geç bir hamle oldu mesela. O dönem beni böyle çok etkileyen bir olay. Kendi o alışkanlıklarım, otomatik davranışım, o cenazeye sahip çıkamama hali... Yani ya evet bir şey var ve bu insan... ..bu 10 Ekim kayıpları ile ilgili bir sayfa vardı ya... bu kadın açık eşcinsel hayatı böyle ama orada onun hayatı başka bir şey olarak yazılıyor. Sonra o dönem, tabi böyle biraz tuhaf bir şeyden bahsedeceğim, belki şu an çirkin bir şey olabilir... [bir süre sustuktan sonra] Sonra böyle ölenlerin facebooklarına bakmaya başladım. Yani hangi filmi mesela beğenmiş, ya böyle, bu çok belki saçma veya

şey bir şey ama Adana'dan gelen kadın vardı böyle, ismini şimdi hatırlamıyorum. O kadın mesela Mavi Saçlı Kız'ı beğenmiş. Ya böyle onunla aynı filmi izlemişiz. Ya böyle bir şey kurmak yani, böyle çünkü hani o hep sayısal veri üzerinden..."

"Eskiden mesela işte, eğlendiğim bar vs. çok fark etmezken. Şu an daha dayanışma şeyi olan yerler benim daha tercih ettiğim yerler haline gelmeye başladı. Daha önceden de böyleydim de ama bu kadar gözetmiyordum mesela. Ama şu an atıyorum Aylak Teras'ın falefellerini bir mültecinin yaptığını biliyorum. Bir yerlerle dayanışan barlar, yerler benim daha şey alanım. Ya da işte daha muhalif konumlanan mekanlar gitmek istediğim yerler haline geliyor. Böyle çok yabancı bir yere gitmek istemiyorum mesela."

"...OHAL sürecinde askeri hastaneler kapatıldı. Bununla birlikte askerlikten rapor alma süreçleri normal hastanelere devredildi. Ama ilk dönem insanlar ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Nereye başvuracağız. Bu rapor alınmalı mı şeyi. Onun dışında yurt dışına çok fazla gitmek isteyen insan bize başvuru yaptı. Onlar da çok inanılmaz artışlar var. Ben şu ülkeye gideceğim ne olur vs. gibi. Biz hani sonuçta o ülkelerin şeylerini bilemediğimiz için, o konuda pek fazla şeyimiz olmuyor. Orada şu kurumlar var, vs. var falan filan diyorsun zaten. Ama onun dışında oraya başvuru vs.'e dair hiçbir şey yapmıyoruz. Başka ne arttı? İşten atılmalarla ilgili çok fazla mesela, şeyi biliyoruz, sendikali olan birçok LGBT insan sendikadan [KESK'e bağlı sendikalar] ayrıldılar. Çünkü konuştuğum insanlar şey diyorlar: "ben zaten işte eşcinselim, sendikada olunca daha çok göze batırım, ben hakkımı kimse savunmaz" gibi bir düşünce. Sendikayı suçlayan bir yerden değil de..."

Başlıca destek ve direnme mekanizmaları nelerdi?

"Şeyi fark ettim, aslında bazı konularda her ne kadar sıkıcı addedilsem de aslında epey bir seven arkadaş varmış, tanıdığım, tanımadığım. Bunu görmek güzeldi. Yani maruz kaldığım durumun irrasyonelliğinin idrakinde insanların olması, aslında burada o çuvala, aslında LGBTİ hareketini aradan çıkaralım diye sembolik bir dahil edilme olduğunu fark eden insanların olması sevindirici idi. Hani en azından bunca yılın emeği boşa gitmemiş dedirten anlamda."

"Tamam anladık, bu sistem bu insanlar bu ülke bizi sevmiyor. Sadece biz de değil aslında, kadınları sevmiyor, Alevileri sevmiyor, Kürtleri sevmiyor, zaten Ermeniler çok umurunda filan. Yoksul diye işçileri sevmiyor. Fakat bakıyorum bu insanlar birbirlerini ve kendilerini de sevmiyorlar. Gerçekten hani şu üç günlük dünyada, arzuladıkları tahayyül ettikleri şey bu muydu acaba? Bakıyorum. Yani çok kaba vülger bir açgözlülük doymazlık dışında ya bana uymuyor ama o da güzel bir renge benziyor diyecekleri ne sundular? Hiçbir şey göremiyorum ben. Baktan bir memlekette yaşıyoruz işte. Bizim de payımıza düşen bu dönem oldu."

"...gözü ve sonrasında çok fazla destek geldi çok basit pratik ve naif bir şey söyleyeyim. Benim örneğin, bilgisayarım devlet tarafından el konuldu gasp edildi, ne zaman verileceği belli değil. Ben örneğin şu an kötü bir bilgisayarla çalışıyorum. Yani bu sivil toplumda örneğin benim yerime başka bir aktivist olsaydı, şunu yapardı. İlk defa şunu söyleyeyim. İnsan hakları aktivisti olarak yıpranma payından tut da hazır

sıfır bir bilgisayara kadar 3 günde hallolurdu. Ama benim geleneksel bir tarafım da var herhâlde. Bu benim kaderim artık. Örneğin söz konusu ben olduğumda...söz konusu ben olduğumda şey oluyor niye ben devletin bilgisayarımı geri vermesini bekliyorum ki. Çünkü ben bilgisayarımınla çalışan bir insanı, 40 bin tane tarama yapıyorum. Okuması şusu busu... niye örneğin devletin el koyduğu bilgisayarda şak diye aynı anda 10 tane yeri açıyordum, şimdi 3 tane yeri açtığımda bilgisayar ağırlaşıyor. Benim için travma bu... ben bu hareketi başlatırken, en başta zaten bizim bilgisayarımız yoktu. Sevgilim iş yeri bilgisayarını kaçak olarak kullanıyordu. Yıllar sonra bir arkadaşımız bilgisayar almıştı, onun evine giderdik bir şey çıkartmak için. Aradan 25 yıl geçmiş ben hâlâ bilgisayar sorunu yaşıyorum. Hani insan sosyal travma falan filan diyorlar ya benim travmalarım bunlar şekerim. Niye ben çeyrek yüzyıl sonra halen bilgisayar sorunu yaşıyorum ...Yoksa yemişim gözaltını!”

“...Bu da bizim için probleme değil çünkü biz zaten sıfırdan, yoktan bir hareket yaratırken birbirimize sahip çıkarak, birbirimize değer, birbirimizin kaşını gözünü sevmesek de birbirimizden bazen hazzetmesek de aynı cinsel yönelim, aynı cinsiyet kimliği dön dolaş birbirimizden başka kimsemiz yok. Dolayısıyla bari birbirimize sahip çıkalım. O noktadan geldiğimiz için, bunlar da benim için “aaa böyle mi oluyormuş” diye bir şok etkisi olmadı. Diğer açıdan bakıldığında benim düzenli bir hayatım olması, sevgilimle birlikte maddi manevi hayatımızı ortaklaştırmamız. Birbirimizin eşi olmamız da en azından tek başıma kalmayacağımız bilmemin de şeyi vardı, bilgisi vardı. Bir de doğrusu şöyle bir şey vardı. 25 yıl az bir zaman değil. Bu zaman diliminde hareketin kurumları evet yani farklı yerelerde farklı koşullar söz konusu da hani KAOS’un kurumsallaşması için ve kendini yeniden üretebilmesi için, geleceğe taşıyabilmesi için de aslında az çaba sarf edilmedi. ...Hayat devam ediyor, şu an hayattayız ve hayatta kalmaya devam ediyor diye düşünüyoruz.”

“...Yani yol yöntem bulunuyor aslında. Bir şekilde yaptık. Çaba önemli, saklanıp gitmiyorsun mesela. Derneğin yerini değiştirdik ve daha şu dönem mesela şeye ağırlık verdik. LGBTİ örgüt ve aktivistlerin güçlenmesine, hak çalışıyoruz mesela. Geçen hafta bizim bir okulumuz daha vardı. İnsan hakları aktivizm okulu, önümüzdeki ay gene olacak. Bunlar böyle, danışmanlık veren veya işte dernekler içerisinde çalışan LGBT'lere dönük eğitimler. Şehir dışı etkinlikleri biraz azalttık ya da işte daha güvenli hareket etmeye çalışıyoruz. Bir yere gitmeden önce, 10 kez şey yapıyorsun bu etkinliği yaptığımda, oraya bir şey gelir mi gelmez mi. Gitmeden önce avukatlarla zaten bağlantı içerisinde daha önceden zaten hiç düşünmediğimiz şeyler. Bizi çağırdıklarında evet gidelim, konuşalım, zaten böyle bir ortam varken, şimdi ilk etapta düşündüğümüz şey güvenlik oluyor.”

“Şeyimiz var bizim. Özgür Lig deneyimi bence bu anlamda iyi bir şey. Şimdi Dikmen hali sahada işte biz 3-4 yıldır hani bir futbol şeyi var. 20 takımdan oluşan bir lig var. Bunların içerisinde çeşitli politik gruplardan insanlar var, sosyal çevrelerden. Bu süreçte sokağa çıkamadığımız dönemde orada insanlarla bir arada olmak çok iyi geldi. Herhangi bir politik şeyde mesela, pankartımızı falan da asıyoruz onunla oynuyoruz.”

“...Ben bu dönemde daha, şeyi biraz arttırdım. Normalde mesela mor çatıya 1 yıl boyunca pıtı pıtı bir şey yapıyordum. Şimdi bu şeyim değişmeye başladı. Atıyorum geçenler de bir kadın var, hani bu falafel şeyinden bahsettim ya, daha böyle bireysel destekler bana daha iyi hissettirmeye başladı. O kadın kendisi ekip biçmeye başlamış bu sene o yüzden işte nohut almak falan gibi. Onu da kendime almadım. Çevremdeki başka insanlara hediye etmek falan gibi. Ya da işte önümüzdeki günlerde bir arkadaşıma hediye almak istiyorum. Bir kadın var, Mersin’den, belki tanırsın, o çizim yapıyor. O da aslında parayla çizmiyor ama şey söyledim aslında emeğinin karşılığını bir yere bağışlamak ister misin, ben oraya bağışta bulanayım. Orada da Mersin’de de akademisyenlerin açtığı Kültürhane filan, belki o tarz bir yere bağış yapmak filan. Bu tür şeyler şu dönem için daha iyi hissettiriyor.”

Profesyonel destek aldınız mı?

“...çok fazla arkadaşım, neredeyse bir ikisi dışında, birinci çevre değil sadece, ruh sağlığı desteği alıyor. Aslında bunların bazılarını biz de teşvik ettik...”

“...Kendim gitmedim. Sadece kayda geçirmek için, İnsan Hakları Vakfı’nın ilgili birimini kayda geçirmek lazım mı diye... o da kaldı gitti valla. Onun kırtasiyesiyle de uğraşmadım. “

“...Dolayısıyla ben aslında, hayatımda ne varsa örneğin, kendim kurdum. Benim şeyim olmadı, şunlardan mahrum kalırsam, hiç böyle lüks durumlarım olmadı. Dolayısıyla hani bütün bu hayat akışına baktığında özel bir bel bağlama ya da benzeri bir şeyim de yoktu. Benim için örneğin en değerli şeyim, sevgilim. Onunla hayatımı ortaklaştırmam bu benim için çok çok şey anlamlı ve değerli. Sadece aşk ve cinsellik değil aslında bütün bir sosyal maddi manevi her şeyle ilgili bütün alanlara nüfuz etmiş bir ortaklık. O benim için elimdeki bir değer. Bizim camiada işleyiş şeyden farklı, akademiye nasıl oldu tam takip edemedim. ...Bizim gey camianın trans camianın özgün şeyleri var. Sonuçta düşünsene senin statün ne olursa maddi manevi durumun ne olursa olsun sırf işte ibnelik durumunu yaşadığın için, senin gibi olan insanlar dışında, hiç kimse sana selam vermemiş seni insan yerine koymamış. Dolayısıyla birbirinin kaşını gözünü sevsen de sevmesen de insanlar kavga ettikten sonra “n’aber kız, nerede kaldın bacım, lubunyam” diyerek birbirilerine sahip çıkmışlar. Dolayısıyla az önce bahsettiğim o negatifmiş gibi şey, tersinden bizim hareketimizde bazı dönemler ve bazı yerelliklerde güçlendirici bir motivasyon şeyi de söylemi özelliği de taşır.”

“Böyle benim yaşantımda da daha içeriye kapanma diyebileceğim ya da işte daha böyle kendi bir arkadaş grubum var. Mesela onlarla çok sık görüşmeye başladım bu süreçte çünkü onlarla görüşmek iyi hissettirmeye başladı. Şey gibi düşün genelde işten atılanlar hani, ne yazık ki öyle ailelerinin yanına dönmek durumunda kalıyorlar. Ben mesela işte, biyolojik ailemle çok görüşmeyen birisiyim. Benim ailem de bunlar, arkadaşlarım. Bu süreçte aslında, ben de kendi aileme, arkadaşlarıma dönmüş oldum. Ya böyle bununla baş etmek daha kolay gelmeye başladı bana. Ne şey bu darbe gecesinde insanlar hani dükkanlara falan şey yapmışlar ya her şeyi stokluyorlar falan filan. O tarz

bir yaşantıda benim için, öyle bir korkuyla yaşamak da benim için korkunç bir şey. Bunun öyle olması diğeri de. Tamamen savunmasız bir şekilde kendini bırakmak da hani. O yüzden tam orta hallice ilerlediğimi düşünüyorum hani. İşte facebook'da ne biliyim en son şeyi paylaştım. Üçüncü hava limanı işçilerinin şeyini, paylaşırken ya şimdi iki gün sonra bunu paylaşmanın kendisi de bir suça dönüşebilecek bir şey ama orada hani ama bu var yani hani anladın mı? Her şeyi paylaşmıyorum. Sansür geliştiriyorum kendime karşı ama bazen de tutamadığım zamanlar oluyor işte. O zaman da fırlıyor bir şeyler.”

“Ben şu an terapistte gidiyorum. Ama daha ilişkiler üzerinden falan gidiyorum... biz hiç konuşmuyoruz aslında, konuşmaya ihtiyaç duyuyorum bunları, bence bize şu an yani birçok insana iyi gelecek bir şey, o yaşadıklarımızı anlamlandırma ve adlandırma, A... olsa böyle der, çok kullandığı bir laf ben de çok severim. Çünkü gerçekten insan yaşadığını böyle sanki bir sonraki şeye öyle geçiyormuşuz gibi geliyor.”

Geleceği nasıl görüyorsunuz?

“...ama şu an şey var genel olarak harekette bir yorgunluk var. Benim özel bir vizyonum yok gibi. Devam ediyoruz. Bakalım nereye kadar gideceğiz.”

“...Geçenlerde mesela diyanetin bu şeyi vardı ya, neydi onların isimleri, manevi danışmanlık. Onun meslek ilkelerine mesela cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği filan yazmışlar. İlkeye saygı duyma filan. Bu mesela aşırı garip geldi. Herkese öyle. Muhtemelen herkesin kafasında soru işareti vardır. Durup dururken güzel bir şey yapmazlar ya öyle]. Ya böyle AB süreci falan. Yoksa işte, bazı insanlar farklı yorumlar yapıyorlar. Dernekler yerine bu manevi danışmanlar olacak. Hani nasıl sosyal hizmetlerin yerine falan filan gibi. Böyle baktığında korkutucu da gelebiliyor. Çünkü sana hiç danışmadan öznesine sorulmadan yapılan bir şey. O yüzden böyle bu LGBT konusu bir yandan çok uğraşmadıkları ama bir yandan yasaklayabilir senin bütün faaliyetlerini. Yürüyüşlerine engel oluyor. Bir anda yürüyüşlerde inanılmaz bir şiddet uygulayabiliyor. Ya böyle bence şu an ne yapacaklarını bilmiyor olabilirler yani bu meseleye dair. O yüzden de hiçbir şey öngörülüyor. Bir yandan da devam ediyoruz. Dernek faaliyetlerine devam ediyoruz, yasaklamadılar sonuçta. Valla ülkenin gündemine göre bizim de halimiz şeyimiz öyle belli olacak gibi, ne olacağımız...”

“Hani şey demiştin ya, translar “bize hep OHAL” diyorlar. Ben hani böyle inek sağlamayı biliyorum mesela. Bahçeyle uğraşmayı bilirim. Öğrenirim yani. Hayatımın birçok döneminde garsonluk yaptım. Çalıştım. İşletmecilik yaptım. Ne biliyim, fabrikada ip kestim. Çok az bir deneyim o. Ama hemen hemen birçok alanda, tezgâhta çalıştım, çok şeylerim oldu. Gelecek derken hani hep maddi bir şeyden bahsetmiyorum ama çok önemli bir şey bir yandan da iş. Çünkü ailemden destek almıyorum. Şey düşünüyorum bir şekilde hayatımı devam ettireceğim. Bir şekilde o kısmı zaten toparlarım. Yani sağlıklı olayım. Hayat ne getiriyorsa aslında sen de onu yaparsın. İstek ve arzu şey olursa ilerde bir kamp işletmek istiyorum böyle. O da biraz şeyle ilgili kamp alanlarının kendisi daha özgür yer olarak geliyor. İnsanların daha rahat oldukları yerler. Benim de aklımda hayalimde öyle

bir yer var. Daha şehir değil mesela, daha böyle toprağın ağacın olduğu, denizin olduğu bir yerde yaşamımı sürdürüyorum. Yaparım diye de düşünüyorum.”

LGBTİ hak savunucularına yönelik baskılar, bu alanda çalışan hak savunucusu dernek ve kurumların kapatılması biçiminde gerçekleşmemiş, bu alanda uzun yıllardır yapılan etkinliklerin büyük şehirlerde, özellikle Ankara’da yasaklanması, Onur yürüyüşlerinin ve etkinliklerinin yasaklanması ya da fiilen engellenmesi, İŞİD’in saldırı listesinde hedeflerden biri olarak KAOS-GL’nin yer alması, gözaltı ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkmıştır. Diğer hak savunucularına yönelik baskıların yarattığı etkilere benzer biçimde, beklenmedik ve yasal bir dayanağı olmayan gözaltı deneyimleri, şaşkınlık, gözaltına alınmayı gerektirecek bir suç işlenmediği düşüncesi ve belirsizlik, durumu açıklayamama ve kısa süreceği beklentisi, iyi hissetmeye çalışmak, diğer ve daha zor durumda olan kişilerin deneyimlerinden daha çok etkilenmek biçiminde sonuçlara yol açmıştır. Gözaltı ve ev aramaları süreçlerinde özellikle fiziksel koşulların olumsuzluğu, çok sayıda kişinin elverişsiz koşullarda tutulması vb., hak ihlalleri, diğer hak savunucularına benzer psikolojik sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca özellikle sokakta çalışan trans katılımcıların OHAL sürecinde yaşadıkları mağduriyetler, katılımcıların aktarımlardan anlaşılacağı gibi daha da ağırlaşmış, keyfi ve öngörülemez kontroller artırılmış ve bazı şehirlerde özellikle transların çalıştığı sokaklar geceleri kapatılmış ve çalışmaları engellenmiştir. Ayrıca, askeri hastanelerin kapatılması süreci, askerlikle ilgili uygulamalarda değişikliklere yol açmıştır.

LGBTİ örgütlenmelerine yönelik baskıların gündelik hayatta yarattığı değişimler de diğer hak örgütlerine benzer biçimde, faaliyetlerde azalma ya da yeni yöntemler ve biçimler bulmak yoluyla hak savunuculuğuna devam etmeye çalışma şeklinde ifade edilmektedir. Farklı gruplardaki hak savunucularının sıklıkla ifade ettikleri aile ve yakınların desteği yerine, katılımcılar, benzerleriyle zaten sürmekte olan yakın arkadaşlık ve dayanışmanın güçlenmesinin en büyük güvenli destek kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Diğer hak örgütleri ve insan hakları savunucularından gelen dayanışma ve desteğin, başa çıkma ve direnme mekanizması olarak çok önemli olduğu belirtilse de LGBTİ hak savunucularına yönelik bir tür hiyerarşik yaklaşımın olduğu ve bazı ihtiyaçların görünmez hale geldiği aktarılmıştır. Yine diğer hak savunucularından farklı olarak, saldırılarda hayatını kaybeden LGBTİ hak savunucularının kimliklerinin, yaşamlarını kaybettikten sonra bile “başka biri” gibi sunulması acı verici gerçekler olarak aktarılmıştır. Gelecek duygusunun belirsizleşmesi ya da bütünüyle kaybı bu grup katılımcılarımız için de geçerli olmakla birlikte, umutlu olmak yerine gerçekçi hedefler koyup sağ kalmaya çalışmak ve örgütlü olmaya devam etmek gerektiği sıklıkla ifade edilmiştir. Hak savunuculuğu yöntemleri değiştirilmiş, var olan koşullara uyarlanarak devam ettirilmiştir. Bir katılımcımızın ifadeleriyle, yaşanan baskılar OHAL döneminde hem diğer dönemlerden hem de diğer hak örgütlerine iktidarın yaklaşımından farklılaşmaktadır:

“...bana göre çok maddi, çok yapısal bir fark. Daha önce bizi tekil olarak tehdit ediyordu, ya da örneğın kendi elini kirletmiyordu. Lümpen tetikçileri ile temizliyordu. Ama biz bunları dert etmiyorduk. Sıra bize mi gelecek diye kaygılanıyorduk arkadaşlarımız ama çok da dert etmiyorduk. Ama ilk defa bahsettiğın zaman dilimindeki kırılma yani devletin, hükümetin ve sistemin aslında bizi kitlesel olarak hiç gözünü kırpmadan bizi gözden çıkarabileceğinin şeyi idi, mesajı idi.”

6. Grup: Kapatılan Üniversite Çalışanlarının Deneyimleri

Ne oldu?

“...Ben orada [...Üniversitesi] 2 yıl çalıştım. 2000... kaçta... 2014 olması lazım. Şimdi çalışmaya başladığımda bir şey yoktu... Atılım'daydım. Normal, normal süreç YÖK süreci işte. Bir ders anlatırdılar. O YÖK dışı bir şeydi. Onun dışında da jüri geldi. Mülakat yapıldı onlarla yani, falan sonuç açıklandı. Normal işledi süreç. Sonra ben orada çalışmaya başladım. Son dönemde Akın İpek'in mallarına el konulma gibi şeyler. Tabi o huzursuzluk verdi. Hani ne olacak falan diye. Son aylar öyle gergin geçti. Yani kayyumlar bir şeyler, acaba okula da gelecek mi? Okula gelmiş, ben bunu çok geç duydum. Meğerse okulda kayyum varmış. Ama filen yoktu yani biz görmedik. Sonra da işte böyle oldu. Rutin hiç bozulmadı. İşler hep yapıldı ama konuşmalar oldu. Tabi n'oluyor, kayyum... “Kayyum”u da ilk kez duymuştuk. “Kayyum”un ne olduğunu da bilmiyorduk. Bu olayla değil, o süreçte. Ondan sonra kayyum ne yapar. Şöyle, kayyumlar filan gelince, sonra da okulun sahibi yurt dışına çıktı. Olumsuz şeyler olacak ama düşünebileceğimiz en olumsuz şey, hani okul satılır. Yani bir üniversitenin kapanacağı hiç aklımıza gelmedi tabi. Hani okul satılır ve yeni sahibi kendi taleplerini söyler. Yani ben “KHK”yı ilk kez duydum. Çünkü ilk KHK idi bizimki... Kapanan üniversiteler KHK'sı. 21 Temmuz [da oldu]. Zaten darbe çok ön görülemez bir şeydi. Onunla birlikte KHK geldi. Yani biz okulu düşünürken darbenin olması aklına gelmez yani, ardından KHK'dan etkileneceğin. Öyle en kötü senaryo okulun satılmasıydı. Çünkü malların el konulan bir adam var, o okulun sahibi. Ne olacak, satılacak. Sinir bozucu şeyler. Polis niye okulda, n'oluyor? Sonra merak edip gidenler olmuş. Ben hiç merak edip gitmek istemedim. Ondan sonra bütün işte şey o nedir KHK nedir içeriği nedir? Ondan sonra o gün müydü acaba, okudum anlamadım tam olarak. Sinir bozukluğu kafa karışıklığı ve endişe başladı, günün geri kalanında. O ilk şaşkınlıktan sonra artık endişe başladı. Pazar günü çok endişeli geçti, bize ne olacak. Çünkü bizimkinde çalışanların adı geçmiyordu. KHK'nin içinde. Yokuz aslında yani. Yokmuşuz gibi. Yani okul binası, malları, yani mallardan bile bahsedilirken çalışanlardan bahis yoktu. Öğrenciler şuraya gidip şöyle olacak, böyle olacak, başka okullara... tam hatırlamıyorum ama bizim bahsimizin olmadığını çok iyi hatırlıyorum.”

“Ben evde uyuyordum ve cumartesi günü. Telefonum da uzaktaydı ve sürekli whatsapp mesajları geldiğini duydum. Allah Allah, sabahın köründe noluyor diye baktığımda bunu öğrendim ve tabii şok. Böyle bir şeyi kesinlikle beklemiyordum. Mesela herkes şey diye soruyor “Hiç mi anlamadınız? Belliydi” falan filan. Tabii ki bazı problemler olduğunu anlıyorduk, tabii ki hükümetle üniversitenin arasının çok iyi olmadığını fark ediyorduk ve biliyorduk ve söyleniyordu da bu çok gizli bir bilgi değildi. Ama böyle bir sonuçla karşılaşılacağını, zaten bir de darbeden 1 hafta sonra kapatıldı ya, biz o 1 haftalık süreçte üniversiteye gitmeye devam ettik. Evet bir sessizlik, bir gariplik vardı ama hep şey diye söyleniyordu, “Bir kayyum üniversite rektörü atanacak” diye. Ya da garantör üniversiteden bir rektör atanacak ve üniversite bir şekilde hayatına devam edecek diye. Biz sonuçta YÖK'ün personeliyiz, YÖK bizim işe alımımızı onaylamış,

o yüzden kapatılma gibi bir sonuçla karşılaşacağımızı hiç ummadım. Bir de kapatılma olduktan sonra da “nolacak ki bize” gibi düşünüyorduk, yani hani işte belki adı değişir üniversitenin, güvenlik soruşturmaları yapılırsa hem biz hem de öğrenciler devam ederiz diye düşünüyorduk.”

“...Yani herkes tabii önce çok büyük bir korkuyla karşıladı durumu, “acaba daha kötü bir şey gelir mi başımıza” diye. Ama işin ilginç tarafı başımıza hiçbir şey gelmedi. Biz bir boşluktaydık. Bize hiç kimse sormadı neden bu üniversitede çalıştınız diye. Bilgimize de başvurulmadı.”

“Mallar bile düşünülmüş, çalışanlar düşünülmemiş dedim yani. Çok kızdım. Ondan sonra. N'apayım... ilk başta ben ne yapacağım, işim ne olacak [soruları] bir süre gelmedi [aklıma]. Bize ne olacak, diye düşündüm hani. Ne olacak, nasıl bir yasal süreci var bunun, tutuklama gibi şeyler, sonra bir sürü söylentiler çıktı. İşte gözaltı olabilir, soruşturma olabilir. Böyle bir kaos, söylenti kaosu, spekülasyon kaosu oldu. Bazı avukatlara sordum tabii ki. Onlar da tam bilmiyordu, tam çözemediler, hâlâ da böyle. Sebebi şey, bizimkinde çalışanların bahsi geçmediği için çok muğlak bir KHK olması.”

“...yok, biz çeşitli yerlere dilekçe verdik. Çünkü maaşımız içeride kaldı. Tazminat yok, falan. Hiçbir şey yok. Ondan sonra cevap alamadık biz ya. Kimse cevap alamadı. Yani muhatap bulunamadı. Hani “biz değiliz muhatabınız” [dediler]. Yine sebebi bizim bahsin KHK'da geçmemesi. Kurum olarak da muhatabımız yoktu yani.”

“Ya hayatım çok değişti. Hayatıma endişe girdi. Güvensizlik hissi girdi, duygusal olarak bahsediyorum. Bu kadar büyük bir haksızlığa uğramak, bunun kötü duygusu girdi. İşsizlik girdi. Çaresizlik girdi, çünkü nereye başvurulacak n'olacak, o belirsizlikle birlikte. Öyle...”

“...Her üniversitenin ders istediği bir dönemdi. Ve üniversitelere ders vermek istediğim zaman bile sırf benim değil, tüm arkadaşlarımda bu sebeplerle reddedildiğini biliyorum. Ve bizi reddedenler de aslında bizim arkadaşlarımızdı. Onların da yapabileceği bir şey yoktu. Zamanın ruhu onu gösteriyordu. Böyleydi.”

O zamandan sonra, hayatınız nasıl değişti?

“Refah seviyem düştü tabii, ailemin desteğine rağmen. Ki ara ara iş yapmama rağmen. Öğretmen olduğum için ders verdim. İşte kursta çalıştım. Ama şöyle normalde yapmayacağım, çünkü benim tecrübem çok fazla, yapmayacağım derken o anlamada yani. Onun çok altında işler yapmak durumunda kaldım, bu da refah seviyemi düşürdü. Daha fazla evdeydim, çok daha fazla. Tabii çalışırken daha çok dışarı çıkıyordum. Daha çok dışarda yemek yiyordum. Evde yemek yapmaya başladım, soruyorsan. Çok tasarruflu bir insan oldum. Konserve yaptım ilk kez hayatımda, çok karlıymış. Ama kafa boşaltıyor. Çiçek bakmaya başladım, evle uğraştım. Evdeydim yani öyle geçti... Çok yalnızlaştığımı hissettim. Kapanan okullar dayanışması gibi bir şey ya ben görmedim ya da olmadı bilmiyorum. Ama kendi açımdan konuşuyorum, onun eksikliğini hissettiğim için, o anlamda yalnızlaştım. Çalıştığım yerdeki insanlarla çok girift bir ilişkim yoktu. Böyle

ekstra bir şey beklemiyordum ama bir sorun çevresinde inşalar kenetlenmesi beklenir... miş. Böyle büyük bir sorun yaşayınca görüyorsun. O noktada çok yalnız hissettim peki. Kimse de duymadı yani bizimkini. Çünkü böyle bir şey olmayınca, hani topluma duyurmak... bir İzmir'deki bir okulda bir basın açıklaması oldu, başka da diğerlerini bilmiyorum ben hiçbir kapanan okulda böyle bir şey yapıldı mı? Dolayısıyla bir sürü insana aynı şeyi defalarca kendimi anlatmak zorunda kaldım." Niye kapandı, sahibi kimdi, siz orada ne yapıyordunuz? Bu arada okulda her şey normaldi. Çok, olabildiğince normal bir çalışma düzeni. Bırak yani bir cemaat ya da dindarlık, muhafazakâr bile asla demeyeceğin, standart özel okul. İyi bir ortam vardı yani...

"Yani sinirlenmekten sıkıldım birinci yılın sonunda. Sırf sinirlenmekten sıkıldığın için adapte olmak zorunda kalıyorsun. Bir de sonsuza kadar üzülemiyorsun onu fark ettim. Sonra daha bir hareketli olmaya karar veriyorsun. Ama o da çok çok değil. Yine bu olaylardan önceki hayatım gibi değildi. İyi halimde de değildi aslında, çünkü sorun devam ediyor. Sorun orada yani. Artı işte bu, işe alınmamam [meselesi]. Çünkü bizim bu yazılı olarak men edilme yoktu. Öyle bir isim geçmediği için ama işyerleri çok korktuğu için, bir açıklama yapılmadığı için. Yani okullar kapatıldı, oradakiler için soruşturma yapıldı mı? Mesela bunu biz de bilmiyorduk. Bizimle ilgili soruşturma mı yapılıyor ne yapılıyor. O yapılması gereken, madem böyle bir şaibe var, suç var ya da suçlama var. Beklenen o, soruşturma yapılır. Bahsedilen suçu yapan biri varsa işte mahkemesi devam eder ama diğerleri aklanır. Asla böyle bir aklanma olmadı. Böyle bir açıklama olmadı. Dolayısıyla kurumlarda hep korktular, bizi çalıştırmaktan." "En son nerede çalıştınız hocam?", işte İpek Üniversitesi'nde çalıştım. "Hadi ya" ya da "hay Allah niye orada çalıştınız?" sanki böyle olacağını biliyordum da ben. Sanki bilerek girmişim gibi yani çok çok beni geren sorunlarla karşılaştım.....Kapanan okul hocası mıydı? Çok ucuz ders veriyormuş. Bunu ders almayı düşünen biri dedi bana. Ne güzel al dediğimi hatırlıyorum. "Ya insan şey yapıyor, bir düşünüyor ucuz olsa bile. Baya ucuzdu çünkü. Al yani işte ne olacak yani. Sonra almadı hatta, zannedersem."

"...İşte ilk başta ben, üniversiteyi devlet üniversitesi yapacaklar, bizi de soruşturmadan geçirirler, sağlam çıkanlara belki bir kadro teklif ederler filan gibi düşünüyordum. Eylül'de yeni bir üniversite gibi oraya tekrar devam ederiz gibi oluyordu. Sonra yavaş yavaş böyle bir şeyin olmayacağını ve uzun bir süre işsiz kalacağımı anladım. Bu tabii öfke yaratıyor, "ne yaptım da bu başıma geldi" diye. Ama yapacak da bir şey yok, çevreyi görüyorsun, seninle aynı ya da daha kötü durumda olan insanları görüyorsun. İşte o süreçte elimdeki işleri bitirmeye, makalelerimi göndermeye çalıştım. O süreçte işin ilginç tarafı, bir 10-15 gün gecikmeli de olsa doçentlik başvurumun işleme alındığını öğrendim. O çok büyük olumlu bir göstergedydi yani. Demek ki hani "sistemdeyim" yani. Tamam iş bulamıyorum ama doçentlik başvuruları tamamen durdurulanları da duyduğum için o sürecin devam ediyor olması çok olumlu bir gelişme oldu. Çok mutlu edici bir gelişme oldu ve ondan sonra o evrak gönderme, dosya hazırlama gibi işlerle çok uğraştım ama tabii içimde de hep bir korku var, acaba başvurumu bu durum etkileyecek mi diye. Bir de şöyle bir şey oldu, Nisan 2017'de bizim alanımızla ilgili bir e-mail grubuna başka bir üniversitenin bizim alanımızla ilgili eleman aradığı maili geldi. Bir de ilginç bir

şekilde parantez içine de yazmışlar, “kapatılan üniversitelerden olmak sorun değil” diye. Bu çok ilginç bir bilgi yani, özellikle bunu yazmış olmaları da ilginç. Çünkü artık bir yerlere başvuraya başvuraya en sonunda ben artık başvurmayayım, en azından bir süre daha duygusuna kapılıyorsun. Oraya başvurduk. Benimle aynı alandan bir arkadaşım ve başka alanlardan arkadaşlar da başvurdu. Ve hepimiz mülakata çağrıldık. Ve ben ve diğer arkadaşım bizim bölüme alındık ve orda devam ettik.”

Direnme mekanizmaların neydi, olmayan neydi? Keşke şu olsaydı daha dirençli olabilirdim diyebileceğin şeyler var mıydı?

“Ya olmayan, buna maruz kalan insanların dayanışmasıydı. O zaman daha güçlü olabilirdin. Nasıl direndim? Tamamen benim kişisel sosyal çevrem yani, ailem ve arkadaşlarım. Bu kadar.”

“Yani belki işleri yoluna koymak açısından pek bir faydası olmazdı ama bizim alanımızın ve genel olarak akademik camianın daha tepkili olması, en azından konuyla ilgili olması olumlu olurdu. Aslında şunu da anlıyorum, niye ilgilenmediklerini de anlıyorum, hak da veriyorum, çünkü bu çok insani bir şey. Ama ilgilenmedikçe yaşadığımız şeyler oldukça artıyor, işte üniversitede yaşanan öldürülme vakası maalesef. Aslında ona ne kadar suskunsak, aslında diğer mağduriyetlere de aynı derecede suskunuz, çünkü susuyoruz yani. Susmamak dışındaki alternatifler susmaktan daha kötü olduğu için, hepimiz, ben de dahil susuyoruz, bekliyoruz. Bakalım, nereye kadar.”

“Şey de iyi gelmişti bana. ADA (Ankara Dayanışma Akademisi). Sonra gitmedi ama. Kendi benzerleriyle beraber olmak iyi gelmişti. Bir de ben okuduğum için daha fazla okudum. O hep iyi gelmiştir bana, öncesinde de. Böyle el işi, bir yerleri süsleme çiçek yetiştirme onları yaptım. Mutfağa daha çok girdim. Daha fiziksel şeyler yapma ihtiyacı hissettim. Güzelleştirici, estetik şeyler (gülüyor). Böyle televizyonun önünde oturup saatlerce yapmadım. Böyle hareket istediğimde yaptım. Daha fazla televizyon de izledim ama, daha önce hiç izlemiyorken. Çünkü yine ne olduğunu anlamayınca bakıyorsun tabii her an bir şey çıkabilir. O ilk travması, yani bir anda iş kaybetmek artık seni şartlıyor, artık her an bir şey olabilir. Yeni bir KHK çıkabilir. Yeni bir şey başına gelebilir. Aslında bu duygu hep vardı. Aslında hâlâ var. Ve çok kötü bir şey bu. Bu bence iş kaybetmekten daha kötü. Başına ne geleceğini bilmemek, her an kötü bir şey olabileceği, her an bir KHK çıkabileceği. Her an suçlanabileceğin, çünkü suçlandık yani, aslında. Bu dönem öyle bir dönemdi. Her an bir şey olabilir.”

“Elimden geleni yaptım. Sosyal çevre desteği, aile desteği, arkadaşlar...Yani ailem hem maddi hem manevi destek oldu. Onlar buraya geldi zaten hemen, bir süre sonra. Çünkü ben oraya gidemedim. Hareketsizleştim ben yani. Onun dışında yalnız bırakmadılar. Arkadaşlar... benzer arkadaşlar... Şey içi destek, dayanışma pek olmadı, okul içi yani benim durduğum yerden, yani nasıl anlatayım... ne maddi ne manevi birbirini kollama ya da dayanışma olmadı. Korkuldu bence. Yani şöyle bir şey olmuş olabilir, empati kurmaya çalıştığımda, çok iyimser düşündüğümde, “hani okulun sahibinin böyle bir şeyi var. Biz de bir şeyleri savunursak okulu savunmuş oluruz gibi olabiliriz. Okulu

savunursak acaba okulun sahibi gibi olabilir miyiz acaba?” diye düşünmüş olabilirler. Yani böyle tarafı olmayan bir durumun içindeydik biz. Yani ortada yapılan bir şey yok yaptığımız bir şey yok. Ama bir sorun var. Sorunun iki tarafı var ama biz hiçbir yerdeyiz.”

“Daha fazla, herhalde daha fazla dayanışma olmasını istedim ben. O olmadı yani. Yani insanlar bir araya nasıl geleceğini bilmedi. Hep suçlanma korkusu. Korkuyla yaşamak hiç hoşuma gitmedi bu dönemde. Her şeyin ucunda bir korku vardı. Yani avukata gitmekten bile korkanlardı vardı aslında. Sanki avukat illegal bir şey, bir araç ya da bir yer. Çünkü benim ilk refleksim avukata gitmekti, doğal olarak. Çünkü şeyden başla, bir hukuki metin var. Anlamamaktan başla. Devamında ne olabilir? Yani ilk aklıma gelen şey oydu. İlk ihtiyaçlarımdan biri oydu.”

“Kendime baktığımda, ilk andaki hareketsizlik tamamen parasızlık tamamen ne olduğunu anlayamama. Biraz daha ufak tefek para kazanınca biraz daha iyi oldum. Başka ne oldu. İşte gözaltı gerginliği vardı onlar gerçekleşmeyince de daha iyi oldum. İnanılmaz gerildim o zaman. Başına ne geldiğini bilmeden, bilemediğin bir konuda sorgulanmak herhalde korkunç olurdu. Söyleyecek bir şey yok. Çünkü biz sadece çalıştık yani olay bundan ibaretti. Bu söylentiler kalkınca daha iyi olduğumu hatırlıyorum.”

“Öğrenciler çok tatlıydı hani böyle çalışanlar arası bir dayanışma bir araya gelme olmadı ama bütün kapanan okulları kastediyorum, bütün Türkiye çapında. Öğrencileri, herhalde her zaman hep çok sevdim onları da mesela orada burada görüyorsun rastlıyorsun filan. Hani o şok olmaları çalışmıyor olmaları, ne yapıyorsunuz hocam işte, öyle özel ders veriyorum. Gözlerindeki şey filan. Tabi onlar çok şaşırıyorlar yani. Onlar daha çok destek oldu bence. Çok aradılar filan, aradılar sordular. Onlarla yemeklere çıktık. Ama kendi aramızda öyle bir şeyler yapmadık. Yemek filan değil, bir araya gelmedik hiç. Başka gruplarla geldim ama. İşte ADA, ODTÜ mezunlarında bir yemek vardı yine böyle bir dayanışma yemeği, kendi aramızda yoktu. Sadece haberleşme grubu vardı. Yani yeni bir şey çıktığında duyurma filan gibi o kadar. Türkiye çapında. Kaç okul 15 okul mu kapatılmıştı? O 15 okulun çalışanları ama herkesin olduğu değil tabi bazı katılımcıların olduğu. İzmirli çalışanlar işte, haberleşme şeyini yapanlar daha çok onlardı.”

Profesyonel destek aldın mı?

“Aldım. Ailem önerdi onu. O çok iyi oldu evet. Psikologdan. Daha güçleniyorsun. Normal işte hani ne diyeyim. Dostlarıyla ailenle yaşadığını daha profesyonel biri şeyi hatırlatıyor sana kendi değerini. Çünkü bir değersiz hissetme var. Yani tek kalemde çizilme ve bir daha görülme gibi, şey hissetmişim ben. Sanki bir dosya var, çeşitli dosyalar var tabi birilerinin masasında bir yerlerde. Bizimki yere düşmüş gibi hissetmişim. Biz yokmuşuz gibiydi yani. İnsanlar da yine bilmediği için. Daha güçlendim. Amacı oydu zaten. Değerini hatırlatma. Bunun dışsal bir şey olduğunu kafanda... çünkü içsel dışsal da birbirine karışıyor orada hatırlattı. O sınırı çizdi yani. Bir şeye maruz kaldığımı. İşte bunun geçeceğini bunun bir dönem olduğunu. Bunun annem de söylüyor ama psikolog söyleyince daha şey oluyor sanki, ne biliyim, tarif edemedim.”

“...Yok almadım. Yani, tatile gittim. Zaten yaz ayıydı ve güzel bir tatil yaptım. Tabii bu konuda ailemin ve arkadaşlarımin ve bu tatili yapabilecek imkanımın olmasının büyük bir payı var.”

Geleceği nasıl görüyorsun?

“Çok zor ya bu soru... iş anlamında mı? Ya bu dönemin ben artık bitmesini istiyorum. Olabildiğince kısa sürede. Ne zaman biteceğini de bilmediğim için, gelecek planı yapmıyorum şu anda. Şeye odaklıyım. Dönemim bitmesine odaklıyım. Dönemin bitmesiyle kastım. Bizim bütün alınan hakların geri verilmesi ve diğerlerinin diğer bütün KHK'lıların. Bunun adının OHAL olması veya başka bir şey olması değil bütün olanların giderilmesi. Dönemin bitmesi olacak. Öyle çok umutlu değilim ben hâlâ, umut dolu değilim ama tabii ki de bitecek. Ya böyle nasıl anlatayım. Bitecektir tabii, ama böyle çok pozitif çok umutlu beklemiyorum. Çünkü bir de kriz var ekonomik kriz var. Yine gelecekle ilgili belirsizlikler yani. Günlük hayattaki bütün bu şeyler umudumu kırıyor tabii. Kendimle ilgili çok büyük bir tahayyülüm şu an en azından konuştuğumuz sırada yok. Çok umutsuzum. Çöktüm değil yani. İyi de oldum bir şekilde. Bunlar yer değiştiriyor sürekli. Yani şey duygusu oluyor bende, kurumlara flân dönmek istemiyorum. Şöyle diyeyim, dur. Kurumlarla genelleştirdiğimi hissediyorum. Ve tekrar bir kuruma dönmek, çalışsam ben artık. Daha önce öyle bir duygu yoktu. Ben sürekli çalıştım. Çalışmak hayatın bir gerekliliği, çok da gündem etmezdim işimi bitirirdim pratik bir şekilde. Hayatıma böyle bir şey girdi. Çalışmanın anlamsızlığı. Çünkü çalışıyorsun çalışıyorsun çalışıyorsun bir günde başına böyle bir şey gelince ne içindi bunlar diyorsun.”

“...yola giren bir şey yok ki yani hukuki anlamda kazandığımız bir hak ya da olayın giderilmesi gibi bir şey var mı, bir değişiklik yok. Yani OHAL kalktı denildi ama fiilen değişen bir şey yok. Çünkü değişmesi için. Hani biz işten atıldık, atılmış olduk. İş sağlanması lazım. Yani o yapılan haksızlığın giderilmesi lazım. Tersinin yapılması lazım. Öyle bir şey yok. Ya da tazminatır maaştır, içerdeki. Onları da almadık. Değişen bir şey yok. Hâlâ bir açıklama da yok. Yani bu okullar kapatıldı, ama çalışanlarla ilgili bir sorun yoktur, böyle bir açıklama bile yok. Kaldı ki diğer büyük haklar.”

Kapatılan üniversite çalışanlarının yaşadıkları deneyimlerin ortak yanı, kişisel bir iş kaybı yaşamamanın ötesinde, çalıştıkları kurumların kapatılması nedeniyle, işsiz kalmalarının yarattığı belirsizlik duygusudur. Ayrıca, iktidarın darbe girişimiyle ilişkilendirdiği üniversiteleri kapatma kararının hayata geçirildiği KHK uygulaması, kanun hükmünde kararnamelemlerin ilklerinden biridir, dolayısıyla KHK'ların yaratacağı sonuçlar, itiraz yolları vb., konularda büyük belirsizlikler olması nedeniyle, bu üniversitelerde çalışanların yaşadıkları belirsizlik duygusunun oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Üstelik, bu KHK'larla kapatılan kurumlarda çalışanların, kurumun kendisine yönelik siyasal atıflarla nasıl ve ne ölçüde ilişkilendirildiği de belirsiz olmuştur. Katılımcılar, işsiz kalmanın yanı sıra, kendilerine yönelik başka uygulamalar olup olmayacağı konusunda belirsizlik duygusu ve tedirginlik yaşamışlar, süreç hakkında hiçbir resmi bilgiye ulaşamama nedeniyle bu duygu

sürece içinde pekişmiştir. Genel olarak özel-vakıf üniversite çalışanları arasında önceden de bir iletişim ağı, örgütlenme vb., dayanışma ağlarını oluşturmaya yardımcı olabilecek yapıların olmaması, her çalışanın bu travmatik deneyimi kendi başına yaşamasına neden olmuş ve dayanışma duygusu, aynı hak ihlalinin mağdurları arasında oluşamamıştır. Katılımcılar, işsiz kalma sürecinde yaşadıkları maddi kayıpların yarattığı olumsuzlukları genellikle aile ve arkadaşların desteğiyle aşabildiklerini, yeni bir iş bulma sürecinde, kapatılan üniversite çalışanı olmaları nedeniyle uzun süre yeni bir iş bulamadıklarını, üstelik bu süreçte açık bir, nedeni belirsiz damgalama süreci yaşadıklarını belirtmişlerdir. Üstelik bu dönemde resmi enformasyon süreçlerinin yokluğu nedeniyle yayılan ve gerçekliği test edilemeyen, “haklarında devlet tarafından soruşturmalar” olduğu duyuları gerek işveren olan diğer kurumlar gerekse katılımcılar açısından engelleyici olmuş, yeni hak kayıplarına yol açmıştır.

Bu süreçte yaşanan travmaların giderilmesi, yaşanan hak kaybının yarattığı belirsizliğin yarattığı şok duygusunun anlamlandırması açısından, profesyonel psikolojik destek almanın yararlı olduğu bazı katılımcılar tarafından belirtilmiş, bununla birlikte gerek maddi yetersizlikler gerekse başka kaçış yollarına başvurulması nedeniyle psikolojik destek alınmamıştır.

Katılımcıların aktarımları, gelecekle ilgili iyimser olmadıklarını göstermektedir. Bunun nedeni, çalıştıkları kurumların kapatılması sonucunda uğradıkları hak kayıplarının giderilmesi konusunda herhangi bir yasal düzenleme yapılacağına ilişkin belirtilerin olmamasıdır. Bazı katılımcılarımız, yaşanan deneyimin genel olarak çalışma hakkının ihlali anlamına geldiğini düşünmekte ve bu nedenle duygusal olarak “çalışmak” eyleminin kendisinin anlamsızlığını vurgulamaktadırlar. Burada söz konusu olan genel bir güvensizlik ve hayatın çalışmayla ilgili bölümünde ortaya çıkan belirsizlik ve kontrol kaybı duygusudur. Aktarılan deneyimler, yaşanan bütün hak ihlallerinin bütüncül bir değişimle ortadan kalkabileceğine dair paylaşılan bir kanaat olduğunu göstermekte; OHAL sürecinin bütün sonuçlarıyla ortadan kalkması yoluyla ancak gerçek bir adaletin sağlanabileceği düşünülmektedir.

7. Grup: Üniversitelerden İhraç Edilen Akademisyenlerin Deneyimleri

Ne oldu?

“...15 Temmuz darbesinden sonra OHAL'in ilanıyla sadece Cemaate değil, biz muhaliflere, sola, devrimcilere, Kürtlere baskının genişleyeceğini bekliyorduk. Ama bu dalganın yavaş yavaş geleceğini düşünüyorduk. Eylül'de Kocaeli'nde arkadaşlarımız atılınca bunun arızı bir durum olduğunu, üniversite yöneticilerinin öznel süreçlerinden kaynaklandığını düşünmüştük. Ancak 29 Ekim'de biz atılınca bunun öyle olmadığını idrak etmeye başladık.”

“...İmza meselesi nedeniyle 3 tane soruşturma geçirdim. İmzayı ilk gördüğümde, yine bir imza imzalayacağız, daha önce de çok imza atmıştım, gereksiz gördüm açıkçası. O sırada da yoğundum sonra bir baktım Cumhurbaşkanı etrafı yakıp yıkıyor. Tekrar metne baktığımda benim de imzalamam gerektiğini düşündüm ve imzaladım. 2. imzacıyım. Bizim üniversitedekiler direk ev baskınıyla gözaltına alındılar. 3 kişiydiler. 1 gün kaldılar. Biz o gözaltılara tanıklık ettik falan ben açıkçası o zaman imzalamadığım için çok pişman oldum. İmzaladığım süreçte ailem de yanımdaydı, annem- babam -kardeşim de yanımdaydı. Onlarla da görüştüm. Dedim ben böyle bir imza attım. Muhtemelen gözaltına alınacağız biz de. 15 gün geçti kimse gelmedi. Muhtemelen artık gelmezler diye düşündüm. Sonra bir sabah kar maskeli şekilde sabah 5 gibi ev baskını oldu. Ellerinde silahlarla, filmlerdeki gibi yat yat yat diyerek. Ailem de evdeydi, misafirlige gelmişlerdi Bolu'ya o sırada bendeydiler. Daha önce gözaltılarım olduğu için ben biraz da biliyordum o süreci. Bütün sokakları kapatmışlar. Evim tam köşedeydi 3 sokağı da trafiğe kapatmışlar. Yani bir teşhir de vardı. “Burada bir terörist var”. İki kere falan evimi değiştirmek zorunda kaldım. Basını çağırmışlar falan. Sabahın 5'inde doğan haber ajansı falan. İnternette o görüntüler var. Şöyle bir durum oldu. Bunu çok paylaşmadım, gerek duymadım. Kelepçeyle çıkarmak istediler. Arkadan kelepçeyle çıkarmak istediler... Avukat yok ... Sonra arabanın koltuklarını falan söktüler, garip bir şekilde. Arabayı aradılar. Sonra beni alıp okula götürdüler. Okulda da bir teşhir havası. Etrafımda da 10 tane polis var. Kelepçesiz, koluma da girmiyorlar. Okulda biraz yumuşadılar. Ya hocam bizlik bir şey yok savcılık falan... Ya dedim siz işinizi yapın. Odayı da ayrıntılı aradılar... O gün ise okula da götürdükten sonra gözaltına alıp götürdüler beni. Emniyette bir sıkıntı yaşamadık. 10 kişiydik aldılar götürdüler. Oturduk biz bir yere, ifadelerimizi aldılar. Hücreye falan kapatmadılar yani. Sonra iki tane avukat geldi, nispeten sosyal demokrat. Sağ olsunlar o ortamda gelip bizim müdafiliğimizi yaptılar. Akşam da serbest bıraktılar bizi. Ben savcılıktan o kararı alıp terörle mücadelede ön inceleme yaptılar. Bilgisayarımı aldım. O gün bitti benim için her şey. Dedim bundan sonra ne yaparlarsa yapsınlar artık. O gün rahatladığım kadar hiç olmamıştı. Kaygılarım bitti. Ondan sonra dedim artık canı cehennemde. 15-16 gün sonra aldım bilgisayarımı. O 15-16 gün benim için cehennemdi, uyuyamıyordum. Psikolojik olarak, bu süreçlerden geçmiş biri olarak kendimi şey hissediyordum. Burası Türkiye olabilir, ben daha önce öyle şeyler yaşadım, atlattım. Bunlar da geçer. Ve bile bile imza attım. O nedenle rahatsız değildim. Sadece benim

üzerimden gruba bir etiket yapıştırma halini istemedim. Okulda çok problem yaşamadık sonraki süreçte ama yerel basın sürekli bizi işliyordu. Fotoğrafımızı falan paylaşıyordu. Tehditler aldık. Evin fotoğrafları çekilmişti o gün basından. Ev sahibim tehdit edildi. Ev sahibi açık açık söyledi bana. Dedi bana da sana da bir şey olmasın, çıksan iyi olur dedi. Kışın ortasında evi değiştirmek zorunda kaldım. Sonra onu da değiştirmek zorunda kaldım. Okulda soruşturma bize açılmadı hemen. Taa ki darbeye kadar. 15 Temmuz'a kadar bize soruşturma açılmadı. Sonradan açıldı. Biz zaman aşımına uğramıştır bize böyle bir soruşturma açamazsınız diye itiraz ettik. Sonra peşinden bir soruşturma daha açıldı. 3 tane soruşturma açıldı. Bana 3 tane açıldı, diğer hocalarımıza 2 tane açıldı. Benim geçmiş davalarımı da sorgulamaya başladılar bu sefer. Hani geçmişte cezaevine girmişsin... 2006-2007.... 10-15 sene geçmiş üzerlerinden. Ben de dedim yargıldım, o süreçler geçti diye savunma verdim. Üzerine bir de işe girmişim, güvenlik soruşturması yapılmış, onlar artık arşivden bile kaldırılmış. Ama MİT'in raporlarına göre açtılar herhalde o soruşturmayı. Sonradan bizim biraz canımızı sıkan yerel basındı. Mesela üniversite ile ilgili bir şey oluyor. Siz önce aranızdaki teröristleri atın diye hemen başlıyorlar.”

“...Diyelim kampüste yürüyoruz birkaç tanesi yanımızdan geçiyor. “Burada çok kan dökülecek, siz göreceksiniz, devran dönecek bir gün sizin kafanıza sıkacağımız günler de olacak, hoca olmasanız biz size ne yapacağımızı bilirdik.” Gibi şeyler. Çok iyi hatırlıyorum. Bir kadın bir erkek karşımdan geliyorlar. Çocuk kadına bunu tanıyor musun diyor. O da “tanımaz mıyım bu orospu çocuğunu diyor”. Ne diyeceksin... Tepki versen başka bir şey. Sosyal medyada sürekli etkinlikler yapılıyor, yaygınlaştırılıyor.”

“...Bir de beni çok etkileyen şey, sürgündeki arkadaşlar. Özlüyoruz. Onlar da çok özlüyorlar. Hatta daha çok özlüyorlar. O şuramda bir acı; hemen gözlerim doluyor...”

“... İhraç edildiğimi gece evde öğrendim; KHK çıktığı haberini alınca listelerde adımları aradım. Bir süredir bekliyorduk aslında; bu yüzden şok olmadı. Annemler sevindi hatta belirsizlik son buldu.”

“...Benim için imza süreci acılı bir döneme denk geliyor. 4 Ocak'ta annemi kaybetmiştim. O dönemde maillerimi takip edememiştim; önüme gelen imza metnini bir çılgılık olarak imzaladım. Bu çok basit, insani bir adımdı; vicdan azabı sonucunda atılmıştı, asıl onlar politikleştirdi. Bence bu politik bir hamle değildi hatta hayatımdaki en az politik olaylardan biriydi. Ben hemen akabinde toplantılara, dayanışma süreçlerine katıldım. Ankara'da büyük bir toplantı yapılmıştı mesela. O dönem okul da devam ediyordu. Çok güç bir dönemdi. Kendimi hiç okulda hissedemedim. Kocaeli, Düzce, Bolu art arda ihraçlar olurken okul devam ediyordu; bu dönemi çok zor geçirdim. Haziran sonunda atıldım. Muazzam bir rahatlama idi. Özgürleştikimi düşündüm. Ben vakıf üniversitelerinde çalışıyordum. Akademiyi çok yüceltmiyordum. Yaptığım işin bilim emekçiliği olduğunu, neoliberal süreçte üniversitelerin şirket mantığıyla yönetildiğini, bilginin gerçekten metalaştığını söylüyordum. 2014 yılında bir işçi çalışmasını tamamlamıştık. Her çalışma insana bir şey öğretir ya bu çalışma, işçi sınıfı bana direnmeyi gösterdi. Bunun kişisel gurur meselesi olmadığını öğretti. Atılmak beni ne idüğü belirsiz sınıfsızlıktan kurtardı. Direnmenin, geri dönmemin bir sınıf mücadelesi olduğunu öğretti. “Beni nasıl atarlar”

diye düşünmedim hiç; vazgeçilmez olmadığımızı, alleme-i cihan olsak da yerimizin doldurulabildiğini biliyordum.”

“.. Bi de ayrılmamız biraz olaylı oldu; taş attılar filan. Her birimizi güvenlik ordusu ve polisle odalarımıza götürdüler. Bu alay tüm kampüs boyunca benimle yürüyordu. Yani tüm kampüs gördü. Çok kötüydü.”

“.. İlk şok yaşadım. Şok Şok... Bu çok erkendi... Beklemiyorduk. Ne olduğunu da anlayamadım. Sebebini de anlayamadım. Evet, öncelikle bir şoktu; çünkü aslında biz bunu beklemiyorduk. Sonrasında dalga dalga ihraçlar geldi. Uzun zamandır 20 seneden beri, öğrenci hareketinden beri toplumsal ve siyasal mücadelenin içinde oldum, bir parçası oldum. Sendikal mücadelenin içinde oldum. Dolayısıyla iktidardan gelen taarruzlara baskılara şerbetli idim. Ama bu son süreç şiddetli bir süreç oldu, şiddetli bir travmaya sebep oldu. Bu hem benim için hem de çevremdekiler için benzer etkide bulundu. Bu süreç sadece imzacılar KHK'lular için değil, tüm insanlar için böyle oldu. Çünkü bir korku dalgası yaratıyor, bir belirsizlik yaratıyor. Örgütlü bir direniş sergileyememek, onu siyasal bir mücadele olarak kotaramamak bir yenilgi hissi yaratıyor.”

Hayat nasıl değişti?

“Ben artık mağaza bakmıyorum; işportacı bile bakmıyorum. Tüketim alışkanlıklarımı değiştirdim. Zaten mütevazı bir hayatım vardı. Şimdi daha da kısıtım. Daha önce de işsiz kalmıştım, bu kısıtlamayı biliyordum. Günde 10 lira harcamaya başladım. Tabii ben şanslılardanım. Emekli olmuş olmam, eşimin çalışıyor olması vs., çocuğumun büyümüş olması, bakım bekleyen kimse olmaması nedeniyle şanslıydım. Gençler, küçük çocuğu olanlar, karı koca atılmış olanlar çok daha zor durumdaydı. Tuhaf ama annemin kaybı, ona bakmak zorunda olmamam bile durumu kolaylaştırdı.”

“Evdeki iş bölümü değişti tabii ama zaten öncesinde de keskin toplumsal cinsiyet rolleri yoktu. Biz devrimci insanlarız, ev içinde kadınlar şunu yapar, erkekler bunu yapar gibi bir rol dağılımı yoktu. Öğretim üyeliği nispeten rahat bir iş olduğu için zaten ev işlerinde epey görev almıştım önceden de. Çocukla daha çok ben ilgileniyordum. Sonra kreşe başlamıştı, rahatlamıştım ama genellikle yine ben götürüp getiriyordum. Ama şimdi ev içindeki sorumluluklarım arttı.”

“.. Bir işim vardı, okula gitmem gerekiyordu, dışarı çıkmak için bir motivasyonum vardı. O ilk bir hafta çok hissetmedim açıkçası, bir gündem var, arayanlar soranlar var. Eşyalarımı topluyorum. Orada çok fark etmedim. Ailemin yanına döndüğümde onunla çok kötü yüzleştiğimi hatırlıyorum. İlk sabah uyandım ee dedim kendi kendime ne yapacaksın? Hiçbir şey, aklıma hiçbir şey gelmiyor. Herkesin bir işi var. Mesela kardeşlerim işlerine gidiyorlar, herkesin bir hengamesi var. Ama ben böyle oturuyorum boş boş. Aklıma hiçbir şey gelmiyor. O anda şeyi hatırladım, bu bir boşluk dedim benim bunu avantaja dönüştürmem lazım. Yarım kalan iki tane makalem vardı. Buradan düşersem toparlayamam dedim. Çünkü yüksek lisansta da ben böyle bir şey yaşamıştım. O biraz daha özel bir şeydi. Anladım ki bu bir boşluk ve tutunmazsam giderim. Kardeşimin de inşaat şirketi var, kullanmadığı bir büro var. Gittim hemen orada bir masaüstü

bilgisayarım vardı yanımda götürmüştüm. Onu hemen oraya kurdum. Eve de kurmadım bilinçli olarak. Sabah kalkıyordum işe gider gibi büroya gidiyordum. O iki makalemi bitirdim, gönderdim. Tezim için etik kurulu raporu yazmamıştım, o başvuruyu yaptım, onunla bir-iki gün uğraştım. Sonra doktora tezime devam ettim. Orayı düzenledim, evden bir semaver götürdüm. Kahve makinesi koydum. Rutinim olarak gidiyorum her gün, en az 4-5 saatimi orada geçiriyorum. İşlerimi hallediyordum.”

“.. Süreci sertleştiren ve aşağı çeken öyle anlar var ki: Yerel gazetede çıkan saçma sapan haberler. Bu taşrada bu kadar sert yaşanıyor. Bunun değişmesi için Nobel filan almam gerekiyor.”

“.. İlk dönem dayanışma ile geçti – duygusal olarak da heyecanlı bir dönemdi. Bir barda 5-6 ay barmen olarak çalıştım. Arkadaşlar Beyoğlu’nda bir bar açmışlardı; o barda çalıştım. Bu bar KHK’lı arkadaşların gelip gittiği bir yerdi. Çalışırken barda makale yazmaya başladım. Sonra bar battı. Taksim giderek gerileyen bir yer oldu, diğer mekanlarla birlikte bu bar da battı. Böylece işsiz kaldım yeniden. Eylül’e kadar freelance çalıştım. Yayınevlerine redaktörlük, editörlük yapmaya başladım. Reklam metin yazarlığı. Bunları hale yapıyorum. Bu arada özel bir üniversitede bir projede çalışmaya başladım. Bu projede imzacı bir akademisyen başımızda idi. İlk defa bu proje ile mobbing’i ve sömürüyü gördüm; barda bu kadar zorlanmamıştım. Bir sene sonra atıldığımın tam ayırına varmış oldum; freelance işler azaldı, öğrenci hayatına geri dönmüş oldum.”

“Bu süreçte “akademik” çalışmalar yapamadım. Akademiden beklenen ses, beklenen destek gelmeyince soğudum. Pek çok akademisyen sinik tavırlar içinde idi. Akademiye zaten inancım çok yoktu bu süreçte daha da soğudum. Bu süreçte gelir getiren işlere yönelmek zorunda kaldım. Bir araştırma projesinde yine KHK’lı arkadaşlarımla beraber saha araştırması yaptım. Bana çok iyi geldi. Kendim de siyaset bilimci olduğum için akademiyle bağ kurmuş oldum. Maaşlı çalışmamız çok zor; şirketler korkuyor bize iş vermiyor. Bu nedenle geçici, güvencesiz, yarı zamanlı işler yapabiliyoruz.”

Başta çıkma mekanizmaları – direnme mekanizmaları nelerdi?

“2016 Şubat’ından beri başka türlü bir üniversite kurma yolunda düşünüyor çalışıyorum. Bu süreç bunu bir parça hayata geçirmeme vesile oldu. Bir bakımdan da beni biraz “tembelleştirdi”. Çalışmam gerektiğinden daha az çalışıyorum. Kişisel olarak kendine kötü davranan biri değilim. 2016 Nisan’ından beri Kampüssüzler olarak bir araya gelmeye başladık. Yeni alternatif bir eğitim nasıl olur, bunun üzerine düşünüyor, bunu deniyoruz. Bunu Marksist bir yöntemle yapmaya çalışıyoruz. Karşılıklı ilişkisel ve dinamik diye adlandırdığımız bir yöntemle, disipliner ayrımları reddediyoruz hem yol yöntem arayan hem de kendimizi beslemeye çalışıyoruz. Bu faaliyetlerimizin önemli bir bölümünü kaplıyor. Dayanışma akademileri koordinasyonunda olmak beni çok mutlu ediyor. Hayatım boyunca beklediğim şeyi bulmuş gibiyim. Neredeyse adamlara çok teşekkür edesim var. Yıllar önce bir doktora dersim vardı; şimdi bunun genişlemiş halini dostlarımla birlikte yapıyor gibiyim. Kampüssüzler, dayanışma akademileri aynı zamanda direnme mekanizmaları da.”

"Atıldığımızda arkadaşlarla buluştuk ve birbirimizi sağalttık; yan yana durarak birlikte güçlendik. Bunlarla baş edebileceğimizi düşünmüştüm. Arkasından birbirimizden kopunca, başka şeylerle yüzleşme sıkıntı yarattı. Aileme açıklarken zorlandım, ağıladığımı hatırlıyorum. Öğrencilerle vedalaşmak çok zordu. Evimiz dolup dolup taşıyordu başlarda. Ama bu sürecin sona ereceğini biliyordum, nasıl sürdürebiliriz diye düşünmeye başladım. Çok acı geldi. Her şey belirsizdi; evim, kitaplarım, eşyalar..."

"... İlk yaşadığımız şoktan bir süre sonra sıyrıldık. Ben Eğitim-Sen açısından iyi bir sınav verdiğimizizi düşünüyorum. Arkadaşlarım ve dostlarım açısından da iyi bir sınav verdiğimizizi düşünüyorum. Çünkü hiçbirimiz maddi ve manevi açıdan yalnız kalmadık. Bu çok önemli, bunun altını çiziyorum. Hep yanımızda birileri oldu, biz onları çağırmadan yanımızda oldular. Yeri geldi dertlerimizi dinlediler, yeni geldi yemeğe çıkardılar, yeri geldi maddi destek verdiler. Aslında herkes, toplumsal muhalefet bu sürecin toplumun ses çıkarma potansiyelini, direnme potansiyelini yok etmek amaçlı olduğunu kısa sürede anladı. Bu muhalefetin içinde oldukça bu travmadan sıyrılmaya başladık. Aslında bunun sebebi kişisel değil, toplumsal muhalefetin içinde olmaktan kaynaklanıyordu. Sallandık ama yıkılmadık. Toplumsal muhalefetin içinde olmak bize iyi geldi."

".. Direnme mekanizmam çalışmak oldu, doktora tezimin konusunu değiştirdim, konuşmaya gidiyorum, yazı yazıyorum. Çalışmak gerçekten çok iyi geliyor. Dergilere yazıyorum. Hayatımda ilk dersi atıldıktan sonra parkta verdim."

".. KHK öncesinde bir söylenti başlamıştı. KHK'dan bir hafta önce daha önce ihraç edilen arkadaşımız ile dayanışma yemeğinde bir araya geldik, ortak bir karar aldık. Şehirde kalmayı, üniversiteden çıkmamayı, birlikte direnmeyi planladık. Kentle ve öğrencilerimizle kurduğumuz bağlar vardı. Ama KHK sonrası başka türlü gelişti; başta birlikte olsak da kısa sürede dağıldık. Çoğumuz kent dışındaki üniversitelerde yüksek lisans doktora yapıyorduk. Her birimiz öğrenci olduğumuz üniversitelere dönmek zorunda kaldık. Birlikte olacağımızı, dayanışacağımızı, birlikte mücadele edeceğimizi düşünüyorken bir başıma kaldım. ...Dersimde çil yavrusu gibi dağıldığımız için bir dayanışma kuramamıştım. Önce Dersim Dayanışma Akademisinde sonra İstanbul'a geldiğimde İstanbul'da dayanışma akademilerinin içinde yer aldım. KESK'in direnişinde yer aldım ama kendimi tam ait de hissetmedim doğrusu. Ortak bir meslek grubu olmamanın sorunları vardı. Dayanışma akademileri başka bir ortaklıktı ama bu sefer bu grup içindeki sınıfsal farklılıklar gün yüzüne çıktı. Akademiye yeni girmiş olmam, tüketim alışkanlıklarım, sınıfsal durumum farklı olduğumuzu epeyce hissettirdi..."

".. Ben mesela birine şey dedim; ya dedim benim hayatımda hiç devlet yoktu, o hep benim karşımdaydı. Çünkü ben Ağrı'da çok travmatik şeyler yaşadım. Bu bir film sahnesi olarak anlatılır ama ben gerçekten gördüm. 13 tane cenazeyi bir panzerin arkasına bağlayıp bizim ilçenin sokaklarında gezdirdiklerini hatırlıyorum. Ve ben çocuktum. Ve mezarlığa gömmeler onları, götürüp dere kenarında bir yere gömdüler. Dolayısıyla devlet bana hep ceberuttu, zamanla bazen aramız iyi oldu. 5 yıllık bir evliliğimiz oldu ve boşandık. Anlaşamadık ve boşandık. Öncesinde devlet yoktu hayatımda ben yaşıyordum. 5 yıllık bir birlikteliğimiz oldu, bitti. Herkes evine şu anda. Ben bıraktım, o bırakmıyor."

Üstüne tazminat, nafaka istiyor. Böyle anlamlandırmalar yapmazsak işin içinden çıkamayız. Kendi yorumumuza kendimiz inanmamız lazım... Bütün bunları düşündüğümde aslında bizim yaşadığımız çok konforlu bir şey. Böyle bir karşılaştırma yapmak, böyle bir indirgemecilikle yaklaşmak da doğru değil. Ben kendi adıma konuşuyorum. Tabii ki insanların yaşamları, deneyimleri, geçmiş deneyimleri çok önemli. Benim haddime değil bunu sorgulamak. Ben sadece kendimi sorguluyorum. Bu sürecimi sorguluyorum. Dolayısıyla etkilenmiyorum açıkçası. Belki de böyle baş etmeyi becerebiliyorum diyim. Ben her şeyin anlamsızlaştığı zamanları yaşadım, yargılandığım süreçte. Hep kendime bundan daha kötü günleri aştın diyorum. Ve böyle kendimi besliyorum açıkçası. İyi de baş edebildiğimi düşünüyorum. Aksine kendimi çok çok iyi hissediyorum. Kendime hep diyorum, eğer ki 2. imza sürecini de kaçırsaydım çok kötü olurdu. Bir daha asla bu mevzuları konuşmazdım. Gerçekten çok utanırdım. İyi ki ben imza atmışım diyorum hep. Gurur ve onur duyuyorum.”

“...10 kişiydik kampüste. Mutlaka 5-6 kişi beraber yemeğe giderdik. Biz buradayız ne olacaksa olsun şeklinde durduk. Yani diğer hocalarım da gerçekten çok dik duruyorlardı. Tek araştırma görevlisi bendim. Bana çok güç ve güven veriyorlardı. Öğrencilerden de destekleyenler tabii ki vardı. Hem bizim öğrencilerden hem de dışardan öğrencilerden.... Diğer bölümlerden beraber çalıştığımız arkadaşlardan kötü tavırlar gördüm ama çok da etkilemedi beni açıkçası. Zorlanmadım. Çünkü sosyal desteğim vardı, bölümüm de iyiydi. Hocalarım da tez danışmanım da. Yine bölümde Kürt olup da “ya senin yüzüne bakamıyorum, keşke ben de imza atsaydım” diyen de vardı. Mahcubiyet yaşayan arkadaşlarım da vardı. İhraçtan sonra ise bazı şeyler hissettim. Hem ailemden hissettim. Beni en çok zorlayan da o oldu zaten. Çok samimi olduğum, müteahhitlik yapan arkadaşlarım var. Hiçbir şekilde bırak geçmiş olsunu tesadüfen iletişime geçtiğimde ben ihraç edildim dediğimde bitti her şey. Telefonları açmamak, bu konuyu konuşunca konuyu değiştirmek. O biraz zorlayıcı oldu.”

“.. Yaz dönemi disiplininden sonra Kampüssüzlerle birlikte çalışmaya başlamak beni toparladı. Kolektif bir süreç oldu. Bireysel çalışma sürecinden de çıkarıp istediğim kolektif bir süreç oldu. Kolektif olarak direnme mekanizmaları da örgütlemiş olduk.”

“.. İlk atıldığımda düşündüğüm bir bildiriye atmakla ilgili olmadıydı. Bir akademik yaşama biçimini yok edildi. Açıkçası ben imza atmamış olsaydım bu biçimde kalamazdım. Bir akademik kimlik yok edildi. Bir süre sonra geçim derdi baş gösterdi, korkuya kapıldım. Ama zamanla bir şekilde hayatın devam ettiğini de gördüm.”

Profesyonel destek aldınız mı?

“...Psikolojik desteğe ihtiyaç hissetmedim açıkçası. Hissetseydim talep edebilirdim, alabilirdim. Dediğim gibi baya hazırdım ben. Şu ev meselesi de aile meselesi de olmasaydı ben hiç etkilenmeyecektim. En çok zorlayan o oldu.”

“Bir süre psikolojik bir destek aldım. Arkadaşlarımla yönlendirmesiyle yaklaşık altı ay terapiye gittim. Çok iyi geldi. Daha önce, hayatımın önceki dönemlerinde gitseydim

keşke. Haftada bir bir saatlik seanstı. Altı ay sonra terapistim sonlandırmamız gerektiğini söyledi.

“... Ben psikoloğum; klinik de çalıştım. Ancak bu süreçte yaşarken stresli miyim anlamadım; ama şimdi yaşadığı kaygıları anlıyorum. Hayır destek almadım; gerekli olduğunu biliyorum ama almadım. Yan yana durmak, koşturmak, dayanışmak, hep birlikte olmak da bir tür terapi. Evde tek başıma kalsaydım desteğe daha fazla ihtiyacım olurdu muhtemelen.”

“İstanbul'a geldiğimde ihtiyaç duydum. Devlet hastanesinde bir psikologla görüşmeye başladım bir arkadaşın yardımıyla, çünkü buna ayıracak param yoktu.”

“...yok. Hiç o kadar kötü hissetmedim.”

“Terapi bana iyi geldi ama esas olarak toplumsal muhalefetin bir parçası, toplumsal mücadelenin öznesi olmak bana iyi geldi.”

Geleceği nasıl görüyorsunuz?

“... Doktoradan sonra biraz daha özgüvenimin yerine geleceğini düşünüyorum. Artık o zamanki şartlara göre konum alacağım. Süreçten kopmayacağım, geri dönüp dönmemekle alakası yok. Kişisel de bir şey. Tabii ki bu süreçte maddi problem de yaşarsam inşaata döner çalışırım. Şu ağaç bile tek başına yaşıyor biz de yaşarız. Evli değilim. Evlenmeyi düşünüyorum, ciddi ciddi. Gelecek yıl bu zamanlara evlilik planlıyorum. Bu hayat öyle ya da böyle devam edecek. İlla ki bir yol bulunur.”

“.. Ben geleceğe karşı umutluyum. Yakın gelecek sert olacak, çok daha zor günlerden de geçeceğiz ama bu yaşadığımız şeyin içinden yeni yaşam alanlarının çıkmakta olduğunu / çıkabileceğini düşünüyorum. Kolay değil, hemen yarın değil biliyorum; tarihin zamanın diyalektiğine aykırı, ama umutluyum. Kapitalizmin sonu geldi.”

“.. Alternatif üniversiteler, üniversitede neoliberal politikalara karşı durabilmek; başka gruplarla kadınlarla işçilerle birlikte bilgi üretimi gibi konular üzerine düşünmek ve tartışmak beni heyecanlandırıyor. Hem üretim hem de direnme pratiği olduğu için bana çok iyi geliyor.”

“.. Türkiye'den umudumu kesmedim; bu ülkenin mayası var, bu maya bir yerlerden çıkacaktır. Eleştirel/ piyasa ayakları var. Eleştirel damarı diri tutmak önemli.”

Bu grupta yer alan katılımcılarımızın aktarımları, yaşanan deneyimin sadece işsiz bırakılmak, sözleşmenin feshi ya da yenilenmemesi, emekliliğe zorlanma biçiminde gerçekleşmediğini; bu süreçte gözaltına alınma, ev araması, tutuklanma; bu süreçlerde yaşama çevreleri ve işyerlerinde teşhir edilme; medya yoluyla damgalanma, tehdit, saldırı vb., biçimlerde yaşandığını göstermektedir. İşsiz kalmanın maddi sonuçları, katılımcıların farklı özelliklerine göre değişmekte fakat tüm katılımcılar maddi koşullarında olumsuz yönde farklılık olduğunu belirtmektedirler. Yaşamını sürdürmek için gelir elde etme çabası, akademisyenlerin yaygın biçimde yer değiştirmelerine ve büyük şehirlere yerleşmelerine neden olmuştur. Akademik

yaşamının başlangıcında olan akademisyenler için, bu yer değiştirme sürecinin, lisansüstü eğitimini sürdürmek olarak özetleyebileceğimiz akademik nedenleri de vardır.

Katılımcıların aktarımları, özellikle KHK'larla ihraçların başladığı ilk dönemlerde ihraç edilenler açısından bir çok deneyimi ve şaşkınlık yaşadığını, daha sonra bu uygulamanın yaygınlaşmasıyla bu etkinin azaldığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bu konuda standart bir uygulamanın olmaması nedeniyle yaşanan belirsizlik ve süreci öngörüp kontrol edememe duygusu yaşanan stres ve endişelerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, yürütülen soruşturma süreçleri sırasında yaşanan gerginlik, endişe ve belirsizlik duygusunu yükselten ve sürekli kılan bir başka faktördür.

Maddi koşulların zaman içinde, projelerde çalışma ya da farklı işlerde çalışmaya başlama yoluyla, hayatı sürdürebilecek boyutlara vardığı ve bu süreçte sendikalar (Eğitim-Sen) ve bazı meslek örgütlerinin yanı sıra, yakınların, arkadaşların ve sosyal çevrenin gösterdiği maddi dayanışmanın da çok önemli katkılar sağladığı belirtilmiştir. Dayanışma ve direnme mekanizmaları, politik olarak hak savunuculuğu ve itiraz deneyimi olan bu gruptaki katılımcılar açısından öncelikle, benzer dünya görüşüne sahip sosyal çevreleri ve aileleri, yakınları tarafından gösterilen destekle örülmüştür. Bununla birlikte, bulunulan yere bağlı olarak sosyal bağlamın politik özelliklerine göre değişen biçimlerde sosyal destek ağları, kamusal alanda dışlanma vb., deneyimler değişiklik göstermektedir. Katılımcılar, iktidarın dışlama, gayri meşrulaştırma ve damgalama söylemleriyle biçimlenen yaygın medyanın propagandası sonucunda özellikle sağ-milliyetçi politik özellikler gösteren şehirlerde dışlanma hatta tehdit ve çeşitli biçimlerde tacizlerle yüz yüze kaldıklarını belirtmişler ve pek çok akademisyen, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Bilindiği gibi bu süreçte pek çok akademisyen, yurtdışına çıkmak zorunda kalmış, KHK ile ihraç edildikleri sırada yurtdışında oldukları için geri dönememiş, aileler uzun zamanlar ayrı yaşamak zorunda kalmışlardır.

Katılımcılar, hayatlarında oluşan en büyük değişikliğin sadece işsizlikten kaynaklanan sorunlar olmadığını aynı zamanda akademik çalışma ve yaşamdan ayrı kalmanın getirdiği derin anlamsızlık ve boşluk duygusuyla da başa çıkmada zorluklar yaşadıklarını, bu deneyimin oldukça travmatize edici olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, direnme ve başa çıkma mekanizmaları içinde en etkili olduğu söylenen davranış biçimi, akademik çalışmaya devam etmenin imkanlarını bulmak ya da yaratmak, benzer durumda olan kişilerle ortak çalışmalar yapmak ve dayanışma ağları kurmak olmuştur. Ayrıca katılımcıların bazılarının belirttiği gibi, üniversite dışında kalmak, akademik bilgi üretmenin ve eleştirel bir akademi oluşturmanın imkanlarını araştırmak ve yaratmak için düşünmek, çalışmak için bir fırsat olarak görülebilir; bu bakış açısı yaşanan travmatize edici süreçle başa çıkmanın politik bir biçimi olarak görülmektedir.

Katılımcılar, bu süreçte yaşadıkları travmatik deneyimlerle başa çıkma konusunda profesyonel destek alma konusunda farklı deneyimler yaşamışlardır.

Katılımcıların bir bölümü profesyonel destek aldıklarını ve bundan yararlandıklarını, bir bölümü maddi yetersizlikler ve hizmete ulaşamama nedeniyle destek alamadıklarını, diğer bir bölümü ise bu desteğe ihtiyaç duyacak bir duygu durumu içine hiç girmediklerini, arkadaş ve politik dayanışmaların oluşturduğu destekle iyi hissettiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin gelecekle ilgili kişisel yaşamları açısından, genel olarak karamsar olmadıkları görülmektedir. Katılımcılar, bir yandan kişisel hayatlarında yapacakları değişiklikleri planladıklarını belirtirken, çoğunlukla, bu süreçte kurulan alternatif akademik ve dayanışma ağlarının bir parçası olmaya devam edeceklerini belirtmişlerdir. Ülkenin geleceği açısından da benzer bir yaklaşım söz konusudur; koşulların belki daha da ağırlaşacağı ama mutlaka daha iyi koşulların gerçekleşeceği düşünceyi yaygın biçimde paylaşmıştır.

Genel Değerlendirme

Araştırmanın sonuçları, bütün gruplar açısından yaşanan hak ihlallerinin maddi sonuçlarının, katılımcıların hayatlarında yarattığı dönüşümlerin en güçlü ve ağır olumsuz sonuçlara yol açtığını göstermiştir. Çatışma bölgelerinde yaşayan katılımcıların bu açıdan en büyük kayba uğrayan grup olduğunu söylemek mümkündür. İlgili bölümde ayrıntılarıyla aktarıldığı gibi bu grubun çatışmalar nedeniyle yaşadığı, yaşam hakkı ihlalleri, yerinden edilme, yaşama çevrelerinin değişmesi, günlük temel ihtiyaç maddelerinden yoksun kalmak vb., ihlaller açısından uğradıkları kayıpların büyük ölçüde giderilemediği ve bu konuda kamu otoriteleri ya da diğer sivil kurumlardan yeterince destek alamadıkları görülmektedir. Bu grup açısından yaşanan hak ihlallerinin süregelen olması, yaşananları bir ölçüde beklenen olaylar olarak değerlendirmeye yol açsa da özellikle son dönemlerde yaşanan ağır ihlallerin yarattığı yıkım, katılımcılar açısından öngörülemez sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların yarattığı derin çaresizlik duygusu, gelecek ve kayıpların giderilmesi konusunda derin bir belirsizlik yaratmış, gündelik yaşamsal sorunların henüz giderilmemiş olması, yaşanan yıkımın psikolojik sonuçlarını ötelemiştir. Katılımcılarımızın en az değindikleri konu yaşadıkları psikolojik sorunlardır ve sonuçlardır. Çatışma bölgelerindeki katılımcıların yaşadıkları mağduriyetlerin bireysel-psikolojik sonuçlarının, kuşaklar boyunca aktarılan benzer deneyimlerin de aktarılmasıyla, gündelik yaşam gereklerinin çözümlenmesinden sonra daha yıkıcı biçimde ortaya çıkması beklenebilir.

Hak ihlalleri deneyimlerinin, politik ve kimliğe dair aidiyetler nedeniyle saldırıların hedefi olma olasılığının kuşaklar arası aktarılması olgusu, dini gruplar ve kapatılan üniversite çalışanları dışındaki bütün gruplar açısından geçerlidir. Özellikle LGBTİ kişiler, kendilerine yönelik baskıların, sistemik olduğunu ve var olma biçimlerini hedef aldığını dolayısıyla yapısal olduğunu düşünmektedirler.

Yaşanan hak ihlallerinin maddi sonuçları açısından en çok etkilediği ikinci grubun, katılımcıların aktarımlarından hareketle, iktidar tarafından “FETÖ Soruşturmaları” olarak adlandırılan kapsamda çok boyutlu hak ihlalleri yaşayan, dini-muhafazakâr gruplar olduğu görülmektedir. Yaşanan hak ihlallerinin özellikle maddi sonuçlarının bu grubu diğerlerinden daha çok etkilemesinin nedeni, bir ailede birden çok kişinin aynı anda

işsiz kalması, işini kaybetmenin yanı sıra gözaltı-tutuklama gibi nedenlerle maddi gereksinimlerin daha da artması ve grup içindeki maddi dayanışmanın oluşturulamamış olmasıdır. Yine bu grubun, genel olarak damgalanma, dışlanma ve kriminalize edilme süreçlerinden en çok etkilenen grup olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, diğer gruplara göre bu gruptaki katılımcılarımızın yaşadıkları travmatik sonuçların daha yoğun yaşanmasına neden olmuştur. Benlik saygısının düşmesine, yaşanan mağduriyetlerin ve karşılaşılan muamelenin açıklanamamasına yol açan en önemli faktör, hak ihlallerinin “beklenmedik” olmasıdır. Bu gruptan katılımcılar kendilerini büyük ölçüde iktidara yakın hisseden bir politik çizgide oldukları ve dünya görüşleri içinde, insan hakları ve insan hakkı ihlali kavramlarının tecrübi bir yer kaplamaması nedeniyle, yaşadıkları mağduriyetleri, kişisel eylemleriyle açıklayamamışlar ve derin bir adaletsizlik duygusu yaşamışlardır. Diğer gruplar içinde “intihar etme arzusu” neredeyse hiç dile getirilmemişken, bu gruptaki katılımcılar, yaşadıkları çaresizlik duygusunu aktarırken bu isteği bu süreç içinde bir kez de olsa hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu gruptaki katılımcıların bir bölümü adaletin gerçekleşmesi için hukuki yollarla sonuna kadar mücadele edeceklerini belirtirken büyük bölümü, ilahi adaletin bir gün gerçekleşeceğine inanmaktadırlar ve bu duygunun rahatlatıcı olduğunu ifade etmektedirler.

Diğer gruplar açısından özellikle iş kaybı yaşayan katılımcıların yaşadıkları maddi sorunların başlangıçta yoğun olmakla birlikte zaman içinde gerek benzer kişi ya da gruplarla dayanışma ağları kurulabilmesi gerekse farklı alanlarda çalışabilmeleri nedeniyle daha az yakıcı sonuçlara yol açtığı görülmektedir.

Araştırmanın sonuçları gerek maddi gerekse diğer olumsuz sonuçların, aile, yakınlar ve arkadaşların sosyal desteğinin sağlanması durumunda hafiflediğini, bu açıdan da en zayıf desteği sağlayabilen grupların dini-muhafazakâr gruplar olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni bu gruplarda aile ya da sosyal çevreyle bağların zayıf olması değil, bu grupların damgalanma açısından iktidarın en yoğun hedefi olmaları nedeniyle “yalnız” kalmaları, bırakılmalarıdır; bu gruplarda yer alan ve çeşitli hak ihlalleri yaşayan katılımcılar gerek geniş aile gerek yakın çevre gerekse daha geniş sosyal çevre tarafından kriminalize edilmiş ve dışlanmışlardır. Katılımcılar sadece en yakın halkayı oluşturan birinci dereceden aile üyelerinden destek gördüklerini belirtmişlerdir.

Benzer biçimde, sosyal destek ağlarının güçsüz olduğu bir diğer grup kapatılan üniversite çalışanlarıdır. Bu grupta yer alan katılımcılar, yakın aile üyelerinin desteğini yakından hissetmişler fakat aynı hak ihlallerine uğrayan diğer üniversite çalışanlarıyla bağ kuramamışlar, dayanışma ağlarını oluşturamamışlardır. Karşıt olarak, bombalı saldırılardan etkilenen kişiler, hak savunucuları, barış akademisyenleri gruplarından olan katılımcılar, yaşanan bütün hak ihlallerinin travmatik sonuçlarıyla başa çıkma sürecinde en önemli değişkenin gerek benzer hak ihlallerine uğrayan kişilerle kurulan dayanışma ağları gerekse diğer sivil toplum örgütlerinin dayanışma tutumları olduğunu belirtmişlerdir. LGBTİ gruplardan oluşan kişilerin de sosyal

destek konusunda, benzer oldukları kişiler ve gruplarla yakın bağlar kurabildikleri, çekirdek destek ağlarının bunlardan oluştuğu, daha geniş insan hakları çevreleri bakımından yeterli destek algılamadıkları görülmektedir.

Araştırmamıza katılan tüm gruplardan kişiler, benzer biçimde, yaşadıkları hak ihlallerinin sonucunda yaşadıkları, şok duygusu, belirsizlik algısı, kontrol ve geleceğin öngörülebilirliğine ilişkin derin endişe, damgalanma ve dışlanma süreçlerinin yarattığı benlik duygusunda zedelenme ve benlik saygısının düşmesi vb., psikolojik sonuçlarla başa çıkmak amacıyla profesyonel psikolojik desteğin gerekli olduğunu, çoğunlukla düşünmektedirler. Bununla birlikte, profesyonel psikolojik desteğe ulaşma konusunda maddi sorunlarla karşılaşıldığı, sivil toplum örgütlerinin sağladığı gönüllü desteklerin ise yetersiz kaldığı görülmektedir. Destek alabilenler, bu destekten yararlandıklarını belirtirken bir grup katılımcı ise, profesyonel psikolojik desteğin yararına inanmakla birlikte, içeriği ya da biçimine ilişkin itirazlar geliştirmiş bunun yerine dayanışmanın sağaltıcı etkisini vurgulamıştır.

Katılımcıların kişisel olarak ve ülkenin geleceği hakkındaki görüşleri genellikle olumsuz olmakla birlikte, gündelik hayatları üzerinde kontrol arttıkça ve dayanışma ağları ve üretim süreçlerine katılım gerçekleştikçe, geleceğin olumlu olacağına dair düşüncelerinin olumlu yönde evrildiği görülmektedir.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki, araştırmamızın katılımcılarını oluşturan 6 grup açısından, OHAL dönemini de kapsayan son yıllarda yaşanan deneyimler ve sonuçları hem gruplar arasında hem de grupların kendi içlerinde farklılık göstermektedir. Bu raporda bir bölümü örnekler olarak sunulan katılımcıların aktarımları dikkatle incelendiğinde, her grubun kendi içinde farklı deneyimler yaşayan kişiler olduğu görülmektedir. Her grubu oluşturan kişilerin sosyo-demografik özellikleri (cinsiyet, cinsel yönelim-cinsiyet kimliği, etnik aidiyet, dini inançlar, eğitim, gelir düzeyi vb.); maruz kaldığı hak ihlalini tek başına, ailenin bazı üyeleri ile ya da bir grupta birlikte, ilk kez ya da geçmişten bu yana tekrarlanan biçimde, etkileri açısından geçici ya da süreğen olmasına ve başka pek çok faktöre göre farklılaştığı görülmektedir. Özellikle sınıf farklarının yaşanan deneyimden etkilenme ve başa çıkma-sosyal destek ve direnme mekanizmalarını doğrudan etkilediğini söyleyebiliriz. Bir kişinin hak ihlali yaşanmadan önce, sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi gibi özelliklerinin etkisiyle, sosyal olarak toplumsal bağlamda ne ölçüde içerildiğine ya da dışlandığına bağlı olarak etkilenme düzeyinin değiştiğini; politik olarak iktidar, haklar ve adalet konusunda zihinsel ve pratik olarak ne ölçüde farkındalık düzeyine sahip olduğuna bağlı olarak, maruz kaldığı ihlali değerlendirme ve etkilenme biçiminin farklılaştığını; coğrafik olarak yaşanan yerin ve sosyal çevrenin sosyal ve politik özelliklerinin, yaşanan hak ihlalini değerlendirme biçimlerini belirlediğini söyleyebiliriz. Bunlar ve benzeri pek çok başka farklılık, grupları oluşturan kişilerin, aynı grup içindeki deneyimlerini farklılaştırmakta, aynı zamanda farklı gruplardan kişilerin deneyimlerini de benzer kılmaktadır. Örneğin, KHK'larla işini kaybetmiş dini gruplara mensup bir kişiyle, politik olarak kendisini solda ifade eden bir

muhalifin, eğer sosyo-ekonomik koşulları benzerse yaşadıkları yoksunlukların maddi boyutu ve sonuçları benzer olmaktadır. Başka bir örnek de hak ve adalet kavramlarına ilişkin politik farkındalık konusunda verilebilir. Farklı gruplardan katılımcıların aktarımları, eğer hak ihlali yaşayan kişiler, yaşadıkları ihlalin politik olarak anlamını açıklayabiliyor ve benzerleriyle bir dayanışma içine girebiliyorlarsa, yaşanan travmanın psikolojik sonuçlarıyla çok daha kolay başa çıkabildiklerini göstermektedir. Dolayısıyla, katılımcıların aktarımları, yaşanan hak ihlallerinin kişiler ve gruplar üzerindeki etkilerini, tarihsel, sosyal, ekonomik ve politik bağlamından ayrı düşünmenin mümkün olmadığını göstermektedir.

TİHV GENEL MERKEZİ

Mithatpaşa Caddesi No: 49/11 6. Kat 06420 Kızılay/ANKARA

Tel/Faks: (312) 310 66 36 • (312) 310 64 63

E-posta: tihv@tihv.org.tr

TİHV DİYARBAKIR TEMSİLCİLİĞİ

Lise Caddesi Eyyüp Eser Apartmanı No: 8/12 6.Kat Yenişehir/DİYARBAKIR

Tel/Faks: (412) 228 26 61 • 228 24 76

E-posta: diyarbakir@tihv.org.tr

TİHV İSTANBUL TEMSİLCİLİĞİ

Bozkurt Mah. Türkbeyi Sokak Ferah Ap. No:113/6 Kurtuluş-Şişli/İSTANBUL

Tel: (212) 249 30 92 • 293 43 33

E-posta: istanbul@tihv.org.tr

TİHV İZMİR TEMSİLCİLİĞİ

1471 Sk. No.1 Kenet 1 Sitesi D.1-2 Alsancak/İZMİR

Tel/Faks: (232) 463 46 46 • 463 91 47

E-posta: izmir@tihv.org.tr

TİHV CİZRE REFERANS MERKEZİ

Dicle Mahallesi, Nurullah Caddesi No 63 / 1 Cizre/ŞIRNAK

Tel/Faks: (486) 616 86 07 • 616 86 10

E-posta: cizre@tihv.org.tr

TİHV VAN REFERANS MERKEZİ

Şerefiye Mahallesi, Santral 6. Sokak Haydaroğlu İş Merkezi

B – Blok No:13 İpekyolu/VAN

Tel/Faks: (432) 215 12 61 • 214 11 37

E-posta: van@tihv.org.tr